

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

TALOUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Essi Oinas

**LIKEARVON YHTEYS TILINTARKASTAJALLE MAKSET-
TUIHIN PALKKIOIHIN SUOMALAISSA PÖRSSIYHTIÖISSÄ**

Pro gradu -tutkielma
Kauppatieteet / Laskentatoimi
Syksy 2011

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Liikearvon yhteys tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin suomalaisissa pörssiyrityksissä

Tekijä: Essi Oinas

Koulutusohjelma/oppiaine: Kauppätieteet/Laskentatoimi

Työn laji: Pro gradu -työ

Sivumäärä: 86

Vuosi: syksy 2011

Tiivistelmä: Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, onko liikearvolla yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin suomalaisissa pörssiyrityksissä. Positiivisen yhteyden olemassaoloa voidaan perustella sekä tilintarkastajan työmäärän että riskinäkökulman kautta. Vuonna 2005 pörssiyrityksien käyttöönottamat kansainväliset raportointistandardit eli IFRS-standardit muuttivat liikearvon käsittelyä tilinpäätöksissä siten, että liikearvopoistoista luovuttiin ja tilalle tuli liikearvon vuosittainen testaus. Tilintarkastaja joutuu työssään tarkastamaan, onko liikearvon testaus tehty asianmukaisesti. Tämän voidaan katsoa lisäävän tilintarkastajan työmäärää ja sitä kautta palkkioita. Liikearvo on yhtiön taseessa olevaa aineetonta varallisuutta, jonka arvo perustuu tulevaisuuden arvioihin. Liikearvo voidaankin tämän vuoksi nähdä tilintarkastajan näkökulmasta riskisempänä tarkastuskohteena tilinpäätöksen tarkastamisessa. Myös tilintarkastuskohteen riskisyyden on katsottu nostavan tilintarkastuspalkkioita.

Tutkimusmenetelmänä käytettiin regressioanalyysia. Tutkimukseen rakennettiin lineaarinen regressiomalli, johon otettiin mukaan muuttujia aikaisempien tutkimusten pohjalta ja lisäksi liikearvoa kuvaava muuttuja. Tutkimusten havaintoaineisto kerättiin suomalaisten pörssiyrityksien tilinpäätöstiedoista. Regressioanalyysin tuloksia testattiin herkkyysanalyysin avulla.

Tutkimuksessa havaittiin positiivinen yhteys yrityksen liikearvon ja tilintarkastuksen kokonaispalkkioiden välillä. Sen sijaan kun tilintarkastuksen varsinaisia palkkioita ja tilintarkastuksen oheispalkkioita tarkasteltiin erikseen omissa malleissaan, ei yhteyttä havaittu olevan. Mallin diagnostisten tarkastelujen ja herkkyysanalyysien jälkeen voitiin todeta tutkimuksen luotettavuuden ja pätevyyden olevan kunnossa. Rajoituksen tutkimustulosten yleistettävyyteen toi havaintoaineiston pieni määrä ja aikaisemman tutkimustiedon puuttuminen. Tämä asettaa tutkimukselle hyvät jatkotutkimusmahdollisuudet.

Avainsanat: tilintarkastuksen hinnoittelu, IFRS, goodwill

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

SISÄLLYS

Tiivistelmä

Sisällys

Kuviot ja taulukot

Lyhenteet

1 JOHDANTO	7
1.1 Johdatus aihealueeseen.....	7
1.2 Aikaisemmat tutkimukset.....	8
1.3 Tutkimuksen tavoite ja tutkimusongelma	13
1.4 Tutkimuksen rakenne	14
2 TILINTARKASTUKSEN TEORIA JA PERUSTEET	17
2.1 Tilintarkastuksen määritelmä ja tarkoitus	17
2.2 Tilintarkastuksen teoriataustaa	19
2.3 Tilintarkastuksen lainsäädännöllinen perusta.....	22
2.4 Tilintarkastajan vastuu ja tilintarkastusriski	24
2.5 Tilintarkastajan riippumattomuus.....	27
3 TILINTARKASTUS- JA OHEISPALKKIOIDEN MÄÄRÄYTYMINEN.....	30
3.1 Tilintarkastuspalkkiot.....	30
3.2 Oheispalkkioiden määräytyminen	35
4 IFRS JA LIIKEARVO	37
4.1 IFRS–yleisiä lähtökohtia	37
4.2 Liikearvon muodostuminen.....	40
4.3 Liikearvon käsittely IFRS:n mukaan.....	41
5 TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	47
5.1 Tutkimuksessa käytetty aineisto ja tutkimusmetodologia.....	47
5.2 Tutkimusmenetelmä	48
5.2.1 Regressioanalyysi	48
5.2.2 Tutkimuksen mallit ja hypoteesit.....	49
6 TUTKIMUSTULOKSET	55
6.1 Aineistoa kuvaileva analyysi	55
6.3 Regressioanalyysin tuloksia	62

6.4 Diagnostiset tarkastelut ja herkkyysanalyysi.....	69
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	77
LÄHTEET	80

KUVIOT

Kuvio 1. Suhteellinen liikearvon määrien kehitys yhtiöissä vuosina 2004–2008.	59
Kuvio 2. Aineiston yhtiöiden liikearvojen frekvenssijakauma.	60
Kuvio 3. Tilintarkastuspalkkioiden keskiarvojen kehitys vuosina 2004-2008.	61
Kuvio 4. Tilintarkastuspalkkioiden kasvu prosentteina vuodesta 2004 vuoteen 2008.	62

TAULUKOT

Taulukko 1. Tutkimuksessa käytetyt tilinpäätöstiedot.	50
Taulukko 2. Euro- ja kappalemääräistä tilastotietoa tilintarkastuspalkkioista ja tilinpäätösinformaatiosta (n=286).	56
Taulukko 3. Kuvailevia tilastotietoja listayhtiöiden tilintarkastuspalkkioista ja tilinpäätöstiedoista.	57
Taulukko 4. Kuvailevia tunnuslukuja pörssiyritysten liikearvoista.	60
Taulukko 5. Regressioanalyysin tulokset mallista 1, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuksen kokonaispalkkiot LN(PALKKIO).	64
Taulukko 6. Regressioanalyysin tulokset mallista 2, jossa selitettävänä muuttujana varsinaiset tilintarkastuspalkkiot LN(VARSIN).	66
Taulukko 7. Regressioanalyysin tulokset mallista 3, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuksen oheispalkkiot LN(OHEIS).	68
Taulukko 8. Selittävien muuttujien väliset Pearsonin korrelaatiokertoimien arvot. ..	70
Taulukko 9. Herkkyysanalyysin 1 tulokset kaikista kolmesta mallista.	72
Taulukko 10. Herkkyysanalyysin 2 tulokset kaikista kolmesta mallista.	73
Taulukko 11. Herkkyysanalyysin 3 tulokset kaikista kolmesta mallista.	75

LYHENTEET

AAA	American Accounting Association
ETA	Euroopan talousalue
EU	Euroopan unioni
HE	Hallituksen esitys
HTM	Kauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
IAS	International Accounting Standards
IFAC	International Federation of Accountants
IFRS	International Financial Reporting Standards
ISA	International Standards of Auditing
KHT	Keskuskauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja
TILA	Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta
TIVA	Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta
TTL	Tilintarkastuslaki
U.S. GAAP	United States Generally Accepted Accounting Principles

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aihealueeseen

Yritystoiminnan luonteeseen kuuluu varsinkin pörssiyhtiöissä omistuksen ja johdon eriytyminen toisistaan. Käytännössä tämä merkitsee usein sitä, että yrityksen omistajat eivät ota osaa yrityksen päivittäiseen toimintaan. Yritysten omistuksen siirtyessä julkisen kaupankäynnin kohteeksi arvopaperipörssiin, omistajien joukossa on piensijoittajia, joilla ei ole mahdollisuutta valvoa tiiviisti yhtiön toimintaa. Osakkeenomistaja ei itse kykene varmistautumaan johdon antaman informaation luotettavuudesta, joten sen varmistaminen on annettu tilintarkastajan tehtäväksi (Hirvonen, Niskakangas & Steiner 2003: 116).

Tilintarkastajien tehtävänä on ennen kaikkea valvoa yrityksen omistajien etuja. Tilintarkastajan tehtävänä on ottaa kantaa yritysten tilinpäätöstietojen oikeellisuuteen sekä johdon toiminnan lainmukaisuuteen. Täten tilintarkastus lisää yrityksen luotettavuutta, mistä ovat omistajien ohella kiinnostuneita myös monet muut yrityksen sidosryhmät kuten tavarantoimittajat ja luotonantajat. Sidosryhmien luottamus tilintarkastajaan rakentuu tilintarkastajan riippumattomuuteen tarkastuskohteesta. Sidosryhmien tulee voida luottaa siihen, että tilintarkastaja toimii tehtävässään puolueettomasti ja objektiivisesti.

Tilintarkastuksella on muiden palveluiden tavoin hintansa. Yritykset maksavat tilintarkastajille tilintarkastuksen suorittamisesta tilintarkastuspalkkioita, jotka yritysten on julkistettava tilinpäätöksessään. Yritykset usein maksavat tilintarkastajille myös muista palveluista, kuten konsultointipalveluista. Suomen listayhtiöitä koskevan hallinnointikoodin suosituksen mukaan tilintarkastukseen liittymättömistä palveluista maksetut palkkiot pörssiyritysten tulee eritellä varsinaisista tilintarkastuspalkkioista ja julkistaa (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2010: suositus 53). Tilintarkastuspalkkioiden määrää tarkastelemalla ja vertailemalla tilinpäätösinformaation käyttäjä voi tehdä johtopäätöksiä koskien esimerkiksi tilintarkastajan riippumattomuutta.

Erityisesti pörssiyrityöiden maksamat tilintarkastuspalkkiot ovat usein huomattavan suuria. Tilintarkastuksesta syntyy kustannuksia, mutta tilintarkastusyhteisön ulko-

puolella niiden tarkka mittaaminen ei ole mahdollista. Tämän vuoksi ulkopuolisten on tyydyttävä esittämään arvioita siitä, mikä tilintarkastuksessa maksaa ja mitkä tekijät vaikuttavat tilintarkastuksen hintaan. Tilintarkastuksen hinnoittelua koskevat tutkimukset keskittyvät usein tilintarkastuspalkkioiden vaihtelun selittämiseen tilintarkastusasiakkaan ominaisuuksien kautta (Niemi 2003: 3).

Pörssiyhtiöt ovat olleet Suomessa velvollisia laatimaan tilinpäätöksensä kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja eli IFRS-standardeja noudattaen vuoden 2005 tilinpäätöksistä lukien. Tämä velvollisuus koskee kaikkia EU:n jäsenvaltioita ja se perustuu Euroopan parlamentin ja Euroopan unionin neuvoston asetukseen. Siirtyminen IFRS-standardien mukaiseen tilinpäätöskäytäntöön aiheutti monia muutoksia verrattuna kansalliseen tilinpäätöskäytäntöön. Yksi muutos oli liikearvopoistoista luopuminen ja siirtyminen liikearvojen vuosittaiseen testaamiseen. Liikearvon määrän testaus edellyttää yrityksissä lisätyötä ja voi myös aiheuttaa ulkopuolisen konsultaation tarvetta. Tilintarkastajat ovat yksi asiantuntijataho, joka voi konsultoida yrityksiä IFRS-asioissa. Kustannuksia siis syntyy sekä tilintarkastusasiakkaille, että tilintarkastajille.

Kiinnostus tilintarkastuksen hinnoittelua kohtaan on kasvanut viime vuosikymmenten aikana paljon. Firthin (1997) mukaan tilintarkastuspalkkioiden analysoinnilla saadaan tietoa yritysten kustannusrakenteista, voidaan ennustaa tulevia palkkioita, sekä mitata tilintarkastuksen tehokkuutta ja tutkia hinnoittelupolitiikkaa. Niemen (2003: 3) mukaan tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastusasiakkaiden ominaisuuksien suhteen tutkimisen suurelle kiinnostukselle yksi syy on se, että se tekee tilintarkastuksen hinnoittelusta läpinäkyvämpää, mikä puolestaan hyödyttää sekä tilintarkastuspalveluiden ostajaa, että niiden tarjoajaa. Tilintarkastuksen hinnoittelun tutkiminen on tärkeää, koska sillä on yleistä merkitystä tilintarkastuksen laadulle ja sitä kautta merkitystä myös tilinpäätösinformaation luotettavuudelle.

1.2 Aikaisemmat tutkimukset

Tilintarkastuksen hinnoittelua koskeva tutkimus on saanut alkunsa 1970-luvun lopun Yhdysvalloissa. Tällöin huolestuneisuus koskien kansainvälisten tilintarkastusyhtiöiden kilpailun puutetta kasvoi, mikä antoi alkusysäyksen tilintarkastuksen hinnoittelun akateemiselle tutkimukselle. Tilintarkastuspalkkioihin liittyvää tutkimusta on

perinteisesti tehty enemmän anglosaksisissa maissa kuin muualla maailmassa. (Niemi 2003: 5-7.)

Ensimmäisenä tilintarkastuspalkkioita koskevaa tutkimusta on tehnyt Simunic (1980). Simunicin (1980) tutkimusta pidetään yleisesti merkittävänä tilintarkastuspalkkioiden tutkimukselle. Tutkimuksessaan hän kehitti tilintarkastuksen hinnoittelua koskevaa teoriaa ja esitti regressiomallin, johon myöhempien tilintarkastuspalkkioita koskevien tutkimusten mittaamistavat hyvin usein perustuvat. Mallissaan Simunic (1980) käyttää muuttujina tilintarkastusasiakkaan kokoa, tarkastuskohteen monimutkaisuutta, erilaisia riskin mittareita sekä sitä, onko tilintarkastaja Big 8 -tilintarkastusyhteisö. Tutkimuksessa löydettiin merkitseviä arvoja lähes kaikkien tilintarkastuspalkkioita selittävien muuttujien osalta.

Myöhempiä tilintarkastuspalkkioita koskevat tutkimukset rakentuvat Simunicin (1980) tutkimukselle. Hinnoitteluerojen tutkiminen suurten ja tunnettujen tilintarkastusyhtiöiden ja muiden tilintarkastusyhtiöiden välillä on muodostunut empiirisen tutkimuksen tunnusmerkiksi. Kahden vuosikymmenen aikana tehdyt tilintarkastuspalkkiotutkimukset ovat osoittaneet, että tilintarkastusyhtiöt, joilla on brändinimi, ansaitsevat lisäpalkkioita (Niemi 2003: 5).

Cobbin (2002) on tehnyt katsausluontoisen tutkimuksen, jossa selvitetään tilintarkastuspalkkioiden määräytymiseen liittyvää tutkimusta vuosina 1980 - 2000. Tutkimuksessa tarkastellaan tilintarkastuspalkkioihin liittyvän tutkimuksen ja mallintamisen kehitystä ja tämä kehitys on jaettu kahteen vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe oli 1980-luvulla, jolloin tutkimus levisi Yhdysvalloista Simunicin (1980) tutkimuksen jälkeen Isoon-Britanniaan, Kanadaan, Australiaan, Intiaan, Irlantiin ja Uuteen Seelantiin. Toisessa vaiheessa, 1990-luvulla, tutkimus levisi Singaporeen, Hong Kongiin, Malesiaan, Japaniin, Etelä-Koreaan, Bangladeshiin, Pakistaniin, Etelä-Afrikkaan, Norjaan sekä Alankomaihin.

Aikaisemmissa tutkimuksissa käytetyt mallit ovat saavuttaneet korkean selityksasteen. Tämä indikoi sitä, että käytetyt mallit ovat vanginneet kaikkein tärkeimmät asiakasyrityksen ominaisuudet, jotka vaikuttavat tilintarkastajille maksettujen palkkioiden suuruuteen. Merkittävimpiin palkkioita selittäviin muuttujiin kuuluu asiakasyri-

tyksen koko, asiakasyrityksen liiketoimintojen monimutkaisuus sekä useat asiakasriskit. Myös tilintarkastajan tyyppi on usein merkittävä palkkioita selittävä tekijä. (Niemi 2003: 7.)

Kanadassa tutkimusta ovat tehneet Chung ja Lindsay (1988). Heidän tutkimuksessaan käytettiin Simunicin (1980) hinnoittelumallia kanadalaisella aineistolla eli tutkimuksen malliin ei otettu lainkaan uusia kokeellisia muuttujia. Tutkimuksessa raportoitiin tilintarkastusasiakkaan monimutkaisuuden ja koon olevan merkittäviä selittäjiä tilintarkastuspalkkioille. Monimutkaisuutta mitattiin tutkimuksessa tytäryritysten määrällä, ulkomaisten tytäryritysten suhteella tytäryritysten kokonanimäärään, varaston arvon suhteella taseen varoihin sekä myyntisaamisten suhteella taseen varoihin.

Isossa-Britanniassa tilintarkastuspalkkioita koskevaa tutkimusta on tehnyt esimerkiksi Taylor ja Baker (1981) sekä Chan, Ezzamel ja Gwilliam (1993). Chan *et al.* (1993) sisällyttivät tutkimuksen regressiomalliin omistusrakennetta kuvaavan muuttujan selittämään palkkioiden suuruutta. He löysivätkin merkittävän negatiivisen yhteyden, jonka mukaan palkkiot olivat alemmat sellaisilla yhtiöillä, joilla on enemmän suuromistajia eli omistus ei ole suuresti hajautunut. Tätä tutkijat perustelivat sillä, että suuromistajilla on parempi pääsy yrityksen sisäiseen informaatioon ja täten omistajat eivät vaadi kovin laajamittaista ja perusteellista tilintarkastustyötä.

Australialaisella aineistolla tutkimusta on tehnyt Francis (1984). Hänen tutkimuksensa koskee tilintarkastuksen hinnoittelua Big 8 -tilintarkastusyhteisöissä. Tutkimuksen tavoitteena oli etsiä mahdollisia premioita, joita Big 8 -yhtiöihin kuuluvat saavat tilintarkastuspalkkioissaan. Tutkimuksessa havaittiin palkkioiden olevan suuremmat Big 8 -tilintarkastusyhtiöillä huolimatta tilintarkastusasiakkaan koosta.

Simon ja Taylor (2002) ovat tutkineet tilintarkastuspalkkioihin vaikuttavia tekijöitä Irlannissa. Heidän tutkimuksessaan vertaillaan Irlantia aikaisempien tutkimusten maihin. Erityisesti tutkijat halusivat selvittää, missä määrin palkkiopremioita esiintyy suurten tilintarkastusyhteisöjen kohdalla Irlannissa, koska niitä oli raportoitu muissa maissa kuten Isossa-Britanniassa sekä Yhdysvalloissa. Tutkijat havaitsivat palkkioita selittävien tekijöiden olevan myös Irlannissa samankaltaisia kuin muissa

maissa. Merkittävä yhteys löytyi aikaisempien tutkimusten tavoin esimerkiksi asiakkaan kokoa ja monimutkaisuutta kuvaavista muuttujista. Palkkiopreemioita tarkastellessa tutkijat havaitsivat, että ainoastaan kahden suurimman Big 6 -tilintarkastusyhtiön arvot muodostuivat merkitseviksi. Tämä viittaa tutkijoiden mukaan siihen, että tilintarkastuspalvelumarkkinoilla palvelun erilaisuus johtuisi ennemminkin yksittäisten tilintarkastusyhtiöiden maineesta kuin suurimpien tilintarkastusyhtiöiden maineesta ryhmänä.

Firth (1997) on tehnyt tilintarkastuspalkkioita koskevaa tutkimusta ensimmäisenä Pohjoismaissa. Hänen tutkimuksensa on tehty norjalaisella aineistolla, joka on koottu Oslon osakepörssissä listattujen yhtiöiden tilinpäätöstiedoista vuosilta 1991 ja 1992. Tutkimuksen malliin on otettu yritysten kokoa, monimutkaisuutta sekä riskisyyttä kuvaavia muuttujia, joita on käytetty myös aikaisemmissä tutkimuksissa. Päähuomio tutkimuksessa kiinnittyy tilintarkastuksen oheispalkkioihin tai konsultointipalkkioihin, jotka ovat tutkimuksen mallissa mukana varsinaisia palkkioita selittävänä muuttujana. Tutkimuksessa todetaan aikaisempien tutkimusten tavoin tilintarkastusasiakkaan koon olevan tärkein palkkioita selittävä tekijä. Konsultointipalkkioita tarkastellessa tutkimustulokset poikkesivat tutkijan asettamista oletuksista. Tutkimuksessa oletettiin tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden yhteyden muodostuvan negatiiviseksi. Tätä tutkija perusteli sillä, että konsultoinnin lisääntyessä varsinaisen tilintarkastuksen kustannukset pienenevät, mikä näkyy alempina tilintarkastuspalkkioina. Tutkimustulokset olivat kuitenkin päinvastaiset, mille ei tutkimuksessa osattu antaa selitystä.

Suomalaisella aineistolla tilintarkastuspalkkioita koskevaa tutkimusta on tehnyt Niemi (2002a, 2002b, 2003, 2005). Niemi (2003) tutkii tilintarkastusasiakkaan riskisyyden, omistusrakenteen, sekä tilintarkastajan ominaisuuksien vaikutusta tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen kolmen itsenäisen tutkimuksen kautta. Niemi (2005) tutkii tilintarkastusasiakkaan omistusrakenteen vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin ja tilintarkastajan työhön. Tutkimuksessa käytetään neljän Big 6 -tilintarkastusyhteisön sisäisiä tietoja tilintarkastuspalkkioista sekä tilintarkastukseen käytetystä ajasta. Tutkimuksen pääargumentti koskee sitä, millä tavoin yrityksen omistus oli keskittynyt. Tutkimuksessa käytetään kolmea esimerkkiä yrityksen omistuksen keskittyneisyydestä, riippuen siitä, oliko valtaosa osakkeista yhtiön johdolla, ulkomaisilla omistajil-

la vai valtiolla. Tutkimuksessa osoitetaan, että tilintarkastukseen käytetty aika sekä tilintarkastuspalkkiot ovat matalammat sellaisissa yhtiöissä, joissa johto on pääosakaana ja vastaavasti korkeammat sellaisissa yhtiöissä, jotka ovat ulkomaisen yhtiön tytäryhtiöitä. Sen sijaan valtion omistamista yhtiöistä ei löytynyt merkittävää eroa verrattaessa sitä hajautettuun omistukseen.

Aiheesta on myös tehty useita vertailevia tutkimuksia, joissa on käytetty aineistoa useammasta maasta. Tällaiset tutkimukset ovat kasvussa ja niissä on kyse kiinnostuksesta makrotason tekijöihin, jotka voivat selittää eri maiden välisiä eroja tilintarkastuksen hinnoittelussa (Niemi 2003: 7). Simon, Teo ja Trompeter (1992) ovat tehneet tutkimusta Hong Kongin, Malesian ja Singaporen aineistoilla. Chung ja Narasimhan (2002) ovat tehneet tutkimuksen, jossa vertaillaan kahtatoista (12) maata keskenään. Tutkimukseen on otettu mukaan maita sekä Euroopasta, Afrikasta sekä Aasiasta. Tutkimuksen malli on monimutkaisempi ja mukana on maan kehitystasetta kuvaava muuttuja, jota ei aikaisemmin ole testattu. Fargher, Taylor ja Simon (2001) ovat puolestaan tarkastelleet tilintarkastuspalkkioita kahdessakymmenessä (20) maassa keskittyen tilintarkastajan maineen vaikutukseen.

Vieru ja Schadewitz (2010) tutkivat IFRS-standardeihin siirtymisen vaikutusta tilintarkastus- ja konsultointipalkkioihin pienissä ja keskisuurissa suomalaisissa pörssi-yhtiöissä. Tutkijoiden mukaan IFRS-siirtymän monimutkaisuus ja toisaalta tilintarkastusasiakkaan puutteellinen valmistautuminen voi nostaa tilintarkastustehtävään liittyvää riskiä ja epävarmuutta. Tämä puolestaan vaikuttaisi tilintarkastuspalkkioihin niitä nostavasti. Tutkijat löysivätkin merkittävän positiivisen yhteyden IFRS-muutoksen ja tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden välillä. Toisaalta tutkimustulokset kertoivat myös, että muutos tilinpäätöskäytännöissä on enemmän sidoksissa tilintarkastuksen oheispalkkioihin kuin varsinaisiin tilintarkastuspalkkioihin.

Kothari, Ramanna ja Skinner (2010) ovat tehneet tutkimuksen koskien U.S. GAAP-tilinpäätösnormiston taloudellista teoriaa ja käytännön sovellutuksia. Tutkimuksessa keskustellaan nykyisestä tilinpäätöskäytäntöjen rakentumisesta käypien arvojen periaatteelle kustannusperusteisen tilinpäätösraportoinnin kustannuksella. Tutkimuksessa puhutaan myös yritykseen hankitun liikearvon ongelmallisuudesta. Ensinnäkään liikearvolla ei ole yrityksen velkojien silmissä juurikaan vakuusarvoa, koska se ei ole

erillinen myytävissä oleva tase-erä. Toiseksi liikearvon tosiasiallinen taloudellinen arvo on näkyvissä yhtiön johdolle, mutta ei välttämättä näy yrityksen ulkopuolelle. Kolmanneksi liikearvon taloudellisen arvon realisointi on riippuvainen johdon panoksesta tulevaisuudessa. Yrityksen johto joutuu nykyisen tilinpäätöskäytännön mukaan tarkistamaan tilikausittain liikearvon kirja-arvoa sen käypää arvoa vastaan. Liikearvon käyvän arvon määrittäminen on erittäin subjektiivista, mikä tekee sen varmistamisesta tilintarkastajalle erittäin vaikeaa.

1.3 Tutkimuksen tavoite ja tutkimusongelma

Tässä tutkimuksessa lähestytään tilintarkastuspalkkioita tilintarkastusasiakkaiden ominaisuuksien kautta, kuten aikaisemmissa tutkimuksissa on hyvin usein tehty. Tällä tutkimuksella pyritään ensinnäkin arvioimaan jo aikaisemmin raportoituja tutkimustuloksia ja toisaalta tuomaan tutkimukseen uutta näkökulmaa ottamalla mukaan myös uusi muuttuja, yrityksen liikearvo eli goodwill-arvo. Koska tilintarkastuspalkkioiden selittäminen koetaan tilintarkastuksen hinnoittelun läpinäkyvyyden lisäämisenä (Niemi 2003: 3), on tärkeää löytää uusia tilintarkastusasiakkaiden ominaisuuksia, jotka vaikuttavat tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen.

Uusi IFRS 3 -standardi toi mukanaan merkittäviä uudistuksia, jotka ovat sekä tilinpäätöksen laatijoille, lukijoille kuin tarkastajillekin haasteellisia. Esimerkiksi arvonalentumistestausten yhteydessä joudutaan usein laatimaan yksityiskohtaisia laskelemia tilinpäätöksissä tehtävien arvonalennuskirjausten pohjaksi tai osoitukseksi siitä, että niitä ei ole tarpeen tehdä. (Aromäki, Halonen, Jalkanen, Kuutti, Seppänen, Skogberg, Sundvik, Tolvanen, Torkkel, Tornainen, Tuomala & Viljanen 2003: 225.)

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, onko liikearvon määrällä vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin tai oheispalkkioihin suomalaisissa pörssi-yhtiöissä sen jälkeen kun muut tilintarkastuspalkkioihin vaikuttavat tekijät on otettu huomioon. Liikearvon voidaan ajatella kasvattavan yrityksessä tilintarkastajan työmäärää ja sitä kautta vaikuttavan myös tilintarkastuspalkkioiden määrään. Liikearvoa on IFRS:n mukaan testattava vuosittain. Kuitenkaan standardi ei kerro tarkkaan, kuinka tämä testaus tulisi tehdä ja tilintarkastajat joutuvat tarkistamaan, onko liikearvon testaus tehty asianmukaisesti. Tämän voidaan olettaa lisäävän tilintarkastajan työtä tehden tilintar-

kastuksesta tältä osin haasteellisempaa, jolloin lisääntynyt työmäärä näkyy suurempina tilintarkastuksen palkkioina.

Liikearvo on usein aineetonta varallisuutta, jonka arvo perustuu tulevaisuuden arvioihin. Täten liikearvoon kohdistuu myös suuri riski. Voidaan olettaa, että mikäli liikearvon osuus yrityksen taseen varoista kasvaa, kasvaa myös yrityksen riski. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu asiakkaan riskin vaikuttavan positiivisesti tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen (Pratt & Stice 1994, Johnstone & Bedard 2001). Liikearvo voi vaikuttaa tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen myös riskinäkökulman kautta. Voidaan ajatella, että yhtiöiden, joilla on paljon liikearvoa taseessaan, tilintarkastuspalkkiot muodostuvat suuremmiksi, koska tilintarkastajan on otettava tämä riskin lisäys huomioon tilintarkastusta tehdessään ja suunnitellessaan.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksessa on yhteensä seitsemän päälukua. Johdantoluvussa johdatellaan lukija aihepiiriin pariin, käsitellään tutkimuksen kannalta oleellisia aikaisempia tutkimuksia sekä kerrotaan tutkimuksen tavoitteesta ja rajataan tutkimusongelma. Tilintarkastuspalkkioihin liittyen on tehty paljon tutkimuksia. Luvussa on käyty katsausluontoisesti läpi tilintarkastuspalkkiotutkimuksia ja niiden keskeisiä tuloksia sekä Suomesta ja muista Pohjoismaista että muualta maailmalta.

Tutkimuksen seuraavassa luvussa käsitellään laajemmin tilintarkastusta. Luvussa käsitellään tilintarkastuksen tarkoitusta pääpiirteissään. Tilintarkastuksen ensisijainen tarkoitus on tutkia ja todeta tilinpäätösinformaation luotettavuus yhteisössä. Lisäksi luvussa käydään läpi tilintarkastuksen teoriataustaa. Tilintarkastus on syntynyt käytännön tarpeista käsin eikä teoreettisen kehittelyn tuloksena. Tilintarkastuksen taustalla olevaa teoreettista pohjaa on agenttiteoriassa sekä informaatio- ja vakuuttamishypoteeseissa, joita luvussa käsitellään. Lainsäädännön perusteella tilintarkastaja on perinteisesti nähty yrityksen omistajien edun valvojana. Luvussa käydään läpi tärkeimpiä lakeja ja määräyksiä tilintarkastukseen liittyen. Tilintarkastuksesta on oleellista tarkastella lisäksi tilintarkastajan vastuuta sekä riippumattomuutta.

Kolmas luku käsittelee tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastuksen oheispalkkioiden määräytymistä. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastuspalkkiot eivät saa määräytyä tavalla, joka vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Luvussa käydään läpi Simunicin (1980) kehittämä tilintarkastuspalkkioiden määräytymismalli. Luvussa käydään myös johdantolukua tarkemmin läpi tilintarkastuspalkkioihin liittyvää tutkimusta ja palkkioihin vaikuttavia tekijöitä.

Tutkimuksen neljäs luku käsittelee puolestaan IFRS-standardeja, niiden käyttöönottoa, merkitystä ja sisältöä erityisesti liikearvon käsitteen näkökulmasta. Euroopan komission tavoitteena on, että Eurooppaan luodaan yhtenäinen tilinpäätöskäytäntö, jotta yritykset olisivat vertailukelpoisia toistensa kanssa. Tällä pyritään erityisesti parantamaan sijoittajien asemaa. IFRS-normisto koostuu standardeista, teoreettisesta viitekehiksestä sekä tulkintaohjeista. Liikearvon käsittely muuttui IFRS-standardien myötä oleellisesti, kun liikearvopoistoista luovuttiin ja poistojen sijaan liikearvoa tulee testata vuosittain käypää arvoa vastaan.

Tutkimuksen viidennessä luvussa esitellään tarkemmin tutkimuksessa käytetty aineisto sekä tutkimuksen metodologiset valinnat. Tutkimuksen tutkimusmenetelmänä käytetään regressioanalyysia, jonka avulla pyritään selvittämään, onko liikearvolla yhteyttä tilintarkastajille maksettuihin palkkioihin sen jälkeen kun muut palkkioihin vaikuttavat tekijät on otettu huomioon. Tutkimusaineisto koostuu suomalaisten pörssi-yhtiöiden tilinpäätöstiedoista vuosilta 2004–2008. Lisäksi luvussa esitellään tutkimuksessa käytetty malli sekä mallin muuttujien sisältö.

Luvussa kuusi esitellään tutkimuksessa saadut tulokset. Aineiston analyysissa esitellään tarkemmin tutkimuksessa käytettyä aineistoa kuvailevien tilastotietojen valossa. Aineistoa on lisäksi havainnollistettu erilaisien kuvioiden avulla. Regressioanalyysissa esitellään regressioanalyysista saadut tulokset kaikille kolmelle tutkimuksen mallille. Tulosten ja mallin hyvyttä arvioidaan herkkyysanalyysiluvussa, jossa regressioanalyysi tehdään vielä uudelleen eri tavoin, jolloin voidaan vertailla herkkyysanalyysin ja varsinaisen regressioanalyysin tuloksia toisiinsa.

Tutkimuksen viimeinen luku seitsemän esittää johtopäätökset sekä jatkotutkimusmahdollisuudet. Tuloksia pyritään kommentoimaan aikaisempiin tutkimuksiin näh-

den. Tutkimuksen empiirisellä aineistolla saatiin vahvistusta tutkimushypoteesille tutkimuksen ensimmäisen mallin osalta. Kahden muun mallin osalta tutkimustulokset eivät antaneet hypoteesille vahvistusta.

2 TILINTARKASTUKSEN TEORIA JA PERUSTEET

2.1 Tilintarkastuksen määritelmä ja tarkoitus

Riistama (1999) määrittelee aksioomat eli perusolettamukset, joiden varaan tilintarkastuksen määritelmä voidaan rakentaa. Nämä aksioomat koostuvat tilintarkastustyön luonnetta ja asemaa yhteiskunnassa koskevista aksioomista sekä tilintarkastustyötä ja sen sisältöä koskevista aksioomista. Tilintarkastuksen yhteiskunnallisen tehtävän ja tarkoituksen ymmärtäminen mahdollistaa tilintarkastukseen kohdistuvien vaatimusten ja odotusten realistisuuden. Toisaalta taas yhteiskunnallisen perustan huomioon ottaminen on tärkeää tilintarkastuksen luonteen ymmärtämiseksi. Muuttuvassa yhteiskunnassa tilintarkastustyön tavoitteet ja sisältö määräytyvät tilintarkastajien ja tilinpäätösinformaatiosta kiinnostuneiden jatkuvan vuoropuhelun tuloksena. Vaikka tilintarkastuksen käsite pysyy muuttumattomana, sen käytännöllinen tulkinta kuitenkin muuttuu lainsäädännön sekä yhteiskunnan arvojen ja tilintekovelvollisuutta koskevien arvoarvostelmien muuttuessa. (Riistama 1999: 16, 21-23.)

Tilintarkastaja on perinteisesti nähty yrityksen omistajien edustajana lainsäädännön perusteella. Kuitenkin viime aikoina on korostunut yhä enemmän tilintarkastuksen yhteiskunnallinen merkitys eri sidosryhmien kautta, vaikka suomalaisessa kirjallisuudessa on lähdettykin ajatuksesta, että tilintarkastaja on ensisijaisesti omistajan edustaja. (LTT-Tutkimus Oy 2006.) Tilintarkastajan työstä kiinnostuneita sidosryhmiä ovat esimerkiksi valtio ja kunnat, työntekijät, tavaroiden ja palvelujen toimittajat, asiakkaat sekä monikansallisten yhtiöiden kohdalla useammat valtiot (Riistama 1999: 24). Kaikilla sidosryhmillä on omat mielenkiinnon kohteensa koskien tilintarkastuksen kohteena olevaa yhtiötä.

Carmichael, Willingham ja Scaller (1996) siteeraavat American Accounting Associationin (AAA) tilintarkastusmääritelmää ja määrittelevät tilintarkastuksen sen mukaan systemaattiseksi prosessiksi, jossa objektiivisesti hankitaan ja arvioidaan näyttöä koskien tietoja taloudellisista teoista ja tapahtumista, jotta voidaan varmistaa niiden vastaavuusaste niitä koskevien tavoitteiden välillä ja edelleen kommunikoida tulokset kiinnostuneille käyttäjille. (Carmichael *et al.* 1996: 4.) Määritelmä liikkuu hyvin yleisellä tasolla ja siinä painotetaan tilintarkastajan käsityksen ilmaisemista

tarkasteltavasta aineistosta. IFAC:in määritelmä sekä Suomessa KHT-yhdistyksen suositukset sisältävät saman painotuksen määritelmässään. IFAC:in määritelmän mukaan tilintarkastus on minkä tahansa kokoisen tai lakisääteisen muodon omaavan talousyksikön tilinpäätöksen tai vastaavan informaation riippumattonta tutkimista, jonka tarkoituksena on käsityksen ilmaiseminen tutkitusta informaatiosta (Riistama 1999: 19-20).

Euroopan komission julkaiseman Vihreän kirjan mukaan Euroopan Unionin neuvoston neljänteen ja seitsemänteen direktiiviin ei sisälly lakisääteisen tilintarkastuksen määritelmää, vaikka direktiiveissä tosin vaaditaan, että tilinpäätökset tarkastaa pätevä ammattihenkilö. IFAC:in hyväksymän määritelmän mukaan tilintarkastuksen tavoitteena on, että tilintarkastaja voi esittää mielipiteensä siitä, onko tilinpäätös kaikilta aineellisilta osilta laadittu yksilöidyn taloudellisten tietojen esittämistä koskevan kehityksen mukaisesti. Euroopan komission mukaan lakisääteisen tilintarkastuksen määritelmässä olisi otettava huomioon käyttäjien kohtuulliset tarpeet ja odotukset, samoin kuin tilintarkastajan mahdollisuus täyttää nämä. Käyttäjän tarpeita ja odotuksia voidaan puolestaan pitää kohtuullisina, mikäli niistä on säädetty lailla, niistä ollaan valmiita maksamaan eli on olemassa kysyntää ja on olemassa lakisääteinen ja pätevä tilintarkastaja, joka on halukas suorittamaan palvelun. EU:n yhteisen määritelmän puuttuminen lakisääteisestä tilintarkastuksesta luo odotusten ja todellisuuden välille vahinkoa tuottavan eron. (Euroopan komissio 1996: 9, 16.)

Tilintarkastuksen ensisijainen tarkoitus on tutkia ja todeta tilinpäätösinformaation luotettavuus yhteisössä. Tilintarkastajan on annettava lausunto siitä onko tilinpäätös laadittu voimassa olevien säännösten ja määräysten mukaisesti ja antaako se oikeat ja riittävät tiedot yhteisön taloudellisesta asemasta sekä tuloksesta. Tilintarkastus on kohdistettava oleellisimpiin asioihin, sillä kaikkea ei ole mahdollista tarkastaa. Tarkastus on suoritettava riittävässä laajuudessa, jotta voidaan todeta, ettei tilinpäätös sisällä olennaisia virheitä tai puutteita. Tilintarkastus on luonteeltaan toteavaa ja tilintarkastajalla on vain raportointivelvollisuus silloinkin kun tarkastuksen yhteydessä ilmenee jotakin väärinkäyttöksiin viittaavaa. Tilintarkastus ei määrää tai ohjaa toimintaa eikä sen tarkoituksena siis ole etsiä virheitä tai väärinkäytöksiä. (Kokkonen 2000: 10-11.)

Wallacen (2004) mukaan tilintarkastus ammattina on räätälöity välttämättömyyden kontekstista käsin. Tilintarkastuksen hinnoittelun tulisi heijastaa riskiä ja taata tehokas tilintarkastuksen päämäärä. Mikäli tilintarkastusta ei näe sekä mielenkiintoisena että haastavana, ei ole ymmärtänyt tilintarkastusprosessin välttämättömyyttä. Tilintarkastajan tulee ymmärtää taloudellinen kokonaisuus, jossa tarkastettava yhteisö toimii. Tilintarkastajan tulee voida selittää sekä tietojärjestelmät että teknologinen infrastruktuuri, joissa informaatio on luotu, talletettu, kerätty yhteen ja tulkittu. Tilintarkastajan tulee lisäksi harkita skeptisesti eri riskitekijöiden vuorovaikutusta, jotka ovat seurausta sekä valvottavissa olevista että ei-valvottavissa olevista asioista. (Wallace 2004: 268.)

2.2 Tilintarkastuksen teoriataustaa

Tilintarkastus ei ole syntynyt teoreettisen kehittelyn tuloksena, vaan käytännön tarpeista käsin. Teorianmuodostuksen tavoitteena on ilmiöiden ymmärtäminen ja selittäminen sekä niiden syntymisen ennakoiminen. Tämän perusteella voidaan asettaa mielekkäitä tavoitteita koskien inhimillistä toimintaa. Tilintarkastuksen tavoitteiden muodostumiseen vaikuttavat esimerkiksi yhteiskuntajärjestelmä ja kulttuuri, yhteiskunnan kehittämisen tavoitteet sekä käytettävissä oleva teknologian taso. Tilintarkastusta voidaan tarkastella muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden tavoin tilintarkastuksen postulaattien avulla, jotka on tarkoitettu tilintarkastuksen teorianmuodostuksen kuin myös käytännön työn perustaksi ja viitekehyyksi. (Riistama 1999: 17, 25.)

Tilintarkastuksen yhteiskunnallisia postulaatteja ovat tilintekovelvollisuus, tilintekovelvollisuuden täyttämisen monimutkaisuus, etäisyys tai merkittävyys, tilintarkastuksen riippumattomuus, informaation todentamisvaatimus, joka on yksi keskeisimmistä postulaateista, tilintekovelvollisen toiminnalle asetettavat kriteerit, tilinpäätöstietojen merkityksen ja tarkoituksen riittävä selkeys sekä tilintarkastuksen yhteiskunnallinen hyödyllisyys. Tilintekovelvollisuus on tilintarkastuksen lähtökohta ja ensisijainen edellytys. Toinen postulaatti soveltuu erityisesti suuriin pörssiyrityksiin, joiden tilintekovelvollisuus muodostuu usein monimutkaiseksi, etäiseksi tai merkittäväksi. (Riistama 1999: 26-49.)

Edellä olevien yhteiskunnallisten edellytysten lisäksi Riistama (1999) määrittelee myös käytännön tilintarkastustyön edellytykset. Näitä ovat todennettavuus, etujen ristiriidattomuus, perusteiden saatavuus, sisäisen tarkkailun toimivuus, hyvän kirjanpitotavan riittävyys, oikeellisuuden pysyvyys, tilintarkastajuuden säilyttäminen eli toimiminen vain tilintarkastajana tarkastustehtävää suorittaessaan sekä riippumattomuuden ammatillinen velvoittavuus. Etujen ristiriidattomuudella tarkoitetaan sitä, että johdon ja tilintarkastajan välille ei muodostu ristiriitaa tavoitteiden suhteen. Mikäli ristiriitoja syntyy, ratkaisuna on usein vain jommankumman osapuolen vaihtuminen. Oikeellisuuden pysyvyydellä puolestaan tarkoitetaan, että minkä tilintarkastaja on todennut oikeaksi, sitä voidaan myös pitää oikeana, kunnes toisin todistetaan. (Riistama 1999: 50-63.)

Wallacen (1980) mukaan tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan selittää ja tulkita kolmen eri hypoteesin kautta, jotka ovat agenttiteoria eli tilinpidon valvontahypoteesi, informaatiohypoteesi ja vakuuttamishypoteesi. Wallacen tutkimus pohjautuu teoreettiseen viitekehykseen, jonka mukaan kysyntä, tarjonta ja lainsäädäntö vaikuttavat tilintarkastukseen. (Wallace 1980 via Wallace 2004).

Agenttisuhte voidaan nähdä sopimuksena, jossa yksi tai useampi päämies on palannut agentin hoitamaan omaan lukuunsa palvelua, mikä sisältää myös päätösvallan delegoinnin agentille. Jos tämän sopimuksen molemmat osapuolet yrittävät maksimoida hyötynsä, voidaan olettaa, ettei agentti aina toimi päämiehen etujen mukaisesti. Tällöin syntyy intressiristiriitoja eli agenttiongelmia osapuolten välille. Tällaisessa tilanteessa päämies voi luoda sopivia kannustimia sekä lisätä valvontaa, jotta voisi varmistua agentin toimivan hänen lukuunsa. Ilman toimivaa valvontaa on todennäköisempää, että agentti toimii vastoin päämiehen etua. Agenttiongelmia pienentävistä toimista aiheutuu luonnollisesti kustannuksia. (Jensen & Meckling 1976, Watts & Zimmerman 1983.)

Yrityksen toimivan johdon ja osakkeenomistajien välinen suhde on luonteeltaan agenttisuhte. Yritysten valvonnan ja omistuksen eriytyminen nykyaikaisissa yhtiöissä, joissa omistus on hajautunut, on läheisessä yhteydessä yleiseen agenttiongelman (Jensen & Meckling 1976). Agenttiteorian yksi keskeinen elementti on informaatio-kuilu, eli johdolla on olennaisesti parempi tietämys yrityksen tilasta kuin omistajalla.

Siksi rakennetaan järjestelmiä, joissa turvataan omistajien oikeuksia ja estetään johtoa käyttämästä väärin parempaa tietämystään. (Hirvonen *et al.*2003: 32.) Riippumaton tilintarkastus on yksi omistajien keino valvoa yrityksen johtoa ja estää väärinkäytöksiä.

Informaatiohypoteesi on vaihtoehtoinen tai täydentävä hypoteesi valvontahypoteesille. Tilintarkastettu tilinpäätösinformaatio on käyttökelpoinen sijoittajan sijoituspäätöksen tueksi. Rahoitusteorian investointipäätösmallit arvostavat yhtiön laskemalla tulevien kassavirtojen nettonykyarvon. Tulevien kassavirtojen on havaittu korreloivan voimakkaasti tilinpäätösinformaation kanssa. Tästä voidaan päätellä, että sijoittajien mielestä tilintarkastus parantaa tilinpäätösinformaation laatua. Toisaalta tilintarkastus parantaa myös johdon päätöksenteossaan käyttämää informaatiota. Tilintarkastaja voi parantaa sisäistä informaatiota löytämällä mahdollisia virheitä, sekä ohjaamaan työntekijöitä huolellisuuteen valmistellessaan tilinpäätöksiä. (Wallace 1980, 1987, 2004 via Ittonen 2010: 7.)

Kolmas hypoteesi, jolla tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan selittää, on vakuuttamishypoteesi, millä tarkoitetaan yrityksen johdon ja muiden sidosryhmien vastuun osittaista siirtämistä tilintarkastajalle. Tämä perustuu tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuseen. Mahdollisten oikeudenkäyntikulujen kasvaessa voidaan myös olettaa tilintarkastajan vastuun kysynnän lisääntyvän johdon ja muiden sidosryhmien taholta. (Wallace 1980, 1987, 2004 via Ittonen 2010: 9.)

Vakuuttamishypoteesin mukaista näkökulmaa ei Suomessa ole pidetty niin tärkeänä, kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Tämä johtuu siitä, että Suomessa kynns nostaa vahingonkorvauskanne tilintarkastajaa vastaan on paljon korkeampi. Yhdysvalloissa lisäksi mahdolliset enimmäiskorvausmäärät tällaisissa tapauksissa ovat paljon korkeammat. Yhdysvalloissa tuomitun korvauksen määrä ei ole suhteessa aiheutettuun vahinkoon, vaan teon moitittavuuteen ja osapuolten taloudelliseen asemaan. Tämän vuoksi suuret menestyvät yritykset joutuvat maksamaan Yhdysvalloissa huomattavasti suurempia korvauksia. (Saarikivi 1999 via LTT-Tutkimus Oy 2006: 20, Horsmanheimo & Steiner 2008, 470.)

Tilintarkastuksen kysyntää selittää osaltaan myös signalointiteoria (Niemi 2003, 13). Tilintarkastus voidaan nähdä signalointikeinona tilintarkastusyhtiötä valittaessa. Suuren ja erityisesti maineikkaan tilintarkastusyhtiön valinta on merkinä laadukkaammasta tilintarkastuksesta. Se voi olla myös keino signaloida sisäpiiritietoa valvontamenestyksestä. (Hay & Davis 2002.)

2.3 Tilintarkastuksen lainsäädännöllinen perusta

Riistaman (1999: 379) mukaan tilintarkastusta tai tilintarkastajaa koskevia säännöksiä ja määräyksiä on kaikkiaan noin 120 laissa, asetuksessa ja viranomaismääräyksessä. Koska tilintarkastusta koskevaa säädäntöä on niin runsaasti, tässä yhteydessä otetaan esille vain tärkeimmät lait ja säännökset. Tilintarkastusdirektiivi (2006/43/EY) sisältää Euroopan yhteisön jäsenmaita velvoittavat tilintarkastusmääräykset. Tilintarkastusta koskevat pääasialliset säännökset Suomessa sisältyvät tilintarkastuslakiin (459/2007) sekä valtioneuvoston tilintarkastuksesta antamaan asetukseen (735/2007). Suomen tilintarkastuslaki uudistettiin vuonna 2007 vastaamaan paremmin tilintarkastusdirektiivin sisältöä. Tilintarkastuslain lisäksi tilintarkastajan tulee noudattaa kansainvälisiä tilintarkastusalan standardeja ja suosituksia sekä hyvää tilintarkastustapaa ja ammattieettisiä periaatteita.

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastusvelvollisia ovat kirjanpitovelvolliset yhteisöt ja säätiöt. Tilintarkastuslain lisäksi tilintarkastusta säädellään eri yhteisömuotojen lainsäädännössä, kuten esimerkiksi osakeyhtiölaissa (624/2006), asunto-osakeyhtiölaissa (809/1991), osuuskuntalaissa (1488/2001) sekä avoimesta yhtiöstä ja kommandiittiyhtiöstä annetussa laissa (389/1988). Näiden lisäksi tilintarkastuksesta on määräyksiä monissa taloutta säätelevissä laeissa, kuten kirjanpitolaissa (1336/1997), arvopaperimarkkinalaissa (495/1989) sekä kaupparekisterilaissa (129/1979). Tilintarkastuslaki on yleislaki, mikä tarkoittaa, että sen säännökset väistyvät, jos muualla lainsäädännössä määrätään tilintarkastuslaista poikkeavasti.

Tilintarkastusdirektiivi on tilintarkastuksen kannalta tärkein Euroopan yhteisöjen säädös. Sen tarkoituksena on pyrkiä varmistamaan tilinpäätösten luotettavuus ja uskottavuus sekä takaamaan sijoittajien luottamus pääomamarkkinoiden toimintaa koh-

taan. Tilintarkastusdirektiivi on laaja-alainen säädös. Se koskee esimerkiksi tilintarkastajien hyväksymisvaatimuksia, riippumattomuutta, hyvää mainetta, jatkuvaa koulutusta, tilintarkastuksessa sovellettavia standardeja ja ammattieettisiä periaatteita. Direktiivissä on paljon myös tilintarkastuksen valvontaan ja viranomaistoimintaan liittyviä vaatimuksia. Tilintarkastusdirektiivillä tavoitellaan pitkälle menevää tilintarkastussäännösten harmonisointia. (Horsmanheimo & Steiner 2008: 133.)

Tilintarkastajan kelpoisuudesta säädetään Tilintarkastuslain (459/2007) 3§:ssä. Tilintarkastajana voi toimia ainoastaan sellainen henkilö, joka ei ole vajaavaltainen, konkurssissa eikä liiketoimintakiellossa ja jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu. Lisäksi, jos tilintarkastajaksi on valittu yksi tai useampi luonnollinen henkilö, tulee vähintään yhdellä olla asuinpaikka ETA-valtiossa. (TTL 2:3.) Tilintarkastuslain mukaan lakisäätteisiä tilintarkastuksia ovat oikeutettuja suorittamaan vain julkisesti auktorisoidut tilintarkastajat, joita Suomessa ovat KHT-tilintarkastajat ja -yhteisöt, jotka hyväksyy Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunta sekä HTM-tilintarkastajat ja yhteisöt, jotka hyväksyvät alueelliset kaupakamarien tilintarkastusvaliokunnat.

Tilintarkastajan tulee tarkastustyössään noudattaa kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja eli ISA-standardeja ja suosituksia. Ammattitilintarkastajat Suomessa ovat sitoutuneet noudattamaan näitä standardeja yhdistystensä kautta (Blumme 2008: 65). Lisäksi tilintarkastuslain 3 luvun 13§:n mukaan tilintarkastajan on noudatettava Euroopan yhteisössä sovellettaviksi hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja.

Kansainväliset tilintarkastusstandardit laatii International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) ja ne julkaisee ja hyväksyy International Federation of Accountants (IFAC). IFAC on maailmanlaajuinen laskentatoimen ammattilaisten muodostama järjestö, jonka vuotuisiin julkaisuihin kuuluu muun muassa käsikirja, joka sisältää kaikki voimassaolevat tilintarkastus- ja varmennusstandardit ja eettiset ohjeet. Suomessa KHT-yhdistys julkaisee ja hyväksyy vuosittain tilintarkastusalan standardit ja suositukset, jotka pohjautuvat IFAC:in standardeihin. Tilintarkastusstandardien tarkoituksena on yhtenäistää alan käytäntöä maailmanlaajuisesti sekä edistää pääomamarkkinoiden toimivuutta ja yleistä etua. Standardit eivät kuitenkaan mene kansallisten lakien, säännösten tai standardien edelle. (Blummé 2008: 67, 71.)

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa tilintarkastustehtävää suorittaessaan (TTL 4:22). Hyvä tilintarkastustapa on tapaoikeutta, jota noudattaessaan tilintarkastaja noudattaa kaikkia voimassa olevia säännöksiä ja määräyksiä. Lisäksi se edellyttää myös ammattieettisten periaatteiden noudattamista. Hyvän tilintarkastustavan tärkeänä lähteenä toimivat kansainväliset tilintarkastusstandardit. Hyvään tilintarkastustapaan liittyy myös hyvä tilintarkastajatapa, joka sisältää eettisiä periaatteita, kuten objektiivisuus-, huolellisuus- ja salassapitovelvoitteen. (Blummé 2008: 65-67, Tomperi 2009: 22.)

Jotta tilintarkastustyö täyttäisi lainsäädännön vaatimukset sekä asiakkaan ja muun yhteiskunnan, kuten työntekijöiden ja rahoittajien tarpeista syntyvät odotukset, on sen oltava korkeatasoista. Korkeatasoinen tilintarkastus edellyttää tilintarkastuksen laadun ohjeistusta ja ulkoista, mahdollisimman riippumatonta valvontaa. Viranomaisvalvonta perustuu tilintarkastusdirektiiviin ja tilintarkastuslakiin. TILA eli keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta valvoo, että tilintarkastajat säilyttävät ammattitaitonsa ja muut hyväksymisen edellytykset sekä toimivat tilintarkastuslain ja muiden säännösten mukaisesti. TILA määrää KHT-tilintarkastajien ja -yhteisöjen laaduntarkastuksista, joiden käytännön suorittamisesta vastaa keskuskauppakamarin laadunvarmistusorganisaatio. Viranomaisvalvonnan lisäksi tilintarkastajilla on oltava käytössään myös sisäinen laadunvarmistus. Velvollisuus huolehtia tarkastustyönsä laadusta on jokaisella tilintarkastajalla sekä tilintarkastusyhteisöllä. (Tomperi 2009: 26-27.)

2.4 Tilintarkastajan vastuu ja tilintarkastusriski

Tilintarkastajan työhön liittyvät rajoitukset johtuvat suurelta osin tilintarkastajan henkilökohtaisesta taloudellisesta vastuusta (Riistama 1999: 23). Tilintarkastajan vastuu voidaan jakaa oikeudellisesti siviili- ja rikosoikeudelliseen vastuuseen sekä kurinpidolliseen vastuuseen. Siviilioikeudellinen vastuu on vahingonkorvausvastuuta, joka edellyttää tilintarkastajan tahallista toimintaa tai tuottamusta. Tuottamusta on muun muassa se, ettei tilintarkastaja toimi tehtävässään tarpeeksi huolellinen tai jättää mainitsematta oleellisia tietoja raportissaan. Rikosoikeudellinen vastuu voi puolestaan syntyä tilintarkastuslain tai jonkin muun lain vastaisesta menettelystä. Tällöin tarkastaja syyllistyy tekoon, josta on laissa säädetty rangaistus. Kurinpidolliseen vas-

tuuseen tarkastaja voi joutua säännösten vastaisesta menettelystä, jonka seuraamuksista päättää jokin tilintarkastusalan valvontaorganisaatioista, jotka ovat valtion tilintarkastuslautakunta, Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta sekä kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat. Kurinpidollisia seuraamuksia ovat huomautus, varoitus ja ankarimpana hyväksymisen peruutus. (Kokkonen 2000: 22-23; Korkeamäki 2008: 23-25.)

Tilintarkastuslaissa säädetään, että tilintarkastajan on suoritettava tilintarkastustehtävät ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti, huolellisesti ja yleinen etu huomioon ottaen (TTL 4. luku 20§). Tilintarkastuslain 9 luvun 1§:n mukaan tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan yhteisölle tai säätiölle tahallisesti tai tuottamuksellisesti aiheutetun vahingon, joka on aiheutunut tilintarkastustehtävää suoritettaessa. Myös yhteisön osakkaalle, yhtiömiehelle, jäsenelle taikka muulle henkilölle aiheutettu vahinko on korvattava. Tilintarkastaja on lisäksi vastuussa myös apulaisensa aiheuttamasta tahallisesta tai huolimattomuudesta aiheutuneesta vahingosta.

EU:ssa on suuria eroja liittyen lakisääteisen tilintarkastajan vastuujärjestelmään. Toisissa jäsenmaissa lakisääteisellä vastuulla on yläraja, joka rajoittaa vahingonkorvausmäärää ja joissakin jäsenmaissa tilintarkastajat voivat rajoittaa vastuutaan sopimuksin. Eroja on myös eri tuomioistuinten välillä sen suhteen kuinka ne voivat rajoittaa vahingonkorvausmäärää oikeudenkäynnissä. Tilintarkastuksesta asiakkaalle aiheutuvat kustannukset voivat täten muodostua suuremmiksi maissa, joissa kanteita nostetaan herkemmin. (Euroopan komissio 1996: 28.)

Riistaman (1999) mukaan tilintarkastajan vastuuta ei ole Suomessa tarkasteltu kovin runsaasti. Erääksi syyksi hän esittää, että vastuun sisältöä ja rajoja on jouduttu testaamaan käytännössä vain hyvin harvoin. Asiasta ei ole paljon oikeustapauksiakaan. (Riistama 1999: 419.) Viitanen (1995) on tutkinut tilintarkastuksen odotuskuilua Suomessa. Tarkastellessaan tilintarkastajien ja eri sidosryhmien mielipiteitä tilintarkastajien vastuukysymyksessä väärinkäytösten ja laittomuuksien kohdalla, hän havaitsi, että ryhmien väliset mielipide-erot olivat huomattavat, kun tarkasteltiin nimenomaan vastuun määrää. Tilintarkastajat kokivat, että heidän vastuunsa on suuri ja olivat tyytyväisiä oman käsityksensä mukaiseen vastuun määrään. Kaikki sidosryhmät sitä vastoin olivat sitä mieltä, että tilintarkastajien tulisi ottaa huomattavasti

enemmän vastuuta olennaisten väärinkäytösten paljastamisesta ja että tilintarkastajien vastuu on pieni.

Tilintarkastajan vastuuarviointiin liitetään nykyisin myös niin sanottu asiantuntijavastuu, koska tilintarkastaja luokitellaan usein asiantuntijaksi. Vastuu on nykyisin myös ulotettu koskemaan osakkeenomistajia ja muita tahoja siinä tapauksessa, että lakia on rikottu, kun se ennen on koskenut vain yhtiölle aiheutuneita vahinkoja. Tilintarkastus tulee suorittaa hyvää tilintarkastustapaa noudattaen ja on myös esitetty, että siitä poikkeaminen on lain rikkomista ja näin ollen mahdollistaa kolmansien osapuolten vahingonkorvauskanteen. Tämä laajentaa tilintarkastajan vastuuta entisestään. Entistä suurempi merkitys tilintarkastajan vastuun kannalta on myös kansainvälisillä tilintarkastusstandardeilla, joiden mukaisesti myös tilintarkastuslaki edellyttää tilintarkastuksen suoritettavan. Tilintarkastajalta edellytetty huolellisuuden taso on kasvanut, sillä lakisääteisen tarkastuksen piirissä olevat asiat ovat lisääntyneet ja tilintarkastajien lausuntojen vaatimustaso on niin ikään noussut. Samanaikaisesti ulkopuolisten valvontaviranomaisten rooli työn laadun arvioinnissa on kasvanut. (Blummé 2008: 315-319.)

Tilintarkastusriskillä tarkoitetaan sitä, että tilintarkastaja antaa puhtaan tilintarkastuskertomuksen olennaisesti virheellisestä kirjanpidosta, tilinpäätöksestä tai hallinnosta. Tilintarkastusriski on otettava huomioon jo tilintarkastusta suunniteltaessa. Tilintarkastajan on tässäkin noudatettava olennaisuuden periaatetta ja otettava huomioon olennaisuuden ja tilintarkastusriskin välinen suhde. Tarkastus tulee siis kohdistaa oleellisiin asioihin, joissa on olemassa riski siitä, että yhteisön tarkkailujärjestelmä tai tilintarkastus ei tuo virheitä esiin. (Kokkonen 2000: 30.)

Tilintarkastusprosessia lähestytään usein riskiperusteinen tarkastus – termiä käyttäen (Blummé 2008: 83). Korkeamäen (2008) mukaan tilintarkastusriskille voidaan määritellä kolme osatekijää, jotka ovat toimintariski, kontrolliriski ja havaitsemisriski. Toimintariskillä tarkoitetaan tarkastuskohteen toimintojen tai liiketapahtumien luonteesta johtuvaa riskiä. Kontrolliriski on puolestaan riski siitä, että yhtiön kirjanpitojärjestelmä ja sisäinen kontrollijärjestelmä eivät estä tai paljasta virhettä tai puutetta, joka liittyy tilintarkastusaineistoon. Havaitsemisriskillä puolestaan tarkoitetaan sitä, että tarkastus ei paljasta tilintarkastusaineistoon sisältämää virhettä tai puutetta.

(Korkeamäki 2008: 36-37.) Tilintarkastusriski voidaan myös jakaa neljään eri alueeseen, jotka ovat mahdollisuus johdon väärinkäytöksiin, läheisten osapuolten liiketoimet, laittomat toimet sekä liiketoiminnan epäonnistuminen (Carmichael *et al.* 1996: 142-143).

Riskien analyysillä on olennainen merkitys tilintarkastuksen suunnittelussa. Tarkastustyö tulee painottaa olennaisiin kysymyksiin, jotta tilintarkastus voi olla taloudellista ja tehokasta. Riskianalyysin avulla tilintarkastaja voi valita niin yksityiskohtaisen tarkastustavan kuin kussakin tilanteessa kulloinkin on tarpeen. (Riistama 1999: 86.)

Niemi (2003) on ryhmitellyt liiketoimintariskitekijät neljään luokkaan aikaisempien tutkimusten mukaan. Ensimmäiseksi hän mainitsee ulkopuolisten tilinpäätösten käyttäjien luottamuksen määrän, mikä nostaa tilintarkastajan riskiä. Luottamuksen määrään eniten vaikuttava tekijä on yrityksen listausstatus. Toisena riskitekijäryhmänä on todennäköisyys asiakkaan taloudellisiin vaikeuksiin, vaikkakin sen suhde tilintarkastuspalkkioihin on epäselvä. Kolmantena ryhmänä ovat asiakasyrityksen johdon ominaisuudet ja neljäntenä asiakkaan liiketoimista aiheutuvat riskit, jotka voivat vaihdella merkittävästi. (Niemi 2003: 11.)

2.5 Tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastajan riippumattomuus luo pohjan sille, että tilintarkastaja voi nauttia luottamuksesta. Tilintarkastajan riippumattomuus voidaan käsittää henkilökohtaiseksi asenteeksi, joka perustuu tilintarkastustyön rehelliseen ja objektiiviseen suorittamiseen. Asennetta ei kuitenkaan voida mitata niin, että voitaisiin sanoa täyttääkö tilintarkastajan asenne riippumattomuudelle asetetut vaatimukset. Tämän takia tilintarkastajan tulee toimia niin, ettei mikään hänen käyttäytymisessään muiden mielestä kyseenalaista hänen riippumattomuuttaan. (Riistama 1999: 33-34.)

Tilintarkastuslain 24 §:n mukaan tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu, jos tilintarkastajalla on taloudellisia tai muita etuuksia tarkastuskohteesta tai tilintarkastajalla on muu kuin tavanomainen liikesuhde tarkastuskohteeseen, tarkastettavana on tilintarkastajan oma toiminta, tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä tarkastuskoh-

teen puolesta tai sitä vastaan, tilintarkastajalla on läheinen suhde tarkastuskohteen johtoon kuuluvaan henkilöön tai jos tilintarkastajaa painostetaan. Tällöin tilintarkastajan on ryhdyttävä toimenpiteisiin, jotka turvaavat riippumattomuuden.

Tilintarkastuslain 25§:ssä mainitaan tilanteita, joissa tilintarkastaja on esteellinen suorittamaan tilintarkastustehtävää riippuvuussuhteen muodostuessa liian suureksi. Tällainen tilanne syntyy muun muassa, jos tilintarkastaja on tarkastuskohteen, samaan konserniin kuuluvan yhteisön tai osakkuusyhtiön yhtiömies, hallituksen tai hallintoneuvoston jäsen, toimitusjohtaja tai vastaavassa asemassa oleva. Tilintarkastaja katsotaan esteelliseksi myös, mikäli jossakin mainitussa asemassa on tilintarkastajan puoliso, veli, sisar tai joku suoraan alenevassa tai ylenevässä sukulaisuussuhteessa. Tilintarkastaja ei myöskään voi olla palvelussuhteessa tarkastuskohteeseen tai mainituissa asemassa oleviin henkilöihin. Tilintarkastaja on esteellinen myös silloin, kun hänen tehtävänä on tarkastuskohteen kirjanpidon tai varojen hoito tai hoidon valvonta. Tilintarkastajalla ei myöskään voi olla välitöntä eikä välillistä omistus- tai muuta oikeutta osakkeeseen tai osuuteen voittoa tavoittelevassa yhteisössä, eikä rahalainaa, vakuutta tai muuta etuutta tarkastuskohteelta tai sen johtoon kuuluvalta henkilöltä. Tilintarkastaja ei voi myöskään itse antaa tällaista etuutta. Omistus- tai muuta oikeutta yhteisön osakkeeseen tai osuuteen ei myöskään saa olla tilintarkastajan puolisollla tai alenevassa sukulaisuussuhteessa olevalla henkilöllä.

Tilintarkastuslaissa on listayhtiöiden tilintarkastusta koskevia erityismääräyksiä, koska listayhtiöiden yleinen merkitys on suuri. Listayhtiön tilintarkastajan on esimerkiksi annettava vuosittain yhtiön hallitukselle kirjallinen vahvistus riippumattomuudestaan ja ilmoitus yhteisölle suorittamistaan muista kuin yhteisön tilintarkastusta koskevista tehtävistä. (Tomperi 2009: 24-25.)

Tilintarkastajan riippumattomuus on läheisessä yhteydessä tilintarkastuksen laadunäkökulmaan. Laadukas tilintarkastus edellyttää riippumatonta tilintarkastusta. Zerni (2009) on tutkinut tilintarkastuksen laatua eri näkökulmista. Zernin tutkimuksen mukaan yritykset pyrkivät viestittämään markkinoille, että heidän taloudellinen raportointinsa on informatiivista ja luotettavaa esimerkiksi seuraavin keinoin: palkkaamalla kaksi erillistä tilintarkastusyhteisöä tilintarkastusta suorittamaan, rajoittamalla tilintarkastajien tarjoamia konsultointipalveluita sekä valitsemalla maineikkaan

tilintarkastajan päävastuulliseksi tilintarkastajaksi. Erityisesti näitä havaintoja oli sellaisten yritysten kohdalla, joiden ulkoisen valvonnan tarve oli tavallista suurempi. Päävastuullisesta tilintarkastajasta julkaistiin tietoja myös vuosikertomuksessa, jotta voitaisiin paremmin viestittää esimerkiksi hänen riippumattomuudestaan. Sellaisen tilintarkastajan työllä, jolla oli kokemusta suurista pörssiyrityksistä, katsottiin olevan suurempi vakuusarvo ja myös heidän palkkionsa havaittiin olevan suurempia verrattuna muihin tilintarkastajiin. (Zerni 2009: 27-30.)

Sharma ja Sidhu (2001) tutkivat tilintarkastajalle maksettujen oheispalkkioiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Tutkimuksessa tutkitaan asiaa tilintarkastajien antamien tilintarkastuskertomuksien kautta yhtiöillä, jotka olivat ajautuneet konkurssiin. Tällä tavoin tutkijat aikovat selvittää, onko tilintarkastajilla taipumus olla antamatta mukautettua tilintarkastuskertomusta sellaisessa tapauksessa, jossa oheispalkkioiden määrä on suuri suhteessa tilintarkastuspalkkioiden kokonaismäärään. Tarkasteltavana on tilintarkastajien going concern – lausuma eli lausuma asiakkaan toiminnan jatkuvuudesta. Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että tilintarkastajilla on taipumusta olla antamatta mukautettua tilintarkastuskertomusta koskien tilintarkastusasiakkaan toiminnan jatkuvuutta, kun oheispalkkioiden määrä on suuri suhteessa kokonaispalkkioihin. Mikäli tilintarkastaja saa asiakkaalta suuria oheispalkkioita, saattaa tällä olla taloudellinen houkutus olla antamatta tilintarkastuskertomusta, jossa todetaan asiakkaan toiminnan jatkuvuuden olevan epävarmaa.

Riistaman (1999) mukaan on tilintarkastajien edun mukaista, että yhteiskunta asettaa mahdollisimman selkeät säännöt ja rajat tilintarkastajien riippumattomuuden toteamiseksi. Tällä tavoin vähennetään tulkintaa koskevien erimielisyyksien määrää ja varmistetaan tilintarkastajille paremmat mahdollisuudet tehtäviensä hoitamiseen yhteiskunnan edellyttämällä tavalla. Parhaiten tilintarkastaja voi vaikuttaa riippumattomuuden ylläpitämiseen pidättäytymällä toimimasta mainittujen rajojen tuntumassa. Suurimmaksi osaksi asia on kuitenkin tilintarkastajan henkilökohtaisen itsekurin varassa. (Riistama 1999: 31-38.)

3 TILINTARKASTUS- JA OHEISPALKKIOIDEN MÄÄRÄYTYMINEN

3.1 Tilintarkastuspalkkiot

Tilintarkastuslain 17§:n mukaan tilintarkastuspalkkiot eivät saa määräytyä tavalla, joka vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Säännös perustuu EU:n tilintarkastusdirektiivin 25 artiklaan. Tilintarkastuspalkkio voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden, jos se määräytyy osittain tai kokonaan tarkastettavalle yhteisölle tarjottavien oheispalveluiden perusteella. Palkkio ei myöskään saa olla ehdollinen, jolla tarkoitetaan palkkion riippuvuutta esimerkiksi tarkastettavan yhtiön toiminnan tuloksesta tai toimeksiannon edistymisestä tai lopputuloksesta. Palkkioiden perusteista tulee sopia vuosittain etukäteen, jotta ehdollisuus voitaisiin välttää. (HE 194/2006.)

Tilintarkastajan on aina voitava osoittaa, että sovittu tilintarkastuspalkkio on riittävän suuri, jotta sillä voidaan turvata riittävät resurssit tilintarkastuksen suorittamiseen hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Riittävät resurssit edellyttävät riittävää aikaa, asiantuntevaa tilintarkastushenkilöstöä sekä tilintarkastusriskin kannalta tarkoitukseenmukaisia tarkastusmenetelmiä. Lisäksi tilintarkastajan on käytettävissä olevien resurssien avulla kyettävä noudattamaan tilintarkastusstandardeja ja laadunvalvontamenettelyä. Resurssien riittävyys, eli niiden laatu ja määrä, määräytyvät hyvän tilintarkastustavan mukaan, mikä puolestaan arvioidaan laadunvarmistuksen yhteydessä. (HE 194/2006, Horsmanheimo & Steiner 2008: 286-287.)

Tilintarkastuksen hinnoittelua kuvaavat mallit perustuvat hyvin usein Simunicin (1980) malliin. Simunicin (1980: 161) mukaan tilintarkastuspalkkio on tilintarkastuspalvelun yksikköhinnan ja kysytyn määrän tulosta, joten palkkioiden erot voidaan esittää joko määrän erojen vaikutuksilla tai hintaerojen vaikutuksella. Simunicin (1980) tutkimus luo teoreettista pohjaa argumentille, jonka mukaan tilintarkastajan asiakaskohtainen liikeriski vaikuttaa tilintarkastuspalkkioihin niitä nostavasti. Simunicin (1980) teorian mukaan tilintarkastuksen kustannukset muodostuvat tuotannollisista kustannuksista eli toisin sanoen tilintarkastajan työmäärästä sekä odotettavissa olevista menetyksistä tulevaisuudessa eli tilintarkastajan asiakaskohtaisesta riskistä.

Simunic (1980) on tutkimuksessaan määritellyt kaavan, jonka avulla voidaan laskea ja määrittää tilintarkastuspalkkioita (Simunic 1980, Zerni 2009).

$$E(C) = cq + E(d)E(l), \quad (1)$$

jossa

$E(C)$ = tilintarkastajan odotettavissa olevat kustannukset

c = tilintarkastusresurssien yksikkökustannukset

q = tilintarkastajan käyttämien resurssien määrä

$E(d)$ = mahdollisista oikeudenkäyntikuluista tai muista tappioista tilintarkastajalle aiheutuvat kustannukset

$E(l)$ = todennäköisyys tilintarkastajan korvattaviksi tulevista tosiasiallisista tappioista kyseisellä tilikaudella

Ei ole olemassa teoriaa, joka tunnistaisi kokonaan tilintarkastuspalkkioihin vaikuttavat determinantit. Simunicin (1980) teoria ei esimerkiksi ota kantaa asiakkaan ominaisuuksiin, jotka vaikuttavat tilintarkastajan työmäärään ja palkkioihin. Tutkimuksissa käytetään kuitenkin usein asiakkaan ominaisuuksia, jotta voitaisiin jotenkin arvioida tilintarkastuksen kustannuksia, sillä tutkijoilla harvoin on pääsy tilintarkastusyhtiöiden tietoihin ja täten kustannusten suora mittaaminen ei ole mahdollista (Niemi 2003: 1).

Aikaisemmat tutkimukset ovat saavuttaneet merkittäviä selitysasteita, mikä indikoi sitä, että mallit ovat onnistuneet vangitsemaan tärkeimmät asiakkaan piirteet, jotka vaikuttavat tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen. Näihin palkkioiden pääselittäjiin kuuluvat jo aikaisemminkin mainitut asiakasyrityksen koko, operaatioiden monimutkaisuus, useat asiakasriskit sekä tilintarkastajan tyyppi eli toisin sanoen kuuluuko tilintarkastaja suurimpien tilintarkastajien joukkoon. (Niemi 2003: 7.) Tilintarkastuspalkkiomallien muuttujia on käsitelty tarkemmin esimerkiksi Johnsonin, Kentonin ja Westergaardin (1995) tutkimuksessa sekä Cobbinin (2002) tutkimuksessa.

Asiakasyrityksen koko on yksi tavallisimmista muuttujista tilintarkastuspalkkioita selittävässä malleissa. Simunic (1980) raportoi asiakasyrityksen koon olevan merkit-

tävä tilintarkastuspalkkioita selittävä muuttuja. Asiakasyrityksen kokoa mitattiin hänen tutkimuksessaan yrityksen loppuvuoden taseen määrällä, mikä on ollut tapana myös myöhemmissä tutkimuksissa, kuten myös tässä tutkimuksessa. Chung ja Lindsay (1988) ovat tehneet tutkimuksen Kanadalaisella aineistolla Simunicin mallin mukaan ja raportoivat myös asiakasyrityksen koon olevan merkittävä tilintarkastuspalkkioita selittävä tekijä. Tilintarkastusasiakkaan koon vaikutusta tilintarkastajille maksettuihin palkkioihin ovat tutkineet tarkemmin esimerkiksi Carson, Fargher, Simon ja Taylor (2004). He tutkivat tilintarkastuksen hinnoittelua Australialaisella aineistolla. Heidän tutkimuksessaan asiakasyritykset jaettiin markkinasegmentteihin yrityskoon mukaan ja tutkittiin mahdollisia tilintarkastajille maksettuja palkkiopreemioita erikseen pienten ja suurten yritysten kohdalla. Tutkimuksessa havaittiin suurten tilintarkastusyri-tysten palkkiopreemioiden olemassaolo pienten asiakasyritysten markkinasegmentillä, kun taas suurten tilintarkastusasiakkaiden kohdalla palkkiopreemioita ei havaittu. Tutkimuksessa tehtiin lisäksi havainto siitä, että yhteys logaritmisten palkkioiden ja yrityskoon välillä ei olekaan tyypillinen lineaarinen yhteys, vaan että yhteys on epälineaarinen.

Tilintarkastusasiakkaan operaatioiden eli toimintojen monimutkaisuutta voidaan mitata usealla eri tavalla. Simunicin (1980: 172) mukaan monimutkaisuudella on kaksi eri puolta, yrityksen hajautuminen sekä erilaistaminen. Simunic käyttää tutkimuksessaan kolmea eri muuttujaa mittaamaan yrityksen monimutkaisuutta, jotka ovat yhtiön tytäryritysten määrä, toimialojen määrää, joilla yritys toimii sekä yrityksen ulkomaisen omaisuuden ja lopputaseen varojen suhdelukua. Tässä tutkimuksessa tilintarkastusasiakkaan monimutkaisuutta kuvataan muuttujalla, joka kertoo yrityksen tytäryritysten määrän. Toimintojen monimutkaisuuden on raportoitu olevan asiakasyrityksen koon ohella merkittävä tilintarkastuspalkkioita selittävä tekijä (Simunic 1980, Chung & Lindsay 1988).

Taloudellisten vaikeuksien on todistettu olevan merkittävä liikeriskitekijä (esimerkiksi Pratt ja Stice 1994). Niemi (2002) tutkii suomalaisella aineistolla, sisältävätkö tilintarkastuspalkkiot riskipreemiota tilintarkastuksen hinnoittelua koskevan teorian (Simunic 1980) mukaisesti. Tutkimuksessa käytetään tilintarkastajien työhönsä käyttämiä todellisia tuntimääriä, mikä mahdollistaa suoran mittaamistavan. Tutkimuksessa oletetaan, että tilintarkastajan tuntitaksa on mitoitettu asiakasriskin mukaisesti,

jolloin se vaihtelee tilintarkastajan asiakkaiden joukossa. Tutkimuksen tulosten mukaan tilintarkastuspalkkiot sisältävät riskipreemiota niissä tapauksissa, joissa asiakasyritys on listattu yhtiö tai yhtiön liikeriski tilintarkastajalle on keskimääräistä korkeampi. Evidenssiä koskien väitettä, jonka mukaan yhtiön taloudelliset vaikeudet aiheuttaisivat palkkioihin riskipreemioita, ei tutkimuksessa löytynyt. Sen sijaan tulokset viittasivat siihen, että tappiolliset asiakasyritykset maksaisivat alempia palkkioita verrattuna paremmin menestyneisiin yrityksiin.

Niemen (2003: 5) mukaan tilintarkastustutkimuksen maamerkiksi on muodostunut hintaerojen tutkiminen tunnettujen tilintarkastusyhteisöjen ja muiden tilintarkastusfirmojen välillä ja useat parin vuosikymmenen aikana tehdyt tutkimukset osoittavat, että nämä brändinimiyhtiöt voivat ansaita palkkiopreemioita. Johnson, Kenton ja Westergaard (1995) tutkivat Uuden-Seelannin tilintarkastusmarkkinoita. Tutkimuksen mukaan Uuden-Seelannin tilintarkastusmarkkinoilla suurimmat tilintarkastusyhtiöt ovat dominoivia ja regressiomallin tulosten mukaan myös palkkiopreemioita oli havaittavissa viidellä suurimmalla tilintarkastusyhtiöllä. Palkkiopreemioita maksoivat sekä suuret pörssiyhtiöt, jota tutkijat selittivät muun muassa yrityksen suurella koolla sekä suurella julkisella tarkastelulla, sekä toisaalta pienet listaamattomat yhtiöt, mitä perusteltiin brändinimellä ja mahdollisesti paremmalla asiakaspalvelulla.

Chung ja Narasimhan (2002) ovat tutkineet tilintarkastuspalkkioita viidellä toimialalla kahdessatoista maassa. He raportoivat myös suurimpien tilintarkastusyhtiöiden palkkiopreemioiden olemassaolosta, mutta heidän mukaansa valtion kehitysaste on paljon merkittävämpi tekijä tilintarkastuspalkkioiden määräytymisessä kuin tavallisemmin käytetyt muuttujat, kuten tilintarkastajan tyyppi tai toimiala. Palkkiopreemioiden olemassaolosta ovat raportoineet myös esimerkiksi Francis (1984) sekä Simon ja Taylor (1988). Simon ja Taylor raportoivat palkkiopreemioiden olemassaolosta kuitenkin vain kahden suurimman tilintarkastusyhtiön kohdalla.

Schadewitz ja Vieru (2009) ovat tutkineet IFRS-tilinpäätöksiin siirtymisen vaikutusta tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastuksen oheispalkkioiden suuruuteen. Tutkimuksen kohteena olivat suomalaiset pienet ja keskisuuret pörssiyhtiöt. Tutkimuksessa havaittiin, että mikäli yrityksen aiempien kirjanpitokäytäntöjen ja IFRS-standardien mukaisten uusien käytäntöjen välinen ero oli suuri, yritykset joutuivat

maksamaan tilintarkastajilleen suurempia konsultointipalkkioita kuin siinä tapauksessa, että erot käytäntöjen välillä olivat pienempiä. Varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden ja IFRS-tilinpäätösten käyttöönoton välillä ei sen sijaan todettu tutkimuksessa olevan merkittävää yhteyttä, eli IFRS-tilinpäätöksiin siirtyminen ei aiheuta merkittävää muutosta niihin tekijöihin, jotka määrittelevät tilintarkastuspalkkioiden suuruuden.

Yrityksen varastoa ja myyntisaamisia voidaan kutsua taseen riskieriksi tilintarkastajan näkökulmasta käsin. Näiden erien kohdalla tilintarkastajat joutuvat käyttämään erityisiä toimintatapoja varmistuakseen niiden oikeellisuudesta. Näiden erien arvos-taminen on erityisen hankalaa, koska se vaatii tulevaisuuden tapahtumien ennustamista. (Simunic 1980: 173.) Simunic käyttää tutkimuksessaan varaston ja myyntisaamisten suhdetta taseen varoihin erillisinä muuttujina. Tässä tutkimuksessa nämä riskierät on yhdistetty samaksi muuttujaksi.

Muita tekijöitä, joiden yhteyttä tilintarkastuspalkkioihin on tutkittu, ovat esimerkiksi valtion kehitysaste (Simon *et al.* 1992), tilintarkastajan maine (Fargher *et al.* 2001) sekä yrityksen omistusrakenne (Chan *et al.* 1993, Niemi 2002). Myös yrityksen palkkaaman pätevän laskentahenkilöstön vaikutusta palkkioihin on tutkittu ja sen on katsottu vaikuttavan tilintarkastuspalkkioihin positiivisesti (Karim & Moizer 1996).

Tarjouskilpailujen järjestäminen tilintarkastuspalveluista on yleistynyt. Tärkein tavoite on saada tilintarkastuspalvelut mahdollisimman halvalla. Kilpailu on kiristynyt erityisesti suurten yhtiöiden kohdalla, jotka tuovat arvostusta tarkastajilleen. Kilpailu voi toisinaan johtaa tarjouksiin, jotka jopa alittavat itse kustannukset. Tarjouspyyntömenettelystä seuraa huoli siitä, etteivät tilintarkastajat voi suorittaa tarjoamansa palkkion turvin työtään määräysten mukaisesti. (Euroopan komissio 1996, 21.) Tarjouskilpailut voivat myös johtaa eettisesti arveluttaviin tilanteisiin. Palkkion tulisi määräytyä työmäärän ja tarkastukseen tarvittavan kokemuksen perusteella, mutta palkkio ei välttämättä ole määräytynyt oikealla tavalla, mikäli työn määrää joudutaankin lisäämään laadun varmistamiseksi, mutta lisäpanostuksesta ei olla yhtiössä valmiita maksamaan. Yhtiöissä ei tulisikaan hyväksyä tarjousmenettelyä, jos sen tuloksena ei voida suorittaa hyvän tilintarkastustavan edellyttämää tilintarkastusta. (Blummé 2008: 320-321.)

3.2 Oheispalkkioiden määräytyminen

Yleensä puhutaan konsultoinnista, kun viitataan muihin tilintarkastajan tarjoamiin palveluihin kuin lakisääteiseen tilintarkastukseen. Erityisesti suurimmat tilintarkastustoimistot tarjoavat asiakkailleen varsin laajan palveluvalikoiman. Joissakin maissa suurimmat tilintarkastusyhtiöt saattavat saada jopa yli puolet tuloistaan muusta kuin lakisääteisestä tilintarkastuksesta. Tilintarkastustoimistojen laajaa palveluvalikoimaa voidaan perustella asiakkaan edulla, tehokkuudella ja elinkeinonvapaudella. Vastavasti siitä voi seurata myös intressiristiriitoja ja eettisiä ongelmia. Tilintarkastajan riippumattomuusvaatimus asettaa rajoituksia tilintarkastajan asiakkaalleen tarjoamista mahdollisista palveluista. (Horsmanheimo & Steiner 2008: 28-31.)

Tilintarkastuksen ohella tarjottavat oheispalvelut ovat yleensä konsultointipalveluita, kuten esimerkiksi verokonsultointia tai konsultointia kansainvälisissä liikeasioissa. Tilintarkastajille maksettuihin oheispalkkioihin liittyvä tutkimus on keskittynyt toisaalta varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden ja oheispalkkioiden välisen yhteyden selvittämiseen ja toisaalta oheispalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välisen yhteyden selvittämiseen. Varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden ja oheispalkkioiden välisestä yhteydestä on aikaisemmissa tutkimuksissa saatu varsin erilaisia tuloksia (Firth 1997: 514).

Firth (1997) on tutkinut tilintarkastuspalkkioita norjalaisella aineistolla. Tutkimuksessa haluttiin selvittää, missä määrin tilintarkastajan tarjoamat muut palvelut vaikuttavat varsinaisiin tilintarkastuspalkkioihin. Tutkimuksessa todetaan aikaisempien tutkimusten tavoin tilintarkastusasiakkaan koon olevan tärkein palkkioita selittävä tekijä. Tutkimuksessa oletettiin tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden yhteyden muodostuvan negatiiviseksi. Tätä tutkija perusteli sillä, että konsultoinnin lisääntyessä varsinaisen tilintarkastuksen kustannukset pienenevät, mikä näkyy alempina tilintarkastuspalkkioina. Tutkimustulokset kuitenkin poikkesivat merkittävästi tutkijan asettamista oletuksista. Tutkimustulokset muodostuivat päinvastaiseksi eli yhteys oli positiivinen, mikä heijasteli sitä, että konsultointipalkkioiden kasvu merkitsi myös varsinaisten palkkioiden kasvua. Tälle positiiviselle yhteydelle ei tutkimuksessa osattu antaa selitystä.

Keskustelua on käyty siitä pitäisikö tilintarkastajien tarjota asiakkailleen muita palveluita. Asian puolesta puhuu se, että oheispalveluiden tarjoaminen lisää tilintarkastajan tietoa asiakkaan liiketoimista ja tuottaa sitä kautta lisäarvoa tilintarkastukseen. On myös väitetty, ettei oheispalkkioiden suhde tilintarkastuspalkkioiden tasoon uhkaa tilintarkastajan objektiivisuutta. Samalla tavoin on myös käsitys siitä, että useiden oheispalveluiden tarjoaminen tilintarkastusasiakkaalle on omiaan vaarantamaan tilintarkastuksen objektiivisuuden. (Euroopan komissio 1996: 21.)

Hillisonin ja Kennelleyn (1988) mukaan tilintarkastajilla on tiettyjä kannustimia, joiden vuoksi he tarjoavat oheispalveluita. Näitä kannustimia ovat yhtiön kasvumahdollisuudet, henkilöstön kiinnostavuus ja pysyvyys, vastaaminen asiakkaiden tarpeisiin sekä riskin hajauttamisen mahdollisuudet. Tutkijat esittävät vaihtoehtoisia lähestymistapoja oheispalveluiden aiheuttamaan mahdolliseen tilintarkastajan riippumattomuusongelmaan. Nämä vaihtoehdot ovat kaikkien oheispalveluiden kieltäminen tilintarkastajilta, oheispalveluiden tuottamisen siirtäminen erillisille yhtiöille, kieltäminen tilintarkastukseen liittymättömät palvelut tilintarkastusasiakkailta, kieltäminen vain tiettyjen oheispalveluiden tuottaminen tilintarkastusasiakkaille, tilintarkastusasiakkaille suoritettujen oheispalveluiden täydellinen tilinpäätösjulkistus tai vaihtoehtoisesti olla tekemättä mitään asialle.

4 IFRS JA LIIKEARVO

4.1 IFRS–yleisiä lähtökohtia

Tilinpäätöskäytännöt ovat eronneet merkittävästi toisistaan eri maissa ja tilinpäätösten sisältö on ollut pitkälti kulttuurisidonnaista. Myös tilinpäätöksille asetetut tavoitteet ja vaatimukset ovat vaihdelleet paljon maasta riippuen. Pyrkimykset harmonisoida tilinpäätöksiä ovat lähteneet erityisesti kansainvälistyneen kaupan ja sijoitustoiminnan tarpeista. (Leppiniemi 2003: 21-22.) Ei ole realistista odottaa, että kansainväliset sijoittajat opettelisivat ymmärtämään eri maiden tilinpäätös- ja raportointikäytäntöjä (Troberg 2007: 17). Pääomien liikkeessä rajoituksetta maasta toiseen, on keskeistä voida verrata, miten sijoittajan tunnusluvut vaihtelevat. Luotettavat vertailut vaativat, että tunnuslukujen perustekijät lasketaan yksiselitteisellä tavalla riippumatta yhtiön sijaintivaltioista. (Haaramo & Rätty 2009: 26.)

EU:n komission tavoitteena on luoda Eurooppaan yhtenäinen tilinpäätöskäytäntö helpottamaan yritysten vertailua. Taustalla lienee myös EU:n huoli Euroopan osakemarkkinoiden kehittymättömyydestä ja EU:n osakemarkkinoiden kilpailukyvyistä Pohjois-Amerikan ja Aasian markkinoihin verrattuna. Vähäinen osakesäästäminen ja riskirahoituksen määrä ovat olleet EU:n alueella myös yleisiä ongelmia. Tilinpäätösstandardien kehittäminen on nähty tärkeänä seikkana ja tärkeä muutos aikaisempiin standardeihin on, että tilinpäätös laaditaan ensisijaisesti oman pääoman ehtoisia sijoittajia varten. (Kallunki & Niemelä 2007: 211.)

IFRS-normisto on pyritty tekemään kaiken kattavaksi, jolloin lain soveltajan tulee noudattaa sen kaikkia sääntöjä (Blummé 2008: 48). IFRS-normisto koostuu kolmesta osasta, jotka ovat teoreettinen viitekehys, tilinpäätösstandardit sekä tulkintaohjeet. Suomalainen normisto puolestaan koostuu useista yksityiskohtaisista laskentasäännöksistä, joten IFRS-normisto ja suomalainen normisto poikkeavat toisistaan huomattavasti sekä rakenteeltaan että laajuudeltaan. IFRS-normiston teoreettinen viitekehys sisältää yleiset periaatteet IFRS-tilinpäätöksen laadintaan ja esittämiseen. Suomalainen normisto ei sisällä samantapaista teoreettista viitekehystä, joka sisältäisi tilinpäätöksen laatimista ja esittämistä koskevat yleiset perusteet, vaan suomalainen kirjanpitolainsäädäntö rakentuu pakottavien säädösten lisäksi useille yleisperiaatteil-

le, kuten hyvä kirjanpitolapa, suoriteperusteisuus ja jatkuvuuden periaate, joita on noudatettava tilinpäätöstä laadittaessa. IFRS-tilinpäätös on laadittu sijoittajan tietotarpeita ja päätöksentekoa ajatellen, kun taas suomalainen normisto on huomioinut verotuksen ja velkojien tarpeet. (Kallunki, Lantto & Sahlström 2008.)

IFRS:n yleisten periaatteiden mukaiset tilinpäätöksen perusoletukset ovat suoriteperusteisuus ja toiminnan jatkuvuus. Lisäksi periaatteissa on määritelty tilinpäätöksen laadulliset ominaisuudet, joita ovat muun muassa ymmärrettävyys, merkityksellisyys, olennaisuus sekä luotettavuus. Merkityksellistä ja luotettavaa informaatiota annettaessa tulee puolestaan kiinnittää huomiota tiedon oikea-aikaisuuden vaatimukseen, hyöty-kustannustasapainovaatimukseen sekä laadullisten ominaisuuksien tasapainon vaatimukseen. (Leppiniemi 2003: 42-43.)

Perinteisen suomalaisen ja IFRS-käytännön välillä on muutamia periaatteellisia eroja. Ensiksi suomalainen normisto on perinteisesti laadittu yleistaloudellisten tavoitteiden näkökulmasta ja erityisesti verotukselliset ja velkojien suojaan liittyvät näkökohdat huomioiden. IFRS-tilinpäätös puolestaan on yritystaloudellinen ja arvostusperusteiltaan sekä monilta tulkinnoiltaan markkinaehtoinen. Toiseksi IFRS-tilinpäätöksissä otetaan huomioon eri sidosryhmät omistajien ja sijoittajien informaation tarpeen ollessa viime kädessä ratkaiseva, kun suomalaisen tilinpäätöksen sisältämää informaatiota arvioidaan juuri velkojien suojan ja verotuksen näkökulmista. Kolmanneksi Suomessa yritysrahoitus on perinteisesti pankkikeskeistä eikä markkinaehtoisella rahoituksella ole ollut niin suurta vaikutusta tilinpäätösinformaatioon kuin markkinakeskeisissä rahoitusympäristöissä. IFRS-tilinpäätösten lähtökohtana on markkinapainotteinen rahoitus, joka asettaa suuremmat vaatimukset tilinpäätösinformaation luotettavuudelle ja informaation sisällölle. Neljäntenä periaatteellisena erona suomalaisen normiston ja IFRS-standardien välillä on kirjanpidon ja verotuksen välinen kytkentä, joka Suomessa on perinteisesti ollut tiukka, mutta IFRS-standardeissa ainakin periaatteessa löyhä. (Leppiniemi 2003: 37-38.)

Blummén (2008) mukaan keskeiset ajatukselliset erot IFRS-normiston ja suomalaisen normiston välillä liittyvät varovaisuuden periaatteen sekä sisältöpainotteisuuden noudattamiseen. IFRS-standardit tähtäävät avoimeen, läpinäkyvään ja vertailukelpoiseen informaatioon ja liiallinen varovaisuus voidaan nähdä jopa manipulaationa.

Suomalainen normisto korostaa enemmän varovaisuutta ja realisaatioperiaatetta. (Blummé 2008: 54.) Varovaisuuden periaatetta on tutkinut Basu (1997). Hän tulkitsee varovaisuuden periaatetta siten, että hyvien uutisten tunnistamiseen tilinpäätöksistä vaaditaan yleensä enemmän varmistusta kuin huonojen uutisten. Laskentatoimessa huonot uutiset tulkitaan herkemmin tappioksi, kuin hyvät uutiset voitoksi. Huonojen uutisten tunnistaminen koskien tulevaisuuden kassavirtoja on siis ajanmukaisempaa kuin hyvien uutisten. Tämä puolestaan johtaa siihen, että hyvät uutiset heijastuvat hitaammin yhtiön tuloksiin kuin vastaavasti huonot uutiset.

Lehtosen (2007: 243) mukaan asiantuntijoiden ja liikkeenjohdon näkemykset IFRS-standardien käyttöönoton vaikutuksista tilinpäätöksiin ovat painottuneet kahtaalle. Tulosten vaihtelun on arveltu lisääntyvän kansallisiin tilinpäätöksiin verrattuna, joista yhtenä syynä on omaisuuserien testaus ja niiden tuloksena lisääntyvä arvonalentumispaine. Toisaalta taas esimerkiksi liikearvopoistoista luopuminen kasvattaa yritysten tuloksia. Kallunki, Lantto ja Sahlström (2008) ovat tutkineet IFRS-siirtymän vaikutuksia tuloslaskelmiin ja taseisiin suomalaisissa pörssiyrityksissä. Tutkimuksessa on mukana 91 yhtiön siirtymäraportit vuosilta 2002–2004. Tutkijat havaitsivat siirtymän vaikuttaneen sekä tuloslaskelmaan ja taseeseen merkittävästi niiden loppusummaa kasvattavasti. Liikearvopoistoista luopuminen oli toinen tavanomaisimmista syistä tuloksen ja taseen loppusumman kasvulle. Tulosta parantavista seikoista se oli tärkein ja sen osuus kokonaismuutoksesta oli noin 37 prosenttia. Avaavan oman pääoman osalta muutos oli yleisimmin vähentävä (21 prosenttia) kuin kasvattava (5 prosenttia yhtiöistä). Omaa pääomaa pienentävä vaikutus johtui liikearvojen alaskirjauksista kun taas sitä kasvattava vaikutus johtui negatiivisen liikearvon kirjauksesta. (Kallunki *et al.* 2008: 87-88, 96-103.)

Tilinpäätöseriä arvostetaan eri IAS- ja IFRS-standardeissa eri tavoilla ja arvostusperusteet on määritelty yleisellä tasolla IFRS-viitekehyksessä. Tärkeä käyvän arvon periaate on niin ikään määritelty eri standardeissa eri tavoin. Arvostustapojen ymmärtäminen on hyödyllistä sekä yrityksille että tilinpäätösten hyväksikäyttäjille. Käypien arvojen näkökulmasta voidaan erottaa kaksi tilinpäätöksellistä sovellusaluetta, eli tilanteet, joissa arvostus tapahtuu taseessa käypään arvoon sekä tilanteet, joissa taseessa olevaa arvoa tulee testata käypää arvoa vastaan. Liikearvon testaaminen on tyypillisin esimerkki jälkimmäisestä. (Kallunki & Niemelä 2007: 186-189.)

4.2 Liikearvon muodostuminen

Aineeton varallisuus muodostaa nykyisin kasvavan osan monien yritysten arvosta. Yksi yritysten tapa vastata nykypäivän kasvavaan kilpailuun on yrityskoon kasvattaminen. Monille yhtiöille orgaaninen kasvu ei ole tyydyttävä keino, kun yritetään hyötyä yrityskoon kasvattamisesta. Sen sijaan epäorgaanisesta kasvusta yritysten yhteenliittymien muodossa on tullut yksi kasvun keino. Laskentatoimessa ei normaalisti olla kiinnostuneita erosta yritysten nettovarallisuuden käypien arvojen ja koko yrityksen markkina-arvostuksen välillä, mutta yritysten yhteenliittymissä tämä ero näkyy goodwill-arvona yrityksen taseessa. (Ojala 2007: 1.)

Johnson ja Petrone (1998) kuvailevat liikearvoa kahdesta eri näkökulmasta: Ylhäältä alas (top-down) ja alhaalta ylös (bottom-up). Ensin mainitussa näkökulmassa liikearvo nähdään yhtenä varallisuuserän komponenttina. Yrityksen tehdessä investoinnin, tulee pohtia ensin, onko investointi itsessään varallisuuserä. Jos näin on, myös sen osatekijät ovat varallisuuseriä. Kun kaikki varallisuuserät on arvostettu, jäljelle jäävä osa muodostaa liikearvon. Bottom-up näkökulmassa puolestaan ajatellaan liikearvon muodostuvan pienemmistä komponenteista. Tämä näkökulma kuvaa paremmin sitä, mitä liikearvo on. Esimerkkinä liikearvon osatekijöistä on mainittu synergiaedut. (Johnson & Petrone 1998.)

Liikearvoa voidaan kutsua yrityksen jatkuvan toiminnan myötä syntyneeksi maineeksi. Liikearvo on yksi yrityksen toiminnallinen panos, joka ei olisi erillisenä ostettavissa tai myytävissä. Liikearvo voi syntyä hankittaessa yrityksen liiketoiminta ilman, että hankitaan kyseistä liiketoimintaa harjoittavan yrityksen osakkeita tai toisen yrityksen osakkeiden hankinnan yhteydessä, mikäli samalla syntyy myös huomattava vaikutusvalta tai määräysvalta toiseen yritykseen. (Leppiniemi 2000: 203, Haaramo & Rätty 2009: 291.)

Liikearvon arvottamisessa voidaan käyttää hyväksi yrityksen substanssiarvoa ja tuottoarvoa. Arvojen välistä positiivista erotusta kutsutaan goodwill-arvoksi. Kulloinkin goodwill-arvo kertoo edun, joka on aikaansaatu organisoimalla yksittäiset tuotantotehtävät yrityksen muotoon ja harjoittamalla jatkuvaa toimintaa. (Leppiniemi 2000: 207.)

IFRS 3 -standardin mukaan liikearvo syntyy hankintamenon ylittäessä hankintakohteen nettovarallisuuden käyvin arvoin. Standardi vaatii yksilöimään myös aineettomat omaisuuserät taseeseen. Liikearvo on erä, joka ei enää ole jaoteltavissa erikseen, vaan muodostaa itsenäisen aineettoman hyödykkeen. Hankinnasta johtuva liikearvo voi johtua siitä, että se sisältää sellaisia aineettomia hyödykkeitä, joita ei voi yksilöidä tai se sisältää puhtaasti johdon odotuksia kyseisen hankinnan tulevaisuuden tulontuottokyvystä tai odotetuista kustannussäästöistä. Liikearvo edustaa ennakoitua vastaista taloudellista hyötyä sellaisista varoista kuten yhdistymisessä syntyvistä synergioista, jotka eivät ole yksinään yksilöitävissä eivätkä ole myöskään näin ollen erikseen merkittävässä taseeseen. (Kallunki & Niemelä 2007: 194-196, Kallunki *et al.* 2008: 47.)

Liikearvo ei koskaan synnytä rahavirtaa itsenäisesti, joten se on aina liitettävä johonkin rahavirtaa tuottavien yksiköiden omaisuuserien muodostamaan kokonaisuuteen. Liikearvo tuottaa siis rahavirtaa aina vain yhdessä muiden omaisuuserien kanssa. Liikearvo on omaisuuserä, joka voidaan kohdistaa monelle rahavirtaa kerryttävälle tuottavalle yksikölle tai joka ei ole kohdistettavissa niille lainkaan. Luonteensa takia liikearvon arvonalentumista varten on kehitetty erilliset säännöt. Liikearvo tulee kohdistaa hankintahetkellä sille rahavirtaa tuottavalle yksikölle tai yksiköille tai niiden ryhmille, joista odotetaan syntyvän tuloa liiketoimintojen yhdistymisen tuloksena. Tällaista tuloa on erityisesti yhdistymisestä seuraava synergiahyöty. (Haaramo & Rätty 2009: 288-292.)

4.3 Liikearvon käsittely IFRS:n mukaan

1990-luvulla käynnistyi yrityskauppa-aallon seurauksena Yhdysvalloissa kehittämissanke, joka muutti voimakkaasti pörssiyhtiöiden liikearvoraportointia. Tämän hankkeen myötä vuonna 2001 Yhdysvalloissa kiellettiin aiempi käytäntö, jonka mukaan liikearvo kirjattiin kuluksi poistona ja otettiin tilalle liikearvon vuosittainen testaaminen. (Ojala 2007: 1-2.) Vuonna 2004 vastaavat muutokset sisällytettiin myös IFRS-standardeihin ja vuodesta 2005 muutokset koskivat myös suomalaisia pörssiyhtiöitä.

Keskeiset standardit puhuttaessa liikearvosta ovat IFRS 3 *Liiketoimintojen yhdistäminen* -standardi, joka korvaa aikaisemman IAS 22 standardin, IAS 36 *Omaisuserien arvonalentuminen* -standardi sekä IAS 38 *Aineettomat hyödykkeet* -standardi. Liikearvosta ei enää tehdä vuosittaisia poistoja, vaan liikearvon testaamiseen sovelletaan IAS 36 -standardin säännöksiä. Keskeistä liikearvon käsittelyssä on liikearvon kohdistaminen rahavirtaa tuottavalle yksikölle sekä arvonalentumistestauksen suorittaminen.

Uusien liiketoimintojen yhdistämisstandardien tavoitteena on pitää goodwill-termi niin puhtaana kuin mahdollista. Tämä tarkoittaa sitä, että goodwillin ydin sisältää käyvät hinnat liiketoimintojen yhdistymisestä aiheutuvista synergiaeduista sekä hankittavan olemassa olevan liiketoimen jatkuvuuselementistä. Esimerkki synergiaedusta voi olla näkyvän markkina-aseman saavuttaminen. Liiketoimen jatkuvuuselementillä puolestaan tarkoitetaan sitä, että olemassa olevat varat ovat yhdessä arvokkaampia kuin niiden yksittäiset summat. Ne siis tuottavat kassavirtaa enemmän yhdessä kuin erikseen. (Troberg 2007: 116-118.)

IFRS 3 -standardi sallii ainoastaan hankintamenomenetelmän käyttämisen. Hankintamenomenetelmälle keskeistä on määräysvallan syntyminen ja se viittaa siihen, että yrityksen hankintaa käsitellään kuin mitä muuta tahansa hankintaa. Liiketoiminnan tai yrityksen ostajalle on syntynyt määräysvalta, jonka perusteella se saa taloudellista hyötyä. Hankinta-ajankohdaksi katsotaan se päivä, jolloin hankkijaosapuoli saa tosiasiallisen määräysvallan hankkimansa kohteen liiketoimintaan ja nettovarallisuuteen. Tästä päivästä lukien hankkijaosapuolen on sisällytettävä hankkimansa kohteen toiminnan tuloksen tuloslaskelmaansa ja taseeseensa hankkimansa kohteen yksilöitävissä olevat varat ja velat sekä mahdollisen liikearvon tai negatiivisen liikearvon. Varat ja velat tulee arvostaa käypään arvoon ja ne tulee yksilöidä huolimatta siitä onko kyseessä aineeton vai aineellinen omaisuuserä. Yksilöitävyysvaatimus vaikuttaa syntyvän liikearvon määrään ja johtaa sen minimointiin. Aineettomia hyödykkeitä, jotka tulee standardin mukaan yksilöidä, ovat esimerkiksi brändi, sopimukseen ja asiakassuhteeseen perustuvat oikeudet sekä teknologiaan perustuvat oikeudet kuten patentit. Liikearvo on erä, joka ei enää ole jaoteltavissa, vaan muodostaa itsenäisen aineettoman hyödykkeen. Liikearvon määrän pitäisi vähentyä verrattuna aikaisempaan käy-

täntöön, koska yleensä ainakin osa omaisuuseristä on yksilöitävissä. (Kallunki & Niemelä 2007: 193-196.)

IFRS 3 -standardissa määritellään liiketoimintojen yhdistämisestä tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista. Tietoja tarvitaan tilinpäätösinformaation käyttäjille, jotta he voivat arvioida liiketoimintojen yhdistymisen luonnetta sekä taloudellisia vaikutuksia. Liikearvosta tulee tilinpäätöksessä esittää kuvaus sen muodostumiseen vaikuttavista tekijöistä, kuten odotettavissa olevista synergioista, aineettomista hyödykkeistä, jotka eivät ole erikseen kirjattavissa. Näiden lisäksi tilinpäätöksessä tulee esittää liikearvon kauden alun ja lopun kirjanpitoarvojen välinen täsmäytyslaskelma. Arvonalentumisista on lisäksi annettava IAS 36:n mukaiset liitetiedot, kuten tietoa olosuhteista, jotka aiheuttivat arvonalentumisen ja arvonalentumistappion määräästä. (Haaramo & Rätty 2009: 478-480.)

IFRS-normiston ajatus siitä, että taseomaisuus tulee arvostaa mahdollisimman lähelle käypää arvoaan, tulisi tarkoittaa sitä, että omaisuuserät olisivat taseessa oikeassa arvossaan. Hankintameno on arvostaminen voi kuitenkin johtaa siihen, että omaisuuden arvo arvioidaan liian suureksi ja taseeseen muodostuu ilmaa. Yliarvostamisen estämiseksi on säädetty IAS 36 -standardi, jonka avulla varmistetaan, etteivät omaisuuserät ole arvostettu liian korkeaan arvoon. (Kallunki & Niemelä 2007: 196-197.)

IAS 36 käsittelee omaisuuserien arvon alentumisen kirjanpidollista käsittelyä ja tilinpäätöksessä esittämistä (Aromäki *et al.* 2003: 190). IAS 36 -standardissa määrätään menettelytavoista, joita noudattaen yrityksen tulee varmistaa, ettei omaisuuseriä merkitä taseeseen tulonodotustaan suurempaan arvoon. Mikäli erä on yliarvostettu, eli sen tasearvo ylittää määrän, joka siitä olisi kerrytettävissä käytön tai myynnin avulla, sen arvon katsotaan alentuneen ja yrityksen tulee kirjata arvonalentumistappio. Arvonalentumistappiolla tarkoitetaan määrää, jonka verran omaisuuserän kirjanpitoarvo ylittää siitä kerrytettävissä olevan rahamäärän. (Leppiniemi 2003: 152.)

Liikearvon arvonalentumistestaukset vaativat yhtiöltä paljon työtä ja usein myös ulkopuolista asiantuntemusta, jotta testaus olisi suoritettu sekä dokumentoitu IFRS-säännösten edellyttämällä ja hyväksyttävällä tavalla. Yksityiskohtaisia arvonalentumistestejä ei tarvitse tehdä, jos rahavirtoja tuottava yksikkö, johon liikearvo sisältyy,

ei ole olennaisesti muuttunut edelliseen vuoteen ja testaukseen verrattuna, jos edellisessä testauksessa kirjanpitoarvon ja käyvän arvon välillä on ollut merkittävä ero ja arvonalennuksen mahdollisuus on kaukainen ja epätodennäköinen. Mikäli testauksen ensimmäisessä vaiheessa todetaan yksityiskohtaiset testit tarpeellisiksi, toisessa vaiheessa lasketaan IAS 36 säännösten mukaisesti kassavirtaa tuottavalle yksikölle käypä arvo, jonka jälkeen säännökset määrittelevät, miten mahdollisesti tarvittava arvonalennus lasketaan. (Aromäki *et al.* 2003: 230).

Kirjanpitolain mukaiseen varovaisuuden periaatteeseen kuuluu, että hankintameno perustuvassa kirjanpidossa taseen omaisuuserien arvo ei voi ylittää niiden todellista tulontuottokykyä. Mikäli kirjanpitoarvo on tulontuottokykyä korkeampi, mahdollinen arvonalentuminen otetaan huomioon tilikauden tuloksessa. Pitkävaikutteisten hyödykkeiden tulevaisuudessa kerryttämän tulon ollessa vielä poistamatonta hankintamenoa pienempi, on erotus kirjattava arvonalentumisena kuluksi. Näitä kerran kirjattuja arvonalentumisia ei Suomen kirjanpitolain mukaan palauteta, koska ne käsitellään pysyviksi. Tasepohjaisen IFRS-raportoinnin näkökulmasta omaisuuserien arvonalentumisten tekeminen perustuu enemmän luotettavan kuvan antamiselle kuin varovaisuuden periaatteelle. Arvonalentumisten kirjaaminen on prosessi, joka ottaa kantaa myös olosuhteisiin, jolloin arvonalentuminen on todennäköistä. Aikaisemmin tehdyt arvonalentumiset voidaan peruuttaa, jos on viitteitä sille, että omaisuuden arvo on palautunut. (Haaramo & Rätty 2009: 278-279.)

Arvonalentumista koskevat säännöt ovat keskeisessä asemassa erityisesti, kun on kyse liikearvosta ja taloudelliselta vaikutusajaltaan rajoittamattomasta hyödykkeestä. Näiden omaisuuserien hankintameno poistaminen perustuu vuosittaisille arvonalentumistesteille. Arvonalentumistestit korostuvat erityisesti liikearvon kohdalla. Kun liikearvon kirjanpitoarvo sisällytetään johonkin itsenäistä rahavirtaa kerryttävään omaisuuserien ryhmään, voi syntyä tilanteita, joissa liikearvon hankintameno ei poistu lainkaan. Näin voi käydä sen vuoksi, ettei kerrytettävissä oleva rahamäärä ole koskaan alempi kuin liikearvon sisältävän omaisuuserän kirjanpitoarvo. (Haaramo & Rätty 2009: 279.)

Liikearvon arvonalentumistesti tulee tehdä vuosittain samaan aikaan joko tilikauden aikana tai sen päättyessä. Vuosittaisen testaamisen lisäksi liikearvo tulee testata aina,

kun on olemassa ulkoisia tai sisäisiä viitteitä sen arvon alentumisesta. Sellaisen liikearvon arvonalentumista, joka on kohdistettu rahavirtaa tuottavalle yksikölle tai yksiköiden ryhmälle, saatetaan testata samanaikaisesti kuin yksikköön kuuluvien omaisuuserien tai yksikön arvonalentumista. Tällöin on aina ensin testattava omaisuuseriä tai yksikköä ilman liikearvoa ja vasta sen jälkeen liikearvon kanssa. (Haaramo & Rätty 2009: 291.)

Kuten aikaisemmin jo mainittiin, liikearvo ei koskaan synnytä itsenäisesti rahavirtaa, vaan se tulee aina kohdistaa rahavirtaa tuottavalle yksikölle. Liikearvosta maksettu hinta tulee kohdistaa sille rahavirtaa tuottavalle yksikölle tai niiden ryhmälle, joista sen hankintamenon katsotaan kertyvän takaisin. Rahavirtaa tuottavan yksikön mini- ja maksimilaajuudet, joille liikearvo tulee kohdistaa, on määritelty IAS 36.80 -standardissa. Jokaisen tällaisen yksikön tulee olla vähintään sillä tasolla, jolla liikearvoa seurataan sisäisessä raportoinnissa. Kun liikearvo on kohdistettu rahavirtaa tuottaville yksiköille, tulee arvonalentumistesti tehdä vuosittain ja aina silloin kun arvonalentumisesta on viitteitä. Arvo ei ole alentunut miltään osin, jos rahavirtaa tuottavan yksikön kerrytettävissä oleva rahamäärä on suurempi kuin yksikön kirjanpitoarvo, joka sisältää liikearvon kirjanpitoarvon. Arvoa tulee oikaista vain silloin, kun kerrytettävissä oleva rahamäärä on kirjanpitoarvoa pienempi. (Haaramo & Rätty 2009: 292-293.)

Ojala (2007) on tutkinut liikearvon käsittelyä ja siihen liittyvää arvorelevanssia kolmen itsenäisen osatutkimuksen kautta. Tutkimustulokset tukevat väitettä, jonka mukaan säännöllinen liikearvon kulukirjaaminen tuottaa käyttökelpoista informaatiota sijoittajille. Lisäksi tutkimustulokset viittaavat myös jossain määrin siihen, että arvonalentumistestaukseen perustuva liikearvoraportointi parantaa sijoittajainformaatiota.

Ojalan (2007) ensimmäisen tutkimuksen tulosten mukaan Yhdysvalloissa aikaisemmin käytössä olleet ylipitkät poistoajat vähensivät liikearvoraportoinnin hyödyllisyyttä sijoittajille. Tutkimuksessa vertailtiin liikearvoraportointisäännöksiä Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian välillä. Tutkimuksen aineisto on kerätty vuosilta 1998–2001 ja siihen on otettu mukaan liikearvon synergia- ja ylihinnittelukomponentteja.

Ojalan (2007) toisessa osatutkimuksessa hyödynnetään suomalaista liikearvoraportointiympäristöä, jossa liikearvon poisto aika on nopea, maksimissaan viisi vuotta. Tutkimuksen aineisto koostui yrityksistä, jotka olivat käyttäneet vuosina 2001–2004 lyhyttä poistoaikaa. Tutkimustulosten mukaan yhtiöiden, joiden poistoajat olivat lyhyet, liikearvoraportointi oli sijoittajien kannalta käyttökelpoisempaa, kuin vastaavasti pidemmän poistoajan yhtiöillä.

Ojalan (2007) kolmannessa tutkimuksessa testataan liikearvoraportoinnin oikea-aikaisuutta. Tutkimuksen aineisto koostuu Yhdysvaltalaisista havainnoista vuosilta 2001–2006. Tutkimustulosten mukaan yritysten raportointi on viiveellistä verrattuna sijoittajien näkemyksiin.

Liikearvopoistoista luopuminen on herättänyt viime vuosina keskustelua. Osa keskustelijoista on vastustanut muutosta. Arvon alentumistekin tekemistä poistojen sijasta liikearvolle ja muille rajattoman vaikutusajan aineettomille hyödykkeille on perusteltu muun muassa sillä, että niiden arvo ei vähene ajan kuluessa, niille on mahdollista määrittää mielekästä taloudellista vaikutusaikaa ja arvonalentumistesti kuvaa paremmin niiden mahdollista kulumista ja antaa merkityksellisempää informaatiota siitä, onko niiden arvo säilynyt. Lisäksi liikearvo on osa suurempaa omaisuuserää eli taustalla olevaa sijoitusta ja koska sijoituksesta ei tehdä poistoja, ei myöskään liikearvosta tule tehdä poistoja. Testaamisen heikkoudeksi voidaan nähdä sen, jos testaamiseen käytettyjä oletuksia ei kerrota yrityksen ulkopuolisille tilinpäätöksen hyväksikäyttäjille. Tähän voidaan löytää ratkaisu täydellisellä avoimuudella ulospäin käytettyjen oletusten suhteen tai ulkopuolisen, tilintarkastuksesta riippumattoman osapuolen antama lausunto testaamisen sisällöstä. (Kallunki & Niemelä 2007: 214.)

5 TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

5.1 Tutkimuksessa käytetty aineisto ja tutkimusmetodologia

Tieteellinen tutkimus on ongelmanratkaisua, joka pyrkii selvittämään tutkimuskohteen lainalaisuuksia. Empiirinen tutkimus perustuu menetelmiin, jotka on kehitetty teoreettisen tutkimuksen perusteella. Tutkimuksessa voidaan testata, toteutuuko jokin teoriasta johdettu hypoteesi eli oletamus käytännössä, mutta tutkimusongelmana voi olla myös esimerkiksi jonkin ilmiön syiden selvittäminen. Tutkimuksen onnistuminen edellyttää järkevää kohderyhmää ja oikeaa tutkimusmenetelmää. Tutkimuksen tavoite ja tutkimusongelma ratkaisevat valittavan tutkimusmenetelmän. (Heikkilä 2008: 13-14.)

Empiirisessä tutkimuksessa metodit ovat tutkijan työssä aina keskeisessä asemassa. Tutkimuksen toteuttamiseksi tarvitaan jokin metodi eli menetelmä, jonka avulla etsitään tietoa. Menetelmän valintaa ohjaa yleensä se, minkälaista tietoa etsitään ja keltä tai mistä sitä etsitään. Tutkimusongelma ja menetelmä ovat tiiviissä yhteydessä toisiinsa. Metodien käsite on moniselitteinen. Se voidaan nähdä sääntöjen ohjaamana menettelytapana, jonka avulla tieteessä tavoitellaan ja etsitään tietoa tai pyritään ratkaisemaan käytännön ongelma. Metodologia taas on metodien taustalla olevien oletusten ja lähtökohtien selvittelyä. Metodologiassa ollaan täten menetelmäopillisten periaatekysymysten äärellä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005: 172-175.)

Kyseessä olevan tutkimuksen tutkimusote on kvantitatiivinen eli määrällinen. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa selvitetään lukumääriin ja prosentiosuuksiin liittyviä kysymyksiä tai eri asioiden välisiä riippuvuuksia tai tutkittavassa ilmiössä tapahtuneita muutoksia. Aineistosta saatuja tuloksia pyritään yleistämään havaintojoukkoa suurempaan joukkoon tilastollista päättelyä hyväksikäyttäen. (Heikkilä 2008: 16.)

Kvantitatiivisissa tutkimuksissa käytetään hyvin usein hypoteeseja, jotka ovat ennakoituja ratkaisuja tai selityksiä asetettuihin tutkimusongelmiin. Hypoteesit ovat arauksia mahdollisista eroista, suhteista tai syistä ja ne ilmoitetaan väitteiden muodossa. Tieteellisessä tutkimuksessa edellytetään hypoteesien olevan perusteltuja. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005: 149.)

Tutkimuksen hypoteeseja testataan suomalaisella aineistolla. Tutkimuksen havaintoaineisto on kerätty suomalaisten listattujen yhtiöiden vuosikertomuksista vuosilta 2004–2008. Tutkimuksen aineisto perustuu osittain Vierun ja Schadewitzin (2010) tutkimuksessa käytettyyn aineistoon. Tilinpäätöstietojen keräämisessä on lisäksi käytetty apuna Thomson Financial -tietokantaa. Tutkimusaineistossa on mukana yhteensä 57 yhtiön tilinpäätöstietoja viiden vuoden ajalta. Tutkimusaineistoon on otettu mukaan ne Helsingin pörssissä noteeratut yhtiöt, joilta eriteltyt palkkiotiedot olivat saatavilla kaikilta havaintovuosilta. Koska palkkiotietoja puuttui hyvin monilta yhtiöiltä, havaintoaineistossa mukana olevien yhtiöiden määrä jäi melko alhaiseksi Helsingin pörssissä noteerattujen yhtiöiden kokonaismäärään nähden.

5.2 Tutkimusmenetelmä

5.2.1 Regressioanalyysi

Regressioanalyysi on yksi vanhimmista monimuuttujamenetelmistä, joita käytetään vielä nykyään. Se on tilastollinen menetelmä, jolla haetaan parasta mahdollista selittävien muuttujien yhdistelmää, kun ennustetaan yhtä selitettävää muuttujaa. Selittäviä muuttujia voidaan kutsua riippumattomiksi muuttujiksi ja selitettävää muuttujaa puolestaan riippuvaksi muuttujaksi. Tyypillinen tutkimusongelma on kysyä, mitkä selittävät muuttujat selittävät tietyn kriteerimuuttujan havaittua vaihtelua ja miten ne sitä selittävät. Regressioanalyysi soveltuu ilmiön mallittamiseen ja toisaalta havaintojen ennustamiseen. Regressioanalyysin avulla voidaan joko etsiä selittäviä tekijöitä tai testata niitä. Näiden kahden perustilanteen lisäksi selittäviä tekijöitä ja niiden selitysteiteitä voidaan myös verrata keskenään. (Metsämuuronen 2008: 85-88, Heikkilä 2008: 236.)

Regressioanalyysi rakentuu menetelmänä kolmeen osaan. Ensimmäisessä vaiheessa valitaan mukaan tulevat muuttujat, toisessa vaiheessa tehdään itse regressioanalyysi ja kolmannessa vaiheessa tehdään saadulle mallille diagnostiset tarkastelut. Muuttujien valinnassa olennaista on, että muuttujat ovat mielekkäitä selittäjiä. Epäoleelliset muuttujat aiheuttavat myös epävarmoja tutkimustuloksia. Myös havaintoja tulee olla kohtuullinen määrä malliin otettavien muuttujien määrään nähden, sillä liian vähäi-

nen havaintojen määrä aiheuttaa liian korkean selityksasteen ja ilmiön ylimallittamisen. Perinteisen regressioanalyysin oletuksena on myös, että selittävät muuttujat eivät korreloi liian voimakkaasti toistensa kanssa. Liian suuret korrelaatiot selittävien muuttujien välillä aiheuttavat multikollinearisuutta. Keskeinen oletus regressioanalyysissä on, että saadun mallin selittymättä jäänyt osa eli residuaalit ovat normaalisti jakautuneita ja niiden hajonta on tasainen. (Metsämuuronen 2008: 87-89.)

Regressioanalyysissä kukin malliin tuleva muuttuja saa painokertoimen β (beeta). Kun painokertoimilla painotetut muuttujat lasketaan yhteen ja lisätään vielä vakio-termi, päästään lähelle selitettävän muuttujan arvoa. β kertoo, kuinka paljon Y muuttuu, kun kyseistä X -muuttujaa kasvatetaan yhden yksikön verran. Regressioanalyysin peruskaava on seuraavanlainen (Metsämuuronen 2008: 90):

$$Y = A + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_i X_i + \varepsilon, \quad (2)$$

jossa

Y = selitettävä muuttuja

A = vakio-termi

$X_1 - X_i$ = selittävät muuttujat

$\beta_1 - \beta_i$ = painokertoimet

ε = virhetermi.

5.2.2 Tutkimuksen mallit ja hypoteesit

Tässä luvussa esitellään regressiomalli, jonka avulla pyritään selvittämään, onko liikearvolla yhteys tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin suomalaisissa pörssiyrityksissä. Tutkimukseen rakennetaan lineaarinen regressiomalli, jonka pohjana käytetään aikaisempien tilintarkastuspalkkioita koskevien tutkimusten regressiomalleja. Tutkimuksen regressiomallin ja hypoteesin pohjana on käytetty soveltuvin osin useita aikaisempia tutkimuksia (Vieru & Schadewitz 2010, Zerni 2009, Niemi 2002a, Niemi 2002b, Firth 1997). Rakennettavaan malliin otetaan lisäksi mukaan uutena muuttujana yhtiön liikearvoa kuvaava muuttuja (GW).

Lineaariseen regressiomalliin otetaan mukaan selittäviä muuttujia, jotka ovat tuttuja aikaisemmista tutkimuksista. Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että asiakkaan koko, liiketoiminnan monimutkaisuus, tilintarkastuksen asiakaskohtainen riski sekä tilintarkastuksen tarjoaja ovat tilintarkastuspalkkioita eniten määrittäviä tekijöitä (esimerkiksi Simunic 1980, Chung & Lindsay 1988, Firth 1997, Simon & Taylor 2002, Niemi 2003).

Taulukkoon 1 on koottu ne tiedot, jotka on poimittu yhtiöiden tilinpäätöstiedoista tutkimuksen tekoa varten.

Taulukko 1. Tutkimuksessa käytetyt tilinpäätöstiedot.

Muuttuja	Mallissa käytetty lyhenne	Muuttujan sisältö
Liikearvo	<i>GW</i>	Yhtiön liikearvon määrä
Taseen loppusumma	<i>KOKO</i>	Yhtiön taseen loppusumma
Tytäryhtiöiden määrä	<i>MONIM</i>	Yhtiön omistamien tytäryhtiöiden kokonaismäärä
Varasto ja myyntisaamiset	<i>VARMSAAM</i>	Yhtiön varaston ja myyntisaamisten yhteissumma
Yrityksen tulos	<i>TAPPIO</i>	Dummy-muuttuja, joka kertoo, onko yhtiön tulos ollut tappiollinen
Velkaisuusaste	<i>VEL</i>	Yhtiön velkojen suhde omaan pääomaan
Pääoman tuottoaste	<i>ROE</i>	Yhtiön nettotuloksen suhde omaan pääomaan

Yrityksen toiminnan laajuus ja yrityksen merkittävyys ovat keskeistä perustietoa, jolla voidaan kuvata yritystä. Taseen loppusummaa käytetään usein liikevaihdon rinnalla yrityksen koon mittarina. Kun liikevaihto kuvaa vain yhden tilikauden toiminnan laajuutta, taseen loppusummaan vaikuttaa yrityksen aikaisempi toiminta ja historia. Taseen loppusumma on myös vakaampi yrityksen koon mittari. (Leppiniemi & Leppiniemi 2000, 166–175.)

Kannattavuuden absoluuttinen mittari on yrityksen tulos, voitto tai tappio. Kannattavuudesta käytetään usein suhteellisia mittoja, jotta erikokoisia yrityksiä voitaisiin vertailla keskenään. (Leppiniemi & Leppiniemi 2000, 180.) Tutkimuksen mallissa

on mukana tappiomuuttuja (*TAPPIO*), joka kertoo yrityksen operatiivisesta eli toiminnallisesta riskistä tilintarkastajalle.

Tutkimukseen kerätyn empiirisen aineiston avulla testataan seuraava hypoteesi:

H1: Liikearvon määrällä on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden määrään.

Hypoteesin taustalla on ajatus siitä, että tilintarkastajan työmäärä sekä tilintarkastuksesta koitua riski tilintarkastajalle vaikuttavat tilintarkastuspalkkioihin niitä nostavasti. Liikearvopoistojen tilalle tulleen liikearvon testauksen voidaan ajatella lisäävän tilintarkastajan työmäärää, koska tilintarkastajan tulee varmistua liikearvotestien asianmukaisuudesta. Tämän lisäksi aineettomien hyödykkeiden tulevaisuuden tulon tuoton arviointi on aina haastava tehtävä tilintarkastajalle ja siihen voidaan ajatella liittyvän suuri riski.

IFRS:n käyttöönotto suomalaisissa pörssiyrityksissä ajoittuu aikaan, josta tutkimuksen havaintoaineisto koostuu. IFRS:n käyttöönoton tuomat muutokset aikaisempaan tilinpäätöskäytäntöön nähden ovat aiheuttaneet tilintarkastajille enemmän konsulttiota yrityksissä ja tämän vuoksi on perusteltua, että tutkimuksessa myös erotetaan tilintarkastuspalkkiot ja oheispalkkiot toisistaan. Tutkimuksen aineistolla testataan täten myös seuraavat kaksi hypoteesia:

H2: Liikearvon määrällä on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettujen varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden määrään.

H3: Liikearvon määrällä on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden määrään.

Tutkimushypoteeseja testataan kolmen regressiomallin avulla. Mallissa 1 selitettävänä muuttujana ovat tilintarkastuksen kokonaispalkkiot, mallissa 2 selitettävänä muuttujana ovat varsinaiset tilintarkastuspalkkiot ja mallissa 3 tilintarkastuksen oheis- eli konsultointipalkkiot.

Malli 1:

$$LN(PALKKIO) = a + b_1LN(KOKO) + b_2SQ(MONIM) + b_3TAPPIO + b_4VARMSAAM + b_5VEL + b_6ROE + b_7GW + \varepsilon \quad (3)$$

Malli 2:

$$LN(VARSIN) = a + b_1LN(KOKO) + b_2SQ(MONIM) + b_3TAPPIO + b_4VARMSAAM + b_5VEL + b_6ROE + b_7GW + \varepsilon \quad (4)$$

Malli 3:

$$LN(OHEIS) = a + b_1LN(KOKO) + b_2SQ(MONIM) + b_3TAPPIO + b_4VARMSAAM + b_5VEL + b_6ROE + b_7GW + \varepsilon \quad (5)$$

jossa

$LN(KOKO)$ = yhtiön taseen loppusumman luonnollinen logaritmi

$SQ(MONIM)$ = tytäryhtiöiden lukumäärän neliöjuuri

$TAPPIO$ = yhtiön tuloksen tappiollisuudesta kertova dummy-muuttuja

$VARMSAAM$ = yhtiön varaston ja myyntisaamisten suhde taseen varoihin

VEL = yhtiön lyhyt- ja pitkäaikaisten velkojen yhteismäärä / taseen loppusumma

ROE = pääoman tuottoaste, nettotuloksen suhde oman pääoman kokonaismäärään

GW = yhtiön liikearvon osuus yhtiön taseen kokonaisvaroista

Tutkimuksessa tulee välttää virheitä, mutta silti tulosten luotettavuus ja pätevyys vaihtelevat. Siksi kaikissa tutkimuksissa tuleekin arvioida tutkimuksen luotettavuutta. Luotettavuuden arvioinnissa voidaan käyttää erilaisia mittaus- ja tutkimustapoja. Tutkimuksen arvioinnissa käytetään käsitteitä reliaabelius ja validius. Reliaabelius tarkoittaa mittaustulosten toistettavuutta eli toisin sanoen tutkimuksen kykyä antaa ei-sattumanvaraisia tuloksia. Validius puolestaan tarkoittaa mittarin tai tutkimusmenetelmän kykyä mitata juuri sitä, mitä on tarkoituskin mitata. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997: 216.)

Validiteetin puuttuminen tekee tutkimuksesta arvottoman, koska silloin on tutkittu jotakin muuta, kuin mitä alun perin oli tarkoitus tutkia. Tällöin empiiriset havainnot kohdistuvat sivuun siitä, mitä oli ajateltu tutkia. Reliabiliteetin puute alentaa validiteettia, mutta toisaalta täysin reliaabelikaan mittaus ei takaa validisuutta. Kun mit-

taaminen on reliaabelia ja validia, tutkimusaineisto on sisäisesti luotettavaa. Ulkoinen luotettavuus puolestaan toteutuu, kun tutkittu otos edustaa perusjoukkoa. Nämä luotettavuuden osatekijät määrittelevät yhdessä sen, kuinka hyvin aineistoon voidaan luottaa. Molempiin on kiinnitettävä huomiota, jotta tutkimuksen kokonaisluotettavuus olisi mahdollisimman hyvä. (Uusitalo H 1991: 86.)

Tutkimuksen luotettavuutta alentavat erilaiset virheet, joita syntyy aineistoa hankittaessa. Aineiston laatuun vaikuttavat käsittelyvirheet, mittausvirheet, peitto- ja katovirheet sekä otantavirheet. Erilaiset mittaus- ja käsittelyvirheet sekä otanta aiheuttavat satunnaisvirheitä, jotka aiheuttavat puutteellista reliabiliteettia. Peitto- ja katovirheet voivat sen sijaan aiheuttaa systemaattista virhettä, joka on vaarallisempaa kuin satunnaisvirhe, sillä se alentaa sekä validiteettia että reliabiliteettia. Systemaattinen virhe aiheuttaa harhaa ja se syntyy jostakin aineiston keräämiseen liittyvästä tekijästä, joka pyrkii vaikuttamaan koko aineistoon. (Heikkilä 2008: 186-187.)

Mittauksissa esiintyy lähes aina mittausvirhettä. Virhe voi aiheutua mittausvälineen tarkkuudesta, mittaajista, mittauskohteesta ja/tai mittausolosuhteista, jotka ovat niin sanottuja satunnaisia mittausvirheitä. Se voi olla joskus tulosten kannalta hyvinkin merkittävä. Mittausvirheitä aiheutuu myös käytetystä tarkkuudesta, joka valitaan tutkimusongelman tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat huomioiden. Kun mittauksia toistetaan, satunnaiset virheet aiheuttavat eroja mittaustuloksissa. Satunnaisvirheiden vaikutusta mittaustuloksiin arvioidaan käsitteellä reliabiliteetti eli mittauksen luotettavuus. Se on alhainen, jos toisistaan riippumattomat mittaustulokset antavat hyvin erilaisia havaintoarvoja. Mittaukseen liittyy myös mittauksen validiteetti eli mittarin asianmukaisuus. Mittari on asianmukainen, eli validiteetti on hyvä, kun mittari mittaa juuri sitä, mitä sen oletetaan ja halutaan mittaavan. Validiteetti on huono myös mittauksissa, joissa esiintyy systemaattista virhettä. (Kallio, Korhonen & Salo 2003, 72–74.)

Tutkimuksen validiutta on vaikea tarkastella jälkikäteen. Sen sijaan reliabiliteettia voidaan tarkastella mittauksen jälkeen. Hyvässä tutkimuksessa arvioidaan sekä tutkimuksen reliabiliteettia että validiteettia käytettävissä olevien tietojen perusteella. (Heikkilä 2008: 188.) Tässä tutkimuksessa arvioidaan tulosten merkitsevyyttä tilastollisten testien avulla tutkimustulokset-luvussa. Mallin hyvyttä arvioidaan useam-

man kuin yhden herkkyysanalyysin avulla. Koko tutkimuksen luotettavuutta pohditaan lisäksi tutkimuksen viimeisessä luvussa, joka esittää tutkimuksen johtopäätökset. Johtopäätöksissä pyritään huomioimaan tutkimusaineiston ja mittauksen sisäistä ja ulkoista luotettavuutta ja pätevyyttä.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Aineistoa kuvaileva analyysi

Kuvailevassa tilastotieteessä käytetään menetelmiä, jotka soveltuvat aineiston esittämiseen ja luonnehdintaan. Tarkoituksena on tuottaa käyttökelpoista perustietoa aineiston kuvaamasta ilmiöstä aineistoa muokkaamalla. Kiinnostuksen kohteena on ilmiö, jota aineisto kuvaa ja tarkoituksena on ymmärtää aineistoon sisältyvä informaatio. Päättelevässä tilastotieteessä oletetaan käsillä olevan havaintoaineiston olevan peräisin jostakin suuremmasta kokonaisuudesta eli perusjoukosta, jota koskevia päätelmiä pyritään tekemään havaintoaineiston analyysin perusteella. On erittäin tärkeää, että otos mahdollistaa päätelmien tekemisen laajemmasta perusjoukosta. (Kallio, Korhonen & Salo 2003: 70-71.)

Muuttujien arvoissa oleva informaatio voidaan pelkistää muuttujaa kuvaaviin tunnuslukuihin. Tällöin on mahdollista saada suuretkin aineistot tiiviiseen muotoon. Tunnuslukujen valinta riippuu muuttujan mitta-asteikosta ja tutkijan on varmistuttava tunnuslukujen mielekkyydestä. Tutkimusaineistosta lasketuiksi tilastollisiksi tunnusluvuiksi on valittu keskiarvo, mediaani, minimi, maksimi sekä keskihajonta. Keskiarvo ilmoittaa aritmeettisen keskiarvon, joka saadaan jakamalla havaintoarvojen summa havaintojen lukumäärällä. Mediaani on keskimäinen suuruusjärjestykseen asetetuista havainnoista. Se siis jakaa aineiston kahteen yhtä suureen osaan. Keskihajonta eli standardipoikkeama on tärkein hajonnan mitta. Se kuvaa arvojen hajautumista keskiarvon ympärillä. (Heikkilä 2008: 82-86.) Minimi puolestaan kuvaa havaintojen pienintä arvoa, kun taas maksimi kuvaa suurinta arvoa.

Havaintoaineistosta lasketut tunnusluvut käsittävät aineiston kokonaisuudessaan. Havainnot on kerätty suomalaisista pörssiyrityksistä vuosilta 2004–2008. Havaintoaineistossa on mukana yhteensä 57 yhtiön tilinpäätöstiedot. Taulukoissa 2 ja 3 on esitettyä tutkimusaineistosta lasketut tunnusluvut. Taulukko 2 esittää euro- ja kappalemääräisiä tunnuslukuja tilintarkastuspalkkioista, liikearvosta sekä yhtiöiden koosta ja tytäryritysten määrästä. Taulukossa 3 vastaavat luvut esitetään logaritmoituna. Tytäryritysten määrästä on puolestaan laskettu neliöjuuri. Liikearvomuuttuja taas esittää liikearvon osuutta taseen kokonaisvaroista. Muuttujamuunnokset on tehty

korjaamaan muuttujien jakaumia enemmän normaalijakauman suuntaan ja logaritimuunnos tuo suuria arvoja lähemmäksi pienempiä arvoja. Muuttujien normaalijakautuneisuus on useimpien monimuuttujamenetelmien oletuksena (Metsämuuronen 2008: 20).

Taulukko 2. Euro- ja kappalemääräistä tilastotietoa tilintarkastuspalkkioista ja tilinpäätösinformaatiosta (n=286).

muuttuja	keskiarvo	mediaani	minimi	maksimi	keskihajonta
<i>PALKKIO</i> , €	706 810	255 868	15 152	8 600 000	1 174 029
<i>VARSIN</i> , €	421 688	160244	15 152	5 200 000	649 500
<i>OHEIS</i> , €	285 121	85000	0	3 400 000	567 770
<i>KOKO</i> , 1000€	742 644	172 145	4 589	6 394 400	1 234 003
<i>GW</i> , 1000€	98 017	10 114	0	1 491 600	235 636
<i>MONIM</i> , KPL	30	17	0	193	32

Muuttujat on määritetty taulukossa 1

Taulukon 2 luvut on pyöristetty lähimpään kokonaislukuun. Taulukosta voidaan havaita, että aineistossa olevat yhtiöt poikkeavat toisistaan hyvin paljon. Keskihajonta on suurta kaikkien taulukossa olevien muuttujien osalta, sillä se poikkeaa paljon keskiarvoluvuista. Yhtiöt ovat kooltaan eri suuruusluokkaa, mikä osaltaan luonnollisesti selittää suuria eroja yhtiöiden maksamien tilintarkastuspalkkioiden määrässä kuten myös liikearvojen määrässä. Yhtiöiden monimutkaisuudesta kertoo tytäryhtiöiden määrä. Aineiston yhtiöiden joukossa on yksi yhtiö, jolla ei ollut lainkaan tytäryhtiöitä havaintoaineiston ensimmäisenä vuotena. Suurin tytäryhtiöiden määrä aineistossa on 193.

Kun tarkastellaan tilintarkastuspalkkioita taulukon 2 pohjalta, voidaan havaita sekä varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden, että oheispalkkioiden keskihajonnan olevan suurta. Heikkilän (2008: 86) mukaan keskiarvosta huomattavasti poikkeavat arvot kasvattavat keskihajonnan suuremmaksi kuin keskipoikkeama. Molempien palkkioiden osalta keskihajontaluvut ovatkin keskipoikkeamaa huomattavasti suuremmat. Varsinaisten palkkioiden keskihajonta on yli 30 prosenttia suurempi kuin vastaava keskipoikkeama ja oheispalkkioiden keskihajonta puolestaan on lähes puolet suurempi keskipoikkeamaa. Keskipoikkeamalukuja ei ole katsottu tarpeelliseksi esittää

itse taulukossa. Palkkioiden suuresta vaihtelusta kertovat hyvin myös suuret erot palkkioiden suurimpien ja pienimpien arvojen välillä.

Kun tarkastellaan palkkioiden keskiarvoja taulukon 2 mukaan, voidaan laskea oheispalkkioiden keskiarvon määrän olevan noin 70 prosenttia varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden määrästä. Toisin sanoen, suomalaisissa pörssiyhtiöissä maksetaan tilintarkastajille keskimäärin palkkioita varsinaisesta tilintarkastustyöstä noin 30 prosenttia enemmän kuin tilintarkastukseen liittymättömistä palveluista. Varsinaisten palkkioiden osuus kokonaispalkkioista on 60 prosenttia, jolloin oheispalkkioiden osuus on 40 prosenttia kokonaispalkkioista. Verrattuna esimerkiksi Firthin (1997) norjalaisella aineistolla tekemään tutkimukseen, suomalaisten yhtiöiden konsultointipalkkioiden osuus on 20 prosenttia suurempi. Firthin tutkimuksessa oheispalkkioiden osuus kokonaispalkkioista on noin 20 prosenttia ja varsinaisten palkkioiden osuudeksi jää 80 prosenttia. Firthin tutkimusaineisto on kuitenkin tämän tutkimuksen aineistoa paljon kattavampi. Hänen tutkimuksessaan aineistossa olevien yritysten määrä kattaa 75 prosenttia Oslon osakepörssin osakkeista, kun taas tässä tutkimuksessa yrityksiä on mukana vain 57 kappaletta. Tilintarkastuspalkkioiden keskiarvomääriä ja niiden kehitystä tarkastellaan vielä myöhemmin tässä luvussa.

Taulukko 3. Kuvailevia tilastotietoja listayhtiöiden tilintarkastuspalkkioista ja tilinpäätöstiedoista.

	keskiarvo	mediaani	minimi	maksimi	keskihajonta
<i>ln(PALKKIO)</i>	12,606	12,452	9,626	15,967	1,275
<i>ln(VARSIN)</i>	12,132	11,984	9,626	15,464	1,245
<i>ln(OHEIS)</i>	11,346	11,350	0	15,039	1,815
<i>GW</i>	0,104	0,061	0	0,514	0,123
<i>KOKO</i>	19,224	18,964	15,339	22,579	1,596
<i>SQ(MONIM)</i>	4,874	4,123	0	13,892	2,544
<i>VARMSAAM</i>	0,388	0,394	0,040	0,740	0,169
<i>TAPPIO</i>	0,116	0	0	1	0,321
<i>ROE</i>	0,071	0,075	-0,387	0,384	0,077
<i>VEL</i>	0,505	0,519	0,129	0,832	0,151

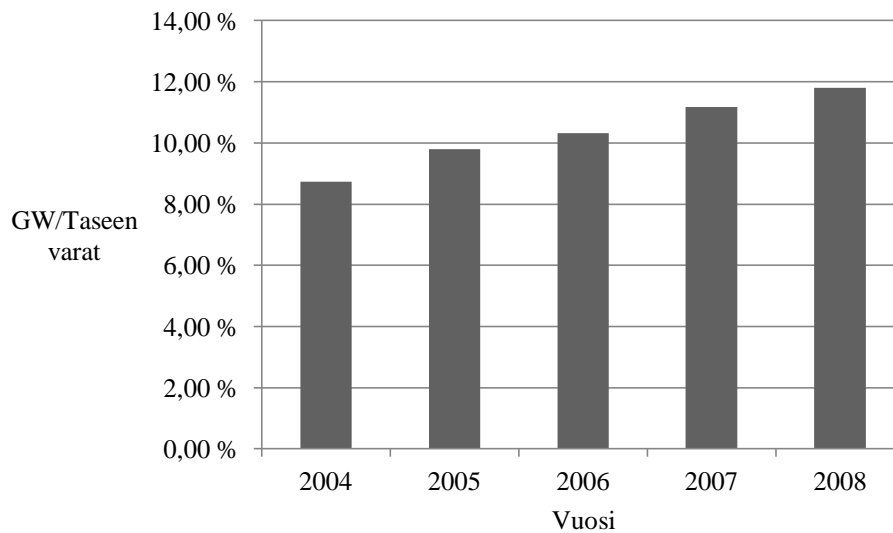
Taulukossa 3 on kuvattuna sekä tilintarkastuskustannusten että seitsemän tutkimuksen mallissa mukana olevan muuttujan keskiarvot, mediaanit, keskihajonnat sekä

suurimmat ja pienimmät arvot. Taulukon arvot on pyöristetty kolmen desimaalin tarkkuuteen. Palkkiomuuttujista on taulukossa esitetty luonnolliset logaritmit. Palkkiomuuttujien euromääräisiä arvoja tarkasteltiin jo edellisen taulukon osalta ja niihin palataan vielä jäljempänä kuvioiden muodossa. Liikearvo (*GW*) kuvaa liikearvon määrän suhteellisen osuuden taseen kokonaisvaroista. *KOKO*-muuttuja ilmoittaa taseen loppusumman luonnollisen logaritmin. Tytäryhtiöiden määrä (*SQ(MONIM)*) on ilmoitettu yhtiöiden tytäryritysten määrän neliöjuurena. *TAPPIO*-muuttuja on dummy-muuttuja, joka saa arvon 1, mikäli yhtiön tilikauden tulos on ollut tappiollinen ja vastaavasti arvon 0, jos yhtiön tulos on ollut positiivinen.

Kuten jo taulukon 2 pohjalta voitiin todeta, kokoerot ovat aineiston yhtiöillä suuret. Taseen loppusummalla mitattu pienimmän yrityksen koko on logaritmoituna 15,3 (4,6 miljoonaa euroa) ja suurimman yrityksen koko 22,6 (6,4 miljardia euroa). Keskimääräinen taseen loppusumma aineiston yhtiöillä on 19,2 (743 miljoonaa euroa). Liikearvoa aineiston yhtiöillä on taseessaan keskimäärin 10 %. Liikearvon vaihtelu on myös suurta yhtiöittäin. Liikearvoa ei joillakin yhtiöillä ole lainkaan, kun taas liikearvon maksimiarvo aineiston yhtiöillä on 51 % kokonaisvarallisuudesta.

TAPPIO-muuttuja kertoo, onko yhtiön tilikauden tulos ollut negatiivinen vai positiivinen. Muuttuja saa vain arvoja 1 ja 0. Muuttujan keskiarvo on lähellä nollaa 0,12, mikä kertoo yhtiöiden joukossa olleen hyvin vähän tappiota tehneitä yrityksiä. Velkaisuusaste aineiston yhtiöillä on keskimäärin 51 %. Velkaisuusaste vaihtelee yhtiöittäin paljon ollessaan pienimmillään 13 % ja velkaisimmilla yhtiöillä 83 %. *ROE*-tunnusluku eli pääoman tuottoaste kuvaa yhtiön nettotuloksen suhdetta oman pääoman määrään. Pääoman tuottoasteen keskiarvo aineistossa on 7,1 % minimin ollessa -38,7 % ja maksimin puolestaan 38,4 %.

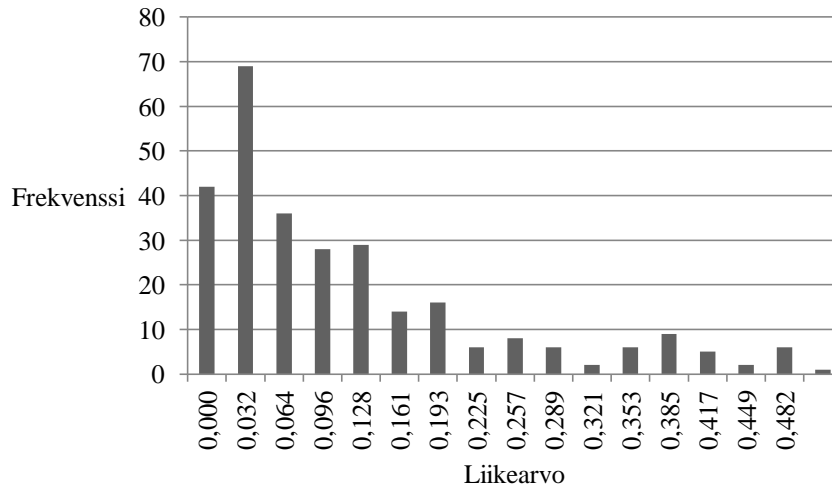
Kuviossa 1 on havainnollistettuna liikearvon suhteellisen määrän kehitystä havaintoaineiston yrityksissä vuosina 2004–2008. Yhtiöiden liikearvot on suhteutettu taseen kokonaisvaroihin ja näin saaduista suhdeluista on laskettu keskiarvot vuosittain. Kuvioista voidaan havaita, että keskimäärin aineiston yhtiöillä on taseessaan liikearvoa noin 10 prosenttia yhtiön kokonaisvarallisuudesta. Liikearvon keskiarvomäärä on havaintovuosien 2004 ja 2008 välillä kasvanut tasaisesti noin vajaan yhden prosenttiyksikön vuosivauhtia.

Kuvio 1. Suhteellinen liikearvon määrien kehitys yhtiöissä vuosina 2004–2008.

Kuvio 2 esittää frekvenssijakauman aineiston yhtiöiden liikearvoista havaintovuosilta 2004–2008. Jakauma on laskettu käyttäen transformoituja liikearvolukuja eli yhtiöiden liikearvojen suhdetta taseen kokonaisvaroihin. Kuvioista voidaan silmämääräisesti todeta, että liikearvojakauma on oikealle vino. Kuten jo taulukosta 2 todettiin, yhtiöiden liikearvot poikkeavat toisistaan hyvin paljon, mitä selittää luonnollisesti yhtiöiden erilaisuus niin koon puolesta, kuin toimialan ja rakenteen puolesta.

Kuten taulukosta 3 voidaan havaita, liikearvon suhteellinen määrä vaihtelee yhtiöittäin voimakkaasti ollessaan minimissään nolla ja suurimmillaan noin puolet taseen kokonaisvarallisuudesta. Jakauman huippu on kuvion 2 perusteella noin kolmen prosentin paikkeilla. Harvemmillä yhtiöillä on liikearvoa taseessaan yli 20 prosenttia, mikä vinouttaa jakaumaa voimakkaasti oikealle. Monimuuttujamenetelmissä oletuksena on muuttujien normaalijakautuneisuus. Muuttujille tehdäänkin usein muunnoksia regressioanalyysissä, jotta ne saataisiin lähemmäksi normaalijakaumaa. Liikearvomuuttujastakin on tutkimuksessa käytetty transformoituja lukuja, eikä tilinpäätöslukuja sellaisenaan.

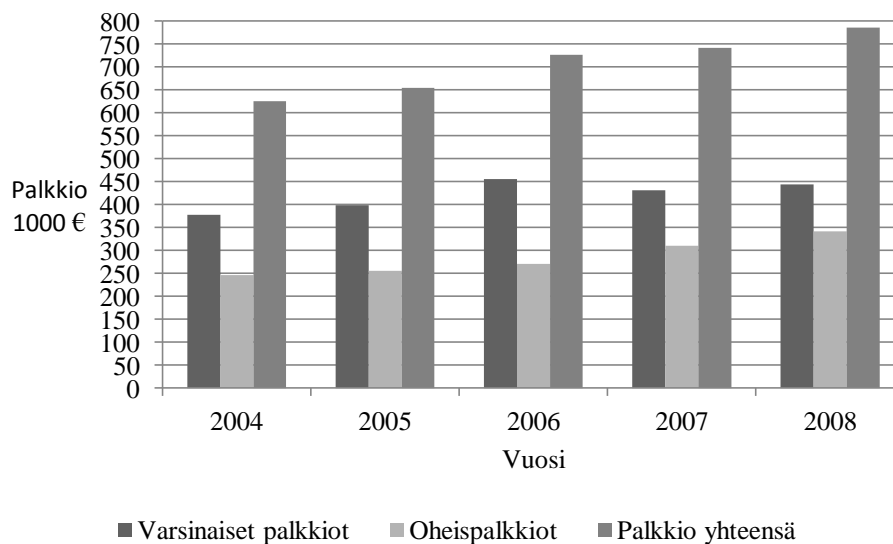
Kuvio 2. Aineiston yhtiöiden liikearvojen frekvenssijakauma.

Taulukossa 4 on lisätietoa edellä olevan histogrammin lukemisen tueksi. Vinous mittaa jakauman symmetrisyyttä. Vinouden arvo on positiivinen, mikä viittaa oikealle vinoon jakaumaan. Oikealle vinosta jakaumasta kertoo myös se, että keskiarvo on mediaanina huomattavasti suurempi. Jakauman huipukkuus (kurtosis) on positiivinen, mikä viittaa siihen, että jakauma on normaalia huipukkaampi. (Heikkilä 2008: 88, 173-174.)

Taulukko 4. Kuvailevia tunnuslukuja pörssiyritysten liikearvoista.

Liikearvomuuttujan tunnusluvut	
Keskiarvo	0,1036347
Keskivirhe	0,0072881
Mediaani	0,0605082
Moodi	0
Keskihajonta	0,1230366
Otosvarianssi	0,015138
Kurtosis	1,2059471
Vinous	1,4271175
Alue	0,5136582
Minimi	0
Maksimi	0,5136582
Summa	29,535878
Lukumäärä	285

Kuviossa 3 on kuvattu tilintarkastuspalkkioiden keskiarvojen kehitystä havaintovuosien 2004–2008 ajalta. Kuviossa on eroteltu toisistaan varsinaiset tilintarkastuspalkkiot ja oheispalkkiot. Lisäksi kuviossa on mukana myös palkkioiden kokonaisu-määrien keskiarvot. Kuviosta on selkeästi nähtävissä tilintarkastuspalkkioiden nou-seva kasvutrendi. Kokonaispalkkioiden määrää tarkastellessa voi huomata, että mää-rä on kasvanut havaintovuosien aikana ja tavallista voimakkaampi kasvu ajoittuu vuoden 2006 palkkioihin.

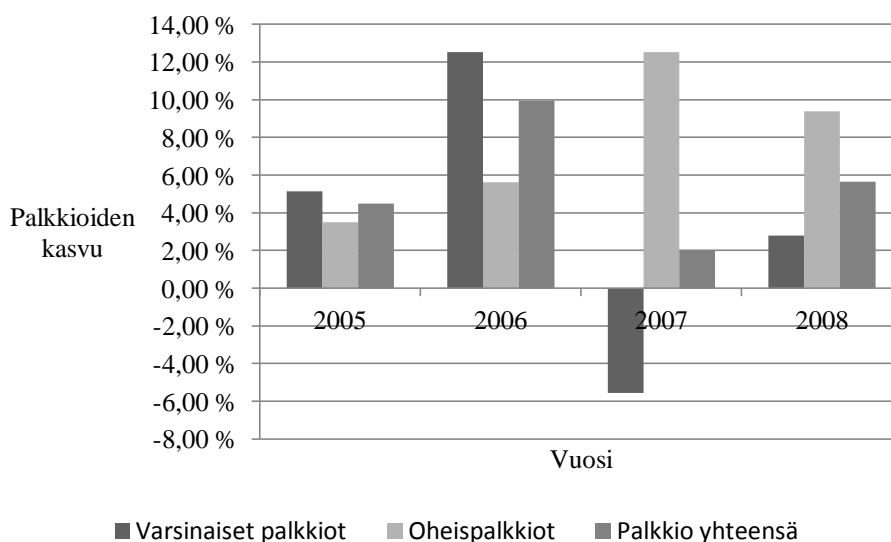

Kuvio 3. Tilintarkastuspalkkioiden keskiarvojen kehitys vuosina 2004-2008.

Kuviosta 3 voidaan nähdä tilintarkastuksen oheispalkkioiden määrän nousseen vuosina 2004–2006 maltillisesti. Sen sijaan vuosina 2007 ja 2008 on havaittavissa selkeästi suurempi kasvu. Varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden määrä on noussut niin ikään vuosien 2004 ja 2006 välisenä aikana. Muita vuosia selkeästi voimakkaampi kasvu ajoittuu vuoden 2006 tilintarkastuspalkkioihin. Vuonna 2007 varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden määrä on sen sijaan edellisvuotta pienempi, eikä niiden määrä saavuta vuoden 2006 tasoa vielä vuonna 2008.

Kuviossa 4 havainnollistetaan tilintarkastuspalkkioiden määrien kehitystä vielä prosenttiluvuin. Suhteellisia arvoja tarkastelemalla palkkioiden kasvusta saa paremman käsityksen, kuin pelkkien palkkioiden absoluuttisten arvojen tarkastelulla. Koska

kuviossa verrataan palkkioiden keskiarvoja suhteessa edellisvuoteen, ensimmäinen havaintovuosi kuviossa on vuosi 2005, joka kuvaa siis kasvua vuoden 2004 tilintarkastuspalkkioihin nähden. Kuvioon on edellisen kuvion tapaan eroteltu varsinaiset tilintarkastuspalkkiot, oheispalkkiot sekä kokonaispalkkiot.

Kuvio 4. Tilintarkastuspalkkioiden kasvu prosentteina vuodesta 2004 vuoteen 2008.

Kuviosta 4 erottuu heti varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden vaihtelu. Vuoden 2006 varsinaiset tilintarkastuspalkkiot ovat kasvaneet yli 12 prosenttia edellisvuoteen verrattuna, kun taas seuraavana vuotena ne ovat vähentyneet noin 5 prosenttia. Tätä voi osaltaan selittää suomalaisten listayhtiöiden IFRS-tilinpäätöksiin siirtyminen vuonna 2005, mikä on voinut heijastua seuraavan vuoden tilintarkastuspalkkioihin. Konsultointipalkkioiden kasvava trendi on tässä kuviossa myös selkeästi havaittavissa. Konsultointipalveluista maksettujen palkkioiden määrä on kasvanut vuonna 2007 yli 12 prosenttia ja seuraavanakin vuonna vielä noin 9 prosenttia.

6.3 Regressioanalyysin tuloksia

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, onko liikearvolla yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin suomalaisissa pörssiyhtiöissä. Tutkimukseen rakennettiin kolme lineaarista regressiomallia, joissa selitettävänä muuttujana ovat tilintarkastus-

sen kokonaispalkkiot, tilintarkastuksen oheispalkkiot sekä tilintarkastuksen varsinaiset palkkiot kaikki erikseen. Selittävät muuttujat pysyvät kaikissa malleissa samoina. Tässä luvussa tulkitaan regressioanalyysin antamia tuloksia kulmakertoimen etumerkin, kulmakertoimen merkitsevyyden eli p -arvon sekä mallin selitysasteen avulla.

Kulmakertoimen etumerkki kertoo, onko yhteys selitettävän ja selittävän muuttujan välillä negatiivinen vai positiivinen. Kulmakertoimen merkitsevyys, eli p -arvo puolestaan kertoo sen, onko selitettävän ja selittävän muuttujan välillä ylipäänsä olemassa yhteys. Heikkilä (2008: 195) esittää yleisesti käytetyt merkitsevyystasot. Hänen mukaansa testatun eron tai riippuvuuden sanotaan olevan tilastollisesti erittäin merkitsevä, jos $p \leq 0,001$, tilastollisesti merkitsevä, jos $0,001 < p \leq 0,01$ ja tilastollisesti melkein merkitsevä, jos $0,01 < p \leq 0,05$. Eron tai riippuvuuden sanotaan olevan tilastollisesti suuntaa antava, mikäli $0,01 < p \leq 0,05$. Tässä tutkimuksessa merkitsevyystason rajana käytetään 5 %:n tasoa, joka on yleisesti käytössä ja riittävä opinnäytteissä (Heikkilä 2008: 195).

Korrelaatiokerroin on tavallisin tapa ilmaista muuttujien välistä riippuvuutta. Se osoittaa lineaarisen riippuvuuden suuruutta. Korrelaatiokertoimet on normeerattu niin, että ne vaihtelevat $-1:n$ ja $+1:n$ välillä. Etumerkki ilmoittaa muuttujien välisen riippuvuuden suunnan. Selitysaste saadaan, kun korrelaatiokerroin korotetaan toiseen potenssiin. Mallin selitysasteesta saadaan tieto siitä, kuinka suuren osuuden selittävät muuttujat (x) selittävät yhdessä selitettävän muuttujan (y) vaihtelusta. Usean selittäjän regressioanalyysissä selitysasteen tulisi olla korkea, vähintään 0,6. (Heikkilä 2008: 203-204, 252.)

Taulukko 5 esittää ensimmäisen mallin regressioanalyysin tuloksia. Taulukossa on esitettyä mallin muuttujien kertoimet, kertoimien oletetut etumerkit sekä p -arvot. Lisäksi taulukkoon on merkitty mallin selitysastetta kuvaava luku, F-testin arvo, sekä testissä olleiden havaintojen määrä. Tulokset on pyöristetty neljän desimaalin tarkkuuteen.

Taulukko 5. Regressioanalyysin tulokset mallista 1, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuksen kokonaispalkkiot LN(PALKKIO).

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p-arvo
Vakio	?	2,5616	0,0001
GW	+	0,8556	0,0088
LN(KOKO)	+	0,4556	< 0,0001
SQ(MONIM)	+	0,1824	< 0,0001
VARSAAM	+	0,9429	< 0,0001
VEL	-	-0,2302	0,3901
TAPPIO	+	0,3621	0,0137
ROE	-	0,2285	0,7184
Selitysaste (R ²)		0,7991	
Korjattu selityskerroin (Adj. R ²)		0,7941	
F-arvo		157,4325	<0,0001
Havainnot		285	

Teorian pohjalta on esitetty ennusteet sille, vaikuttavatko eri muuttujat tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen negatiivisesti vai positiivisesti eli toisin sanoen vähentääkö joku muuttuja tilintarkastuspalkkioiden määrää vai kasvattaako se sitä. Liikearvon määrän oletetaan kasvattavan tilintarkastajan työmäärää ja sitä kautta tilintarkastuspalkkioita, koska tilintarkastajat joutuvat tarkastamaan liikearvon testauksen asianmukaisuutta. Tilintarkastusasiakkaan koko, tytäryritysten määrä sekä varaston ja myyntisaamisten määrän oletetaan niin ikään kasvattavan tilintarkastuspalkkioita. Asiakkaan koko ja tytäryritykset kasvattavat tilintarkastajan työmäärää, koska asiakkaan liiketoiminnasta tulee näiden muuttujien kasvaessa entistä monimutkaisempaa. Varaston ja myyntisaamisten määrän puolestaan uskotaan kasvattavan palkkioita, sillä ne ovat eräänlainen riskierä, koska niihin usein sisältyy epävarmuutta. Näiden erien tarkastaminen on tilintarkastajalle työlästä ja virheiden riski on niiden kohdalla suurempaa.

Tilintarkastusasiakkaan velkaisuusasteen katsotaan vaikuttavan tilintarkastuspalkkioita alentavasti. Tilintarkastusasiakkaan tilikauden tappiollisen tuloksen voidaan katsoa lisäävän tilintarkastuspalkkioiden määrää. Yhtiön ROE-tunnusluvun, joka mittaa pääoman tuottoastetta, on katsottu vähentävän tilintarkastuspalkkioiden määrää. Pääoman tuottoaste kertoo yhtiön kannattavuudesta, joten on perusteltua olettaa, että mikäli pääoman tuottoaste on hyvä, tilintarkastusriski tilintarkastajalle on pienempi, mikä puolestaan alentaa tilintarkastuspalkkioiden suuruutta.

Taulukosta saadaan mallin selitysasteeksi 0,7991 eli tämän tuloksen mukaan mallin selittävät muuttujat selittävät yhdessä noin 80 % tilintarkastuksen kokonaispalkkioiden vaihtelusta. Selitysaste on yksi mallin hyvyyden kriteereistä (Grönroos 2003: 215, Heikkilä 2008: 252, Metsämuuronen 2008: 96). Taulukossa on myös suhteutettu selityskerroin, joka ottaa selitysasteesta poiketen huomioon selittävien muuttujien lukumäärän. Mallista saatu suhteutettu selityskerroin on 0,7941. Suhteutetun selityskertoimen arvo kasvaa vain siinä tapauksessa, että uusi selittävä muuttuja parantaa mallia, kun taas tavallinen selityskerroin kasvaa, kun selittäjien lukumäärä kasvaa. Mallia voidaan pitää sitä parempana, mitä suurempi suhteutettu selityskerroin on. (Heikkilä 2008: 252, Holopainen & Pulkkinen 2004: 233.)

Kun tarkastellaan muuttujien saamia kertoimia ja niiden merkitsevyyttä, havaitaan, että tilintarkastuksen kokonaispalkkioita näyttävät selittävän eniten yrityksen koko ($LN(KOKO)$), tytäryritysten määrä ($SQ(MONIM)$) sekä varaston ja myyntisaamisten määrä ($VARSAAM$). Kaikkien muuttujien kertoimet ovat positiiviset ja kertoimien p -arvot ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä, koska $p < 0,0001$.

Liikearvomuuttuja (GW) saa positiivisen kertoimen 0,8556, jonka p -arvo on 0,0088. Liikearvomuuttuja on täten tilastollisesti merkitsevä tutkimukseen valitulla 5 %:n merkitsevyydellä. Muuttujan kerroin on pieni, mutta tulokset tukevat tutkimukselle asetettua hypoteesia, jonka mukaan liikearvon määrällä on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin. Muista muuttujista $TAPPIO$ -muuttuja saa tilastollisesti melkein merkitsevän p -arvon 0,0137.

Taulukossa 6 on esitetty regressioanalyysin tuloksia mallista 2, joka pyrkii selittämään varsinaisia tilintarkastuspalkkioita. Taulukosta löytyvät edellisen taulukon tavoin oletukset eri selittävien muuttujien vaikutuksista varsinaisiin tilintarkastuspalkkioihin, eli kertoimien oletetut etumerkit. Etumerkkien oletetaan olevan samat kuin kokonaispalkkioiden kohdalla, joten niihin ei mennä sen tarkemmin tämän taulukon tulosten kohdalla. Taulukosta löytyvät lisäksi tiedot kulmakertoimien suuruudesta, niiden merkitsevyydestä (p -arvot), sekä selitysaste, suhteutettu selityskerroin, F -arvo ja havaintojen lukumäärä.

Taulukko 6. Regressioanalyysin tulokset mallista 2, jossa selitettävänä muuttujana varsinaiset tilintarkastuspalkkiot $LN(VARSIN)$.

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p -arvo
Vakio	?	2,3989	< 0,0001
GW	+	0,4189	0,1553
$LN(KOKO)$	+	0,4235	< 0,0001
$SQ(MONIM)$	+	0,1948	< 0,0001
$VARSAAM$	+	1,0203	< 0,0001
VEL	-	0,2317	0,3402
$TAPPIO$	+	0,4641	0,0005
ROE	-	0,4684	0,4152
Selitysaste (R^2)		0,8267	
Korjattu selityskerroin (Adj. R^2)		0,8223	
F-arvo		188,7599	< 0,0001
Havainnot		285	

Mallista saatu selitysaste saa arvon 0,8267, mikä tarkoittaa mallin selittävien muuttujien selittävän yhdessä noin 83 % selitettävän muuttujan eli varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden vaihtelusta. Suhteutettu selityskerroin, joka ottaa huomioon myös selittäjien lukumäärän on puolestaan noin 82 %. Mallin selitysaste on noin kolme prosenttia korkeampi kuin mallin 1 selitysaste. F-testin p -arvo on erittäin matala ($p < 0,0001$), mikä yhdessä korkean selitysasteen kanssa puhuu mallin hyvyden puolesta.

Kun tarkastellaan mallin selittävien muuttujien kulmakertoimia ja niiden merkitsevyyttä, havaitaan mallin 1 mukaisesti, että eniten palkkioiden määrään vaikuttavat tilintarkastusasiakkaan koko ($LN(KOKO)$) sekä monimutkaisuus ($SQ(MONIM)$) ja ($VARSAAM$). Kaikkien kyseisten muuttujien $p < 0,0001$ eli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Kaikki kyseiset muuttujat näyttäisivät vaikuttavan positiivisesti varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen, sillä kaikki saavat positiivisen kulmakertoimen. Korkeimman kertoimen saa $VARSAAM$ -muuttuja, joka saa kertoimen 1,0203.

Mallin 2 selittäjistä myös $TAPPIO$ -muuttuja saa tilastollisesti erittäin merkitsevän p -arvon ($p = 0,0005$). $TAPPIO$ -muuttujan kertoimeksi saadaan taulukon mukaan 0,4641, eli oletuksen mukaisesti varsinaiset tilintarkastuspalkkiot kasvavat, jos yritys

tekee tilikaudella tappiollisen tuloksen. Tämä voi johtua siitä, että tilintarkastaja koee tilintarkastusriskin suuremmaksi, kun yritys on tappiollinen.

Liikearvomuuttuja (*GW*), johon mielenkiintomme erityisesti kohdistuu tässä tutkimuksessa, saa mallissa 2 positiivisen kertoimen 0,4189. Vaikka kertoimen etumerkki osoittautuikin hypoteesin mukaiseksi, kertoimen *p*-arvo jää kuitenkin kauas tilastollisesta merkitsevyydestä ($p = 0,1553$), eikä ole tilastollisesti suuntaa antava. Tämä tulos ei tue tutkimukselle asetettua hypoteesia, jonka mukaan liikearvolla olisi positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettuihin varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden määrään. Tutkimuksen tässä vaiheessa siis näyttäisi siltä, ettei yrityksen liikearvon määrällä ole yhteyttä tilintarkastajalle maksettujen varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden määrään.

Muuttujat *VEL* ja *ROE* eivät saa myöskään tilastollisesti merkitseviä kertoimia. Niillä ei siis tämän tuloksen valossa ole yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin varsinaisiin palkkioihin. Lisäksi molempien muuttujien kertoimet ovat positiiviset, kun taas oletuksena molempien kohdalla oli, että ne vaikuttaisivat palkkioiden määrään niitä alentavasti. Oletusten mukaan muuttujien kertoimien olisi pitänyt siis olla negatiiviset.

Taulukossa 7 esitellään vielä tulokset mallista 3. Taulukossa on esitetty samat tulokset kuin kahdessa edellisessä taulukossa eli selittävien muuttujien oletetut kertoimien etumerkit, analyysistä saadut kertoimet ja niiden merkitsevyytasot eli *p*-arvot. Lisäksi taulukosta löytyvät mallin hyvyydestä kertovat selitysaste, suhteutettu selityskerroin sekä F-testin tulos ja merkitsevyys. Näiden lisäksi taulukkoon on vielä merkittynä regressioanalyysissä olleiden havaintojen lukumäärä.

Mallista 3 saatu selitysaste jää kahden ensimmäisen mallin selitystasetta alhaisemmaksi, ollen noin 52 %. Yleensä oheispalkkioita selittävien mallien selitystasheet jäävätkin alhaisemmaksi tilintarkastuspalkkioita koskevissa tutkimuksissa. Koska tilintarkastus on tilinpäätöksen tarkastamista, on luonnollista, että tilinpäätöksistä poimitut tiedot antavat paremman selitystasteen varsinaisille tilintarkastuspalkkioille. Mallin korjattu selityskerroin on puolestaan noin 51 %. Kaikissa kolmessa mallissa suhteutettu selityskerroin, joka ottaa huomioon myös mallin selittävien muuttujien mää-

rän on noin yhden prosenttiyksikön alhaisempi kuin varsinainen selitysaste. F-testistä saadaan merkitsevä p -arvo, joten sen perusteella malli sopii aineistolle.

Taulukko 7. Regressioanalyysin tulokset mallista 3, jossa selitettävänä muuttujana tilintarkastuksen oheispalkkiot LN(OHEIS).

Muuttuja	Oletettu kertoimen etumerkki	Kerroin	p -arvo
Vakio	?	0,9920	0,4835
<i>GW</i>	+	0,8310	0,2455
<i>LN(KOKO)</i>	+	0,5099	< 0,0001
<i>SQ(MONIM)</i>	+	0,2322	< 0,0001
<i>VARSAAM</i>	+	0,0254	0,9598
<i>VEL</i>	-	-1,1570	0,0505
<i>TAPPIO</i>	+	-0,0784	0,8076
<i>ROE</i>	-	-1,1771	0,3993
Selitysaste (R^2)		0,5192	
Adj. R^2		0,5071	
F-arvo		42,7325	< 0,0001
Havainnot		285	

Adj. R^2 = Korjattu selitysaste

Mallin 3 muuttujien kertoimet eivät saa niin paljon merkitseviä arvoja, kuin kahden edellisen mallin muuttujat. Tilastollisesti erittäin merkitsevät arvot saavat muuttujat *LN(KOKO)* sekä *SQ(MONIM)*, joiden molempien p -arvot ovat alle 0,0001. Sen sijaan kahdessa edellisessä mallissa tilastollisesti erittäin merkitseväksi muuttujaksi osoittautunut varaston ja myyntisaamisten määrä ei tässä, mallissa saa tilastollisesti merkitsevää arvoa.

Liikearvomuuttuja *GW* saa mallin kolme regressioanalyysissä kertoimen arvoksi 0,8310. Kertoimen p -arvo on kuitenkin 0,2455, mikä ei ole tilastollisesti merkitsevä eikä edes suuntaa antava. Liikearvon määrällä ei tutkimuksen tässä vaiheessa näyttäisi olevan yhteyttä tilintarkastuksen oheispalkkioiden määrään, toisin kuin tutkimushypoteesissa odotettiin olevan. Tässä vaiheessa mallin tulos ei siis tue tutkimushypoteesia.

Mallissa 3 velkaisuusmuuttuja *VEL* saa kulmakertoimen arvon -1,1570 ($p = 0,0505$), joka on tilastollisesti lähes suuntaa antava tulos. Yhtiön velkaisuusasteella siis näyttäisi tämän perusteella olevan jossain määrin tilintarkastuksen oheispalkkioita pienentävä vaikutus. Toisin sanoen mitä enemmän yhtiöllä on velkaa, sitä vähemmän ne

käyttävät tilintarkastajien konsultointipalveluita. Yrityksen tappiolla tai pääoman tuottoasteelle ei näyttäisi tämän tutkimuksen mukaan olevan vaikutusta tilintarkastuksen oheispalkkioiden määrään.

6.4 Diagnostiset tarkastelut ja herkkyysanalyysi

Regressioanalyysissä diagnostiikalla pyritään selvittämään muun muassa poikkeavien arvojen olemassaoloa ja vaikutusta tutkimustuloksiin sekä sitä, onko malli oikein määriteltä. Diagnostiikan tarkoituksena on siis paljastaa mallin puutteellisuuksia sekä havaintoihin liittyviä poikkeavuuksia. Diagnostiikkaa suoritetaan sopivien kuvien ja tunnuslukujen tarkastelulla. (Holopainen & Pulkkinen 2004: 237, Laininen 2007: 112.) Tässä luvussa mallin sopivuutta tutkitaan tarkastelemalla mallien residuaaleja eli jäännöksiä, sekä poikkeavia havaintoaineiston arvoja eli outlierereita. Lisäksi arvioidaan havaintoaineiston mahdollista multikollinearisuutta.

Herkkyysanalyysin avulla voidaan tutkia tutkimustulosten kestävyyttä ja paikkansa-pitävyyttä. Herkkyysanalyysi tehtiin siten, että tutkimusaineiston äärihavainnot poistettiin ja saatuja tuloksia verrattiin aikaisemmin regressioanalyysistä saatuihin tuloksiin. Lisäksi tehtiin vielä herkkyysanalyysi siten, että liikearvosta otettiin malliin muuttuja $LN(GW)$, jolloin liikearvon absoluuttisesta määrästä tehtiin logaritminmuunnos. Liikearvomuttuja muutettiin kaikkiin kolmeen malliin ja näin saatuja tuloksia verrattiin aikaisempiin regressioanalyysin tuloksiin. Koska tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita erityisesti liikearvosta, liikearvomuttujaa muutettiin vielä kolmanteen herkkyysanalyysiin siten, että siitä tehtiin dummy-muuttuja. Tämä GW -dummy saa arvon 0, jos yhtiöllä ei ole lainkaan liikearvoa taseessaan ja vastaavasti muuttuja saa arvon 1, jos liikearvoa on. Tällä muunnoksella voidaan arvioida sitä, nousevatko yhtiön tilintarkastuskustannukset, mikäli yhtiöllä ylipäänsä on liikearvoa taseessaan.

Regressioanalyysin oletuksiin kuuluu, että mallin residuaalien on jakauduttava normaalisti ja niiden hajonnan on oltava tasaista. Residuaali eli jäännöstermi kuvaa mallissa esiintyvää satunnaisvaihtelua ja kuvaa sitä osuutta selitettävän muuttujan vaihtelusta, jota mallin antama arvio ei pysty ennustamaan. (Heikkilä 2008: 238, Metsä-

muuronen 2008: 89.) Regressioanalyysistä saadun jäännöstulostuksen tuloksista tehtiin hajontakuviot. Pistejoukko sijoittui nollan molemmin puolin kaikissa malleissa melko tasaisesti, eikä pisteiden jakautumisessa voitu silmämääräisesti havaita mitään säännönmukaisuutta. Tämä puhuu mallin käyttökelpoisuuden puolesta. Lisäksi residuaalit vielä järjestettiin suuruusjärjestykseen ja kuvattiin janana. Kaikkien kolmen mallin kohdalla kuviot noudatti silmämääräisesti suoraa linjaa, jolloin voidaan niiden väittää olevan normaalisti jakautuneita (Metsämuuronen 2008: 100).

Havaintoaineistossa esiintyvä poikkeuksellinen piste, muusta joukosta selvästi erottuva havainto, jota ei voi pitää hypoteesin mukaisena, on outlier-havainto. Outlier-havaintojen tunnistaminen ja etsiminen on tärkeää, koska ne vaikuttavat korrelaatioon. Ne voivat aiheuttaa suuren korrelaation, vaikka todellisuudessa korrelaatiota ei olisi ja toisaalta voivat myös alentaa mallin selitystasetta huomattavasti. Jos havaintoa ei voida korjata, jätetään vastaava case kokonaan pois käsittelystä. (Laininen 2000: 114-115, Metsämuuronen 2008: 17-18.) Herkkyysanalyysissä 1 aineistoa on muokattu mahdollisten outlier-havaintojen varalta.

Regressioanalyysin oletuksiin kuuluu, että selittävät muuttujat korreloivat kohtuudella selitettävän muuttujan kanssa, mutta eivät liian voimakkaasti toistensa kanssa. Liian suuret korrelaatiot selittävien muuttujien välillä aiheuttavat multikollineaarisuudeksi kutsutun tilanteen. Siinä kaksi toisiinsa voimakkaasti korreloitunutta muuttujaa ovat molemmat mukana mallissa, vaikka vain toinen tuo malliin selitystä, kun taas toinen on turha eikä lisää mallin selitystasetta. (Metsämuuronen 2008: 21, 89.) Seuraavaan taulukkoon on laskettu mallin selittävien muuttujien väliset Pearsonin korrelaatiokertoimet.

Taulukko 8. Selittävien muuttujien väliset Pearsonin korrelaatiokertoimien arvot.

	<i>LN</i> (<i>KOKO</i>)	<i>SQ</i> (<i>MONIM</i>)	<i>VARSAAM</i>	<i>VEL</i>	<i>TAPPIO</i>	<i>GW</i>	<i>ROE</i>
<i>LN(KOKO)</i>	1,000						
<i>SQ(MONIM)</i>	0,766	1,000					
<i>VARSAAM</i>	-0,085	0,043	1,000				
<i>VEL</i>	0,263	0,344	0,152	1,000			
<i>TAPPIO</i>	-0,011	-0,063	-0,093	0,057	1,000		
<i>GW</i>	0,179	0,301	-0,286	0,261	-0,069	1,000	
<i>ROE</i>	-0,081	0,004	-0,017	-0,289	-0,651	-0,028	1,000

Taulukosta 8 voidaan nähdä, että korrelaatiokertoimien arvot ovat yleisesti ottaen matalat. Korkein korrelaatio on yrityksen taseen loppusumman ja yrityksen tytäryhtiöiden määrän välillä (0,766). Tätä voitaneen selittää sillä, että suuremmilla yhtiöillä, joilla on myös suurempi taseen loppusumma, usein tytäryhtiöiden määrä on suurempi verrattuna pienempiin yhtiöihin. Kuitenkaan ei voida sanoa, että suurempi taseen loppusumma lisäisi automaattisesti tytäryhtiöiden määrää. Toinen korkea korrelaatio esiintyy yrityksen tappiollisuuden sekä *ROE* -tunnusluvun välillä (-0,651). Tämä korrelaatio on puolestaan negatiivinen. Kyseisillä muuttujilla on yhteisiä taustatekijöitä. Molemmat muuttujat myös kertovat eri tavalla siitä, miten yrityksellä on tilikaudella mennyt eli se, millaisen tuloksen yritys on tehnyt. Ne siis kertovat samasta asiasta, joten niiden välinen korrelaatio on luonnollinen, eikä niiden molempien välttämättä tarvitsisi olla mukana mallissa. Tämän korrelaation ei kuitenkaan ole katsottu muodostuvan ongelmaksi asti tässä tutkimuksessa.

Taulukossa 9 esitetään ensimmäisen herkkyyksianalyysin tuloksia kaikista kolmesta mallista. Herkkyyksianalyysia varten aineistoa muokattiin siten, että siitä poistettiin ääriarvot. Ääriarvoiksi luokiteltiin sellaiset muuttujat, jotka ovat enemmän tai vähemmän kuin kaksi kertaa keskihajonnan päässä omasta keskiarvostaan. Muuttujien keskihajonnat siis kerrottiin kahdella ja tämän jälkeen saatu arvo lisättiin keskiarvoon ja vähennettiin keskiarvosta. Ne muuttujien arvot, jotka jäivät näiden kahden lasketun arvon ulkopuolelle, poistettiin aineistosta. Äärihavaintojen poistamisen jälkeen aineistoon jäi 238 havaintoa, mikä on 83,5 prosenttia alkuperäisten havaintojen määrästä. Ääriarvojen poistaminen teki aineistosta homogeenisemmän, sillä aineistosta näyttivät poistuvan kaikki suurimmat pörssiyhtiöt, jolloin jäljelle jääneet yhtiöt ovat enemmän toistensa kaltaisia.

Taulukosta voidaan havaita heti kaikkien kolmen mallin kohdalla, että selitysasteet jäävät alemmaksi, kuin varsinaisessa regressioanalyysissä. Ensimmäisen mallin selitysaste on noin 69 prosenttia kun se varsinaisessa regressioanalyysissä oli noin 80 prosenttia. Mallin kaksi selitysaste on herkkyyksianalyysissä 74 prosenttia kun se varsinaisessa regressioanalyysissä oli 83 prosenttia. Kolmannen mallin selitysaste on puolestaan vain 34 prosenttia, kun aikaisemmin saatiin selitysasteeksi 52 prosenttia.

F-testin tulokset saavat kaikkien mallien kohdalla tilastollisesti erittäin merkitsevät arvot ($p < 0,0001$).

Taulukko 9. Herkkyysanalyysin 1 tulokset kaikista kolmesta mallista.

Muuttuja	Malli 1		Malli 2		Malli 3	
	Kerroin	<i>P</i> -arvo	Kerroin	<i>P</i> -arvo	Kerroin	<i>P</i> -arvo
Vakio	6,2686	< 0,0001	5,1797	< 0,0001	6,4458	0,0014
<i>GW</i>	0,3370	0,3623	0,0935	0,7793	0,0028	0,9975
<i>LN(KOKO)</i>	0,2579	< 0,0001	0,2735	< 0,0001	0,2228	0,0415
<i>SQ(MONIM)</i>	0,2855	< 0,0001	0,2806	< 0,0001	0,3855	< 0,0001
<i>VARSAAM</i>	0,4933	0,0367	0,6516	0,0023	-0,6689	0,2369
<i>VEL</i>	-0,6107	0,0214	-0,0304	0,8985	-1,8495	0,0039
<i>TAPPIO</i>	0,2662	0,0773	0,4053	0,0031	-0,2317	0,5212
<i>ROE</i>	-0,5044	0,4287	-0,1755	0,7601	-2,1366	0,1636
Selitysaste (R^2)	0,6882		0,7401		0,3556	
Korjattu selitysaste (Adj. R^2)	0,6787		0,7322		0,336	
F-arvo	72,5140	< 0,0001	93,5635	< 0,0001	18,1355	< 0,0001
Havainnot	238		238			238

Herkkyysanalyysistä saadaan merkitseviä kulmakertoimen arvoja yhtiön kokoa *LN(KOKO)* ja tytäryritysten määrää *SQ(MONIM)* kuvaavien muuttujien kohdalla kaikissa kolmessa mallissa, kuten varsinaisessakin regressioanalyysissä saatiin. Myös varaston ja myyntisaamisten määrää kuvaava muuttuja *VARSAAM* saa tilastollisesti merkitsevät *p*-arvot kahden ensimmäisen mallin kohdalla ($p < 0,05$; $p < 0,01$). Sen sijaan kolmannen mallin tulos ei osoita tilastollista merkitsevyyttä *p*-arvon ollessa 0,2369.

Muita tilastollisesti merkittäviä arvoja löytyi herkkyysanalyysissä yrityksen velkaisuutta kuvaavan muuttujan *VEL* kohdalla mallista yksi ja kolme. Lisäksi *TAPPIO* -muuttuja sai tilastollisesti merkittävän arvon mallista kaksi. Tämän tuloksen pohjalta siis yrityksen velkaisuus näyttäisi vaikuttavan tilintarkastuksen kokonaispalkkioihin sekä toisaalta tilintarkastuksen oheispalkkioihin näitä palkkioita alentavasti. Yrityksen tappiollinen tulos taas näyttäisi lisäävän varsinaisia tilintarkastuskustannuksia.

Herkkyysanalyysissä liikearvon määrää kuvaava muuttuja *GW* saa erittäin pieniä positiivisia kulmakertoimen arvoja (0,3370; 0,0935; 0,0028). Kertoimien *p*-arvot

eivät kuitenkaan ole minkään kolmen mallin osalta merkittävät, eivätkä edes suuntaa antavat (0,3623; 0,7793; 0,9975). Herkkyysanalyysin tulos ei täten anna tutkimushypoteesille vahvistusta. Liikearvon määrällä ei siis herkkyysanalyysin mukaan ole yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin, vaikka tutkimuksen varsinaisessa regressioanalyysissä saatiinkin tilastollisesti merkitsevä arvo ensimmäisen mallin osalta.

Seuraavaan taulukkoon on koottu herkkyysanalyysin 2 tulokset kaikista kolmesta mallista. Herkkyysanalyysissä regressioanalyysi toistettiin kaikkien kolmen mallin osalta muuten samanlaisena, mutta selittävästä muuttujasta liikearvo otettiin malliin mukaan tällä kertaa logaritmisena. Liikearvon absoluuttisista määristä otettiin luonnollinen logaritmi, jolloin muuttujan GW tilalle malliin tuli muuttuja $LN(GW)$. Näin saatuja tutkimustuloksia verrataan aikaisempiin regressioanalyysin tuloksiin. Taulukossa on kaikkien mallin selittävien muuttujien kulmakertoimet sekä p -arvot. Lisäksi taulukossa on mallin selitysstetta kuvaava muuttuja, suhteutetun selityskertoimen arvo, F-testin tulos ja merkitsevyysarvo sekä mukana olleiden havaintojen yhteismäärät. Taulukon arvot on pyöristetty neljän desimaalin tarkkuuteen.

Taulukko 10. Herkkyysanalyysin 2 tulokset kaikista kolmesta mallista.

Muuttuja	Malli 1		Malli 2		Malli 3	
	Kerroin	P -arvo	Kerroin	P -arvo	Kerroin	P -arvo
Vakio	3,1467	< 0,0001	2,7702	< 0,0001	1,6938	0,2271
$LN(GW)$	0,0182	0,0101	0,015	0,0188	0,0272	0,0789
$LN(KOKO)$	0,4167	< 0,0001	0,3966	< 0,0001	0,4598	< 0,0001
$SQ(MONIM)$	0,1859	< 0,0001	0,192	< 0,0001	0,2285	< 0,0001
$VARSAAM$	0,7649	0,0004	0,9511	< 0,0001	-0,1192	0,7979
VEL	-0,1275	0,6267	0,2649	0,2622	-1,0841	0,0603
$TAPPIO$	0,3403	0,0198	0,4628	0,0005	-0,0849	0,7903
ROE	0,2019	0,7498	0,4872	0,3932	-1,1527	0,4071
Selitysstaste (R^2)	0,799		0,8289		0,5222	
Korjattu selitysstaste (Adj. R^2)	0,7939		0,8245		0,5101	
F-arvo	157,258	< 0,0001	191,6682	< 0,0001	43,2514	< 0,0001
Havainnot	285		285		285	

Taulukosta nähdään, että kaikkien mallien kohdalla selitysstasteet pysyvät samansuuruisina varsinaisen regressioanalyysin tuloksiin verrattuna, kun tulokset pyöristetään

lähimpään kokonaislukuun. Kahden ensimmäisen mallin kohdalla selitysaste on 80 prosentin luokkaa, kun taas kolmannen mallin selitysaste jää alhaisemmaksi, reiluun 50 prosenttiin. F-testin tulokset ovat tilastollisesti erittäin merkittävät kaikkien mallien kohdalla ($p < 0,0001$), joten sen perusteella malli sopii aineistolle hyvin.

Kaikkien kolmen mallin kohdalla tehdyssä herkkyysoanalyysissä selittävät muuttujat $LN(KOKO)$ sekä $SQ(MONIM)$ saavat positiiviset, tilastollisesti erittäin merkitsevät kulmakertoimien arvot. Myös muuttuja $VARSAAM$ saa kahden ensimmäisen mallin osalta tilastollisesti erittäin merkitsevät kulmakertoimen arvot. Kolmannen mallin kohdalla muuttujan saama kulmakertoimen p -arvo ei sen sijaan osoita tilastollista merkitsevyyttä. Tulokset ovat siis samat kuin varsinaisessa regressioanalyysissä, jossa kokoa ja tytäryritysten määrää kuvaavat muuttujat saivat kaikissa malleissa erittäin merkitsevät kulmakertoimien p -arvot, kun taas muuttuja $VARSAAM$ sai erittäin merkitsevät arvot kahden ensimmäisen mallin kohdalla, mutta kolmannen mallin kohdalla tulos ei ollut tilastollisesti merkittävä.

Toiseen herkkyysoanalyysiin muutettu liikearvomuuuttuja $LN(GW)$ saa analyysissä tilastollisesti merkitseviä p -arvoja. Muuttuja saa kaikissa malleissa erittäin pienen positiivisen kulmakertoimen arvon. Ensimmäisessä mallissa $LN(GW)$ saa kulmakertoimen arvon 0,0182, jonka p -arvo on 0,0101. Toisessa mallissa muuttuja saa kulmakertoimen arvoksi 0,0150 ja kertoimen p -arvoksi 0,0188. Kolmannessa mallissa $LN(GW)$ saa kulmakertoimen arvon 0,0272 p -arvon ollessa 0,0789. Kahden ensimmäisen mallin osalta p -arvot ovat alle 0,05, mikä antaa tukea tutkimushypoteesille. Liikearvon määrällä siis näyttäisi tämän tuloksen mukaan olevan positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin. Myös kolmannen mallin osalta tulos on suuntaa-antava.

Velkaisuutta kuvaava muuttuja VEL saa tilastollisesti suuntaa-antavan arvon kolmannen mallin kohdalla. Kahdessa ensimmäisessä mallissa tulokset eivät sen sijaan osoita tilastollista merkitsevyyttä. $TAPPIO$ -muuttuja puolestaan saa tilastollisesti erittäin merkitsevän arvon mallista kaksi saaduissa tuloksissa. ROE -tunnusluku sen sijaan ei näyttäisi selittävän tilintarkastuspalkkioita minkään kolmen mallin osalta.

Tutkimukseen tehtiin vielä kolmas herkkyyksanalyysi, jossa liikearvomuuttuja muutettiin dummy-muuttujaksi (*GWD*), joka sai arvon 0, jos yhtiöllä ei ollut taseessaan liikearvoa lainkaan ja arvon 1, jos liikearvoa löytyi yhtiön taseesta. Kaikki kolme mallia pysyivät muuten samanlaisina kuin varsinaisen regressioanalyysin mallit, vain liikearvomuuttujaa muutettiin. Seuraavaan taulukkoon on koottu kolmannen herkkyyksanalyysin tulokset kaikkien kolmen mallin osalta. Taulukosta löytyvät kaikkien muuttujien kulmakertoimien arvot *p*-arvoineen, mallin selitysaste, korjattu selitysaste, F-arvo sekä havaintojen lukumäärä. Taulukon arvot on pyöristetty neljän desimaalin tarkkuuteen.

Taulukko 11. Herkkyyksanalyysin 3 tulokset kaikista kolmesta mallista.

Muuttuja	Malli 1		Malli 2		Malli 3	
	Kerroin	P-arvo	Kerroin	P-arvo	Kerroin	P-arvo
Vakio	2,9082	< 0,0001	2,5766	< 0,0001	1,3482	0,3311
<i>GWD</i>	0,1674	0,1189	0,1612	0,0947	0,3551	0,1294
<i>LN(KOKO)</i>	0,4325	< 0,0001	0,4085	< 0,0001	0,4786	< 0,0001
<i>SQ(MONIM)</i>	0,1942	< 0,0001	0,1981	< 0,0001	0,2377	< 0,0001
<i>VARSAAM</i>	0,7341	0,0007	0,9291	< 0,0001	-0,1506	0,7461
<i>VEL</i>	-0,0743	0,7777	0,3088	0,1923	-1,0035	0,0814
<i>TAPPIO</i>	0,3216	0,0285	0,4487	0,0007	-0,1070	0,7372
<i>ROE</i>	0,1359	0,8311	0,4372	0,4452	-1,2326	0,3755
Selitysaste (R^2)	0,7959		0,8272		0,5209	
Korjattu selitysaste (Adj. R^2)	0,7907		0,8228		0,5087	
F-arvo	154,2979	< 0,0001	189,3988	< 0,0001	43,0161	< 0,0001
Havainnot	285		285		285	

Taulukosta 11 nähdään, että kaikkien mallien selitysasteet pysyvät tässäkin herkkyyksanalyysissä samansuuruisina verrattuna varsinaisen regressioanalyysin selitysasteisiin. Selitysaste on kahden ensimmäisen mallin osalta noin 80 prosenttia, kun taas oheispalkkioita selittävän mallin (Malli 3) selitysaste jää alhaisemmaksi, noin 50 prosenttiin. F-arvo on kaikkien mallien osalta tilastollisesti erittäin merkitsevä, mikä kertoo mallin sopivuudesta aineistolle.

Kolmannen herkkyyksanalyysin tulokset eivät paljoa poikkea muista tutkimuksissa saaduista regressioiden tuloksista kontrollimuuttujien osalta. Taulukosta 11 nähdään, että yhtiön kokoa mittaava muuttuja *LN(KOKO)* sekä tytäryritysten määrää kuvaava

muuttuja *SQ(MONIM)* saavat tilastollisesti erittäin merkitsevät arvot, kuten myös varaston ja myyntisaamisten määrästä kertova *VARSAAM*-muuttuja kahden ensimmäisen mallin osalta. Myös *TAPPIO*-muuttuja saa tilastollisesti erittäin merkittävän arvon mallista 2, joka selittää varsinaisia tilintarkastuspalkkioita.

Herkkyysanalyysiin dummy-muuttujaksi muutettu liikearvomuttuja *GWD* ei saanut herkkyysanalyysissä tilastollisesti merkitseviä arvoja. Muuttuja sai kokonaispalkkioita selittävän mallin herkkyysanalyysissä kulmakertoimen arvoksi 0,1674, jonka *p*-arvo on 0,1189. Toisen mallin osalta *GWD* sai kulmakertoimen arvon 0,1612 *p*-arvon ollessa 0,0947. Kolmannessa mallissa liikearvodummy sai niin ikään pienen positiivisen kulmakertoimen arvon 0,3551, jonka *p*-arvo on 0,1294. Kolmannen herkkyysanalyysin tulosten mukaan tilintarkastuskustannusten määrä ei siis näyttäisi lisääntyvän, mikäli yrityksen taseeseen sisältyisi liikearvoa verrattuna tilanteeseen, jossa yrityksellä ei olisi lainkaan liikearvoa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, vaikuttaako yrityksen liikearvo eli goodwill-arvo tilintarkastajalle maksettujen palkkioiden määrään suomalaisissa pörssi-yhtiöissä. Tutkimusaineistossa oli mukana yhteensä 57 suomalaisen listayhtiön tilinpäätöstiedot vuosilta 2004 - 2008. Tutkimuksen aineisto perustuu osittain Vierun ja Schadewitzin (2010) tutkimuksessa käytettyyn aineistoon. Tilinpäätöstietojen keräämisessä on lisäksi käytetty apuna Thomson Financial -tilinpäätöstietokantaa. Yhtiöiden tilinpäätöstiedoista poimittiin tutkimuksen kannalta oleelliset tiedot ja tunnusluvut. Tutkimukseen muodostettiin lineaarinen regressiomalli, johon otettiin muuttujia aikaisempien tilintarkastuspalkkiotutkimusten mallien mukaisesti. Mukana oli selittäjiä, jotka on todettu merkittäviksi selittäjiksi aikaisemmissa tutkimuksissa. Näiden lisäksi tutkimukseen otettiin mukaan liikearvoa kuvaava muuttuja.

Tilintarkastuksen tehtävänä on antaa lausunto siitä, onko tilinpäätös laadittu olennaisilta osiltaan oikein. Tilintarkastajia käytetään, kun halutaan objektiivista, asiantuntevaa ja luotettavaa tietoa yhtiöiden taloudellisista asioista. Perinteisesti tilintarkastaja on nähty yrityksen omistajien edustajana, mutta nykyään ovat korostuneet myös yritysten eri sidosryhmien tarpeet. Tilintarkastuspalkkioiden tutkiminen on ollut viime vuosikymmenten aikana suuren kiinnostuksen kohteena. Tutkimuksen kiinnostavuudelle on esitetty yhdeksi syyksi, että se tekee tilintarkastuksen hinnoittelusta läpinäkyvämpää, mikä puolestaan hyödyttää sekä tilintarkastuspalveluiden ostajaa, että niiden tarjoajaa. Tilintarkastuksen hinnoittelun tutkiminen on tärkeää, koska sillä on yleistä merkitystä tilintarkastuksen laadulle ja sitä kautta merkitystä myös tilinpäätösinformaation luotettavuudelle.

Tässä tutkimuksessa tutkimushypoteesina oli, että liikearvon määrällä on positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin suomalaisissa pörssi-yhtiöissä. Tätä hypoteettista yhteyttä voidaan perustella kahdella tavalla, tilintarkastajan riskin sekä työmäärän kautta. Ensinnäkin liikearvoon, joka on aineetonta varallisuutta, kohdistuu tulevaisuuden arvioita, joten siihen sisältyy myös suuri riski. Toiseksi liikearvoa koskeva tilinpäätöskäytäntö muuttui IFRS-standardien käyttöönoton myötä ja liikearvoa täytyy testata vuosittain. Tilintarkastajan tulee tarkastaa testauksen asianmukaisuus, joten tämän voidaan olettaa lisäävän tilintarkastajan työmäärää. Tilintarkas-

tajalle maksettuja varsinaisia tilintarkastuspalkkioita sekä oheispalkkioita tarkasteltiin sekä yhdessä kokonaispalkkioiden muodossa että erikseen omissa malleissaan. Tutkimushypoteesille saatiin tukea ensimmäisen mallin tulosten osalta, jossa selitettävänä muuttujana olivat yrityksen tilintarkastajalle maksamat kokonaispalkkiot. Sen sijaan mallien kaksi ja kolme osalta ei saatu tukea tutkimushypoteesille.

Tutkimuksen havaintoaineisto on varsin heterogeeninen, eli havaintoaineiston yritykset ovat varsin erilaisia. Havaintoaineistossa on mukana yrityksiä erilaisilta toimialoilta ja yritykset eroavat toisistaan hyvin voimakkaasti esimerkiksi koon ja taloudellisen tilanteensa puolesta. Lisäksi havaintoaineisto on tutkimuksessa melko vähäinen (285), vaikkakin sitä voidaan pitää tälle tutkimukselle riittävänä.

Tutkimusaineisto koostui suomalaisten pörssiyritysten tilinpäätöstiedoista viiden vuoden (2004 - 2008) ajalta. Tilinpäätöksistä poimittiin tietyt tiedot ja tunnusluvut, jotka toimivat tutkimukseen rakennettujen regressiomallien selittävinä muuttujina. Tutkimusaineistoa tarkastellessa havaittiin, että aineiston yhtiöt poikkesivat toisistaan paljon muun muassa koon, tytäryritysten määrän, liikearvon määrän sekä myös maksettujen tilintarkastuspalkkioiden osalta. Havaintoaineistossa oli mukana hyvin suuria yhtiöitä, joilla oli parhaimmillaan jopa 193 tytäryhtiötä ja toisaalta pienempiä yhtiöitä, joilla ei ollut lainkaan tytäryhtiöitä.

Liikearvon määrä poikkesi eri yhtiöillä myös merkittävästi toisistaan. Joillakin aineiston yhtiöillä ei ollut taseessaan liikearvoa lainkaan, kun taas liikearvon maksimumäärä taseen kokonaisvaroista oli joillakin yhtiöillä jopa yli puolet. Myös yhtiöiden velkaisuusaste vaihtelee paljon yhtiöittäin. Velkaisuusaste aineiston yhtiöillä on pienimmillään 13 prosenttia ja velkaisimmilla yhtiöillä 83 prosenttia. Tutkimusaineistoa muutettiin herkkyyksianalyysissä poistamalla ääriarvoja. Tällä aineistolla ei saatu tukea tutkimushypoteesille minkään mallin osalta.

Liikearvon yhteyttä tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin analysoitiin tutkimuksessa vielä kahden eri muunnoksen avulla. Toisessa mallissa liikearvoa käsiteltiin logaritmuunnoksen avulla ja toisessa mallissa liikearvo muutettiin liikearvodummyksi, jolloin oltiin kiinnostuneita siitä, onko yhtiöllä ylipäänsä liikearvoa taseessaan, eikä enää liikearvon suuruudesta. Logaritmoidun liikearvon määrän ja

tilintarkastuspalkkioiden välille muodostui pieni positiivinen yhteys herkkyysanalyysissä. Yhteys havaittiin sekä kokonaispalkkioiden että varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden osalta.

Tutkimuksessa löydettiin tilintarkastuspalkkioille merkittäviä selittäjiä, joita on raportoitu aikaisempien tutkimusten osalta. Kaikkien kolmen mallin kohdalla voitiin osoittaa, että yrityksen koolla taseen loppusummalla mitattuna sekä tytäryritysten määrällä on tilastollisesti erittäin merkitsevä positiivinen yhteys tilintarkastajalle maksettujen palkkioiden määrään. Lisäksi voitiin osoittaa myös, että yrityksen varaston ja myyntisaamisten suhteella taseen varoihin on tilastollisesti erittäin merkittävä yhteys tilintarkastajalle maksettujen kokonaispalkkioiden määrään sekä varsinaisten tilintarkastuspalkkioiden määrään. Tutkimuksen mukaan yrityksen tilikaudella tekemällä tappiollisella tuloksella on myös tilintarkastuspalkkioita lisäävä vaikutus. Yrityksen velkaisuusasteella näyttäisi lisäksi tutkimustulosten mukaan olevan tilastollisesti merkittävä negatiivinen yhteys tilintarkastuksen oheispalkkioiden määrään. Edellä mainitut muuttujat ovat tutkimuksen mallin kontrollimuuttujia. Ne käyttäytyivät oletetulla tavalla ja merkittäviä selittäjiä löydettiin samoista muuttujista, kuin aiemmissakin tutkimuksissa. Tämä lisää tutkimuksen luotettavuutta.

Tutkimuksen tulokset eivät ole yksiselitteiset. Toisaalta tutkimuksessa löydettiin tukea tutkimushypoteesille yhden mallin osalta ja tutkimuksen malli voitiin todeta hyväksi. Toisaalta taas tutkimuksen havaintoaineiston pieni määrä ja heterogeisuus asettavat rajoituksia tutkimuksen yleistettävyydelle. Tutkimustuloksia voidaan yleistää suomalaisiin pörssiyrityksiin hyvin varovaisesti. Liikearvon yhteydestä tilintarkastuspalkkioihin tarvitaan lisää tutkimustietoa. Tutkimusta voitaisiin toistaa jollakin vastaavalla tavalla ja laajempaa aineistoa käyttäen. Tutkimustuloksia olisi mielenkiintoista saada eri EU-maista, jolloin voitaisiin verrata eri maiden tuloksia toisiinsa varsinkin nyt kun tilinpäätöskäytäntöjä on jäsenmaiden välillä harmonisoitu.

LÄHTEET

Aromäki K, Halonen V, Jalkanen J, Kuutti I, Seppänen V, Skogberg M, Sundvik P, Tolvanen M, Torkkel T, Torniainen T, Tuomala M & Viljanen J (2003) IAS Käytännön Esimerkein. Helsinki, KPMG & Edita Publishing Oy.

Arvopaperimarkkinayhdistys ry (2010) Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi (Corporate Governance).

http://www.cgfinland.fi/images/stories/pdf/2010_koodi/suomen%20listayhti%F6iden%20hallinnointikoodi%20-%20cg2010.pdf. Viitattu 28.6.2011.

Basu S (1997) The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings. *Journal of Accounting and Economics* 24: 3-37.

Blummé N (2008) Osakeyhtiön Tilintarkastus. Helsinki, Talentum.

Carmichael DR, Willingham JJ & Schaller CA (1996) *Auditing Concepts and Methods: A Guide to Current Theory and Practice* (6). New York, McGraw-Hill.

Carson E, Fargher N, Simon DT & Taylor MH (2004) Audit fees and market segmentation - Further evidence on how client size matters within the context of audit fee models. *International Journal of Auditing* 8: 79-91.

Chan P, Ezzamel M & Gwilliam D (1993) Determinants of audit fees for quoted UK companies. *Journal of Business Finance & Accounting* 20(6): 765-786.

Chung DY & Lindsay WD (1988) The pricing of audit services: The Canadian perspective. *Contemporary Accounting Research* 5: 19-46.

Chung S & Narasimhan R (2002) An international study of cross-sectional variations in audit fees. *International Journal of Auditing* 6: 79-91.

Cobbin PE (2002) International dimensions of the audit fee determinants literature. *International Journal of Auditing* 6: 53-77.

Euroopan komissio (1996) Vihreä kirja lakisääteisen tilintarkastajan tehtävästä, asemasta ja vastuusta Euroopan Unionissa. Luettu 1.12.2009.
http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com96_338_fi.pdf.

Fargher N, Taylor MH & Simon DT (2001) The demand for auditor reputation across international markets for audit services. *International Journal of Auditing* 36: 407-421.

Firth M (1997) The provision of non-audit services and the pricing of audit fees. *Journal of Business Finance and Accounting* 24(3): 511-525.

Francis J (1984) The effect of audit firm size on audit prices: A study of the Australian market. *Journal of Accounting and Economics* 6: 133-151.

Grönroos M (2003) Johdatus Tilastotieteeseen. Kuvailu, Mallit ja Päättely. Helsinki, Finn Lectura.

Haaramo V & Rätty P (2009) Kansainvälinen Tilinpäätöskäytäntö IFRS-raportointi. Helsinki, WSOYpro.

Hallituksen esitys (2006) Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi. 194/2006 vp.
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060194.pdf>. Luettu 28.6.2011.

Hay D & Davis D (2002) The voluntary choice of an audit of any level of quality. Working Paper. University of Auckland, New Zealand.
<http://ssrn.com/abstract=299434>. Luettu 18.2.2011.

Heikkilä T (2008) Tilastollinen Tutkimus. Helsinki, Edita.

Hillison W & Kennelley M (1988) The economics of nonaudit services. *Accounting Horizons* 2: 32-40.

- Hirsjärvi S, Remes P & Sajavaara P (1997) Tutki ja Kirjoita. Helsinki, Tammi.
- Hirvonen A, Niskakangas H & Steiner M-L (2003) Corporate Governance Hyvä Omistajaohjaus ja Hallitustyöskentely. Helsinki, WSOY.
- Holopainen M & Pulkkinen P (2004) Tilastolliset Menetelmät. Helsinki, WSOY.
- Horsmanheimo P & Steiner M-L (2008) Tilintarkastus – Asiakkaan Opas. Helsinki, WSOYpro.
- Ittonen K (2010) A Theoretical Examination of the Role of Auditing and the Relevance of Audit Reports. Vaasan Yliopisto, opetusjulkaisuja 61. Business administration 28.
- Jensen MC & Meckling WH (1976) Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. Journal of Financial Economics 3(4): 305-360. Saatavilla elektronisesti <http://ssrn.com/abstract=94043>.
- Johnson EN, Kenton BW & Westergaard E (1995) Supplier concentration and pricing of audit services in New Zealand. Auditing: A Journal of Practice and Theory 14(2): 74-89.
- Johnson LT & Petrone KR (1998) Is goodwill an asset? Accounting Horizons 12(3): 293-303.
- Johnstone KM & Bedard JC (2001) Engagement planning, bid pricing, and client response in the market for initial attest engagements. The Accounting Review 76: 199-220.
- Kallio M, Korhonen P & Salo S (2003) Johdatus Kvantitatiiviseen Analyysiin Taloustieteissä. Helsinki, Tekijät.
- Kallunki J-P & Niemelä J (2007) Uusi Yrityksen Arvonmääritys. Helsinki, Talentum.

Kallunki J-P, Lantto A-M & Sahlström P (2008) Tilinpäätösanalyysi IFRS-maailmassa. Helsinki, Talentum.

Karim W & Moizer P (1996) Determinants of audit fees in Bangladesh. *The International Journal of Accounting* 31(4): 497-509.

Kokkonen S (2000). *Tilintarkastuksen Perusteet ja Käytäntö*. Helsinki, WSOY Tummavuori.

Korkeamäki A-M (2008) *Tilintarkastuksen Perusteet*. Helsinki, WSOY Oppimateriaalit Oy.

Kothari S.P, Ramanna K & Skinner D.J (2010) Implications for GAAP from an analysis of positive research in accounting. *Journal of Accounting and Economics* 50(2-3): 246-286.

Laininen P (2000) *Tilastollisen Analyysin Perusteet*. Helsinki, Otatieto.

Lehtonen RO (2007) *Taloustiedolla Tulosta ja Arvonlisää*. Helsinki, Talentum Media Oy.

Leppiniemi J (2000) *Rahoitus*. Helsinki: WSOY.

Leppiniemi J (2003) *IFRS – Johdon Käsikirja*. Helsinki, WSOY.

Leppiniemi J & Leppiniemi R (2000) *Tilinpäätöksen Tulkinta*. Helsinki: WSOY.

LTT-Tutkimus Oy (2006) *Tilintarkastusvelvollisuuden uudistamisen taloudelliset vaikutukset*. KTM rahoitetut tutkimukset 2/2006. Kauppa- ja teollisuusministeriö, Helsinki.

Metsämuuronen J (2008) *Monimuuttujamenetelmien Perusteet*. Helsinki, International Methelp Ky.

Niemi L (2002a) Do firms pay for audit risk? Evidence on risk premiums in audit fees after direct control for audit effort. *International Journal of Auditing* 6(1): 37-51.

Niemi L (2002b) Client ownership type as a determinant of audit effort and audit fee: evidence from Finland. Working paper. Helsinki School of Economics.

Niemi L (2003) *Essays on Audit Pricing*. Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis, A-212. Helsinki, Helsinki School of Economics. Doctoral Dissertation.

Niemi L (2005) Audit effort and fees under concentrated client ownership: Evidence from four international audit firms. *The International Journal of Accounting* 40: 303-323.

Ojala H (2007) *Essays on the Value Relevance of Goodwill Accounting*. Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis, A-304. Helsinki, Helsinki School of Economics. Doctoral Dissertation.

Pratt J & Stice J (1994) The effects of client characteristics on auditor litigation risk judgements, required audit evidence, and recommended audit fees. *The Accounting Review* 69: 639-656.

Riistama V (1999) *Tilintarkastuksen Teoria ja Käytäntö*. Porvoo, WSOY.

Saarikivi M-L (1999) *Tilintarkastajan Riippumattomuus*. Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis, A-155. Helsinki, Helsinki School of Economics. Doctoral thesis.

Sharma & Sidhu (2001) Professionalism vs commercialism: The association between non-audit services and audit independence. *Journal of Business Finance & Accounting* 28(5&6): 595-629.

Simon D, Teo S & Trompeter G (1992) A comparative study of the market for audit services in Hong Kong, Malaysia and Singapore. *The International Journal of Accounting* 27(3): 234-253.

Simon D & Taylor M (1988) A survey of audit pricing in Ireland. *International Journal of Auditing* 6: 3-12.

Simunic DA (1980) The pricing of audit services: Theory and evidence. *Journal of Accounting Research* 18(1): 161-190.

Taylor ME & Baker RL (1981) An analysis of the external audit fee. *Accounting and Business Research* 12: 55-60.

Tomperi S (2009) *Tilintarkastus Normeista Käytäntöön*. Helsinki, Edita.

Troberg P (2007) *IFRS and US GAAP. A Finnish Perspective*. Helsinki, Talentum.

Uusitalo H (1991) *Tiede, Tutkimus ja Tutkielma, Johdatus Tutkielman Maailmaan*. Helsinki, WSOY.

Vieru M & Schadewitz H (2010) Impact of IFRS transition on audit and non-audit fees: Evidence from small and medium-sized listed companies in Finland. *Liiketaloudellinen aikakauskirja* 1/10: 11-41.

Viitanen J (1995) *Odotuskuilu - Tilintarkastajien arkipäivää Suomessakin*. <http://www.shh.fi/depts/redovis/research/jvodot95/odotku95.htm>. Luettu 17.1.2011. Julkaistu *Tilintarkastus - Revision* -lehdessä 2/95.

Wallace WA (2004) The economic role of the audit in free and regulated markets: A look back and a look forward. *Research in Accounting Regulation* 17: 267-298.

Watts RL & Zimmerman JL (1983) Agency problems, auditing, and the theory of the firm: Some evidence. *Journal of Law and Economics* 26(3): 613-633.

Zerni M (2009) Essays on Audit Quality. Acta Universitatis Ouluensis, Oeconomica G 39. Oulu, Oulu University Press. Academic dissertation.